Rus Mitleri

Elizabeth Warner

Çeviren: Mert Kireççi

Dünya Mitleri 4

phoenix

RUS MİTLERİ

Rus Mitleri
Elizabeth Warner
Orijinal Künye: *Russian Myths*, Elizabeth Warner, The British Museum Press, 2002
Çeviren: Mert Kireççi
Dizi Editörü: Elif Çelik
Kapak ve Sayfa Düzeni: Leyla Çelik
©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.
Mart 2010, Ankara
Phoenix Yayınevi - 225
ISBN No: 978-605-5738-37-2
Phoenix Yayınevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay/Ankara
Tel: 0(312) 419 97 81 pbx
Faks: 0(312) 419 16 11
e-posta: info@phoenixkitap.com
http://www.phoenixkitap.com
Baskı:
Desen Ofset A.Ş.
Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sk. No: 2
Çankaya/ANKARA Tel: 0(312) 496 43 43
Dağıtım:
Siyasal Dağıtım
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0(312) 419 97 81 pbx
Faks: 0(312) 419 16 11
Yerebatan Cad. Salkım Söğüt Sok.
Keskinler İş Merkezi No: 8/505
Sultanahmet-Eminönü/İstanbul
Tel-Faks: 0(212) 528 86 00
e-posta: info@siyasalkitap.com
http://www.siyasalkitap.com

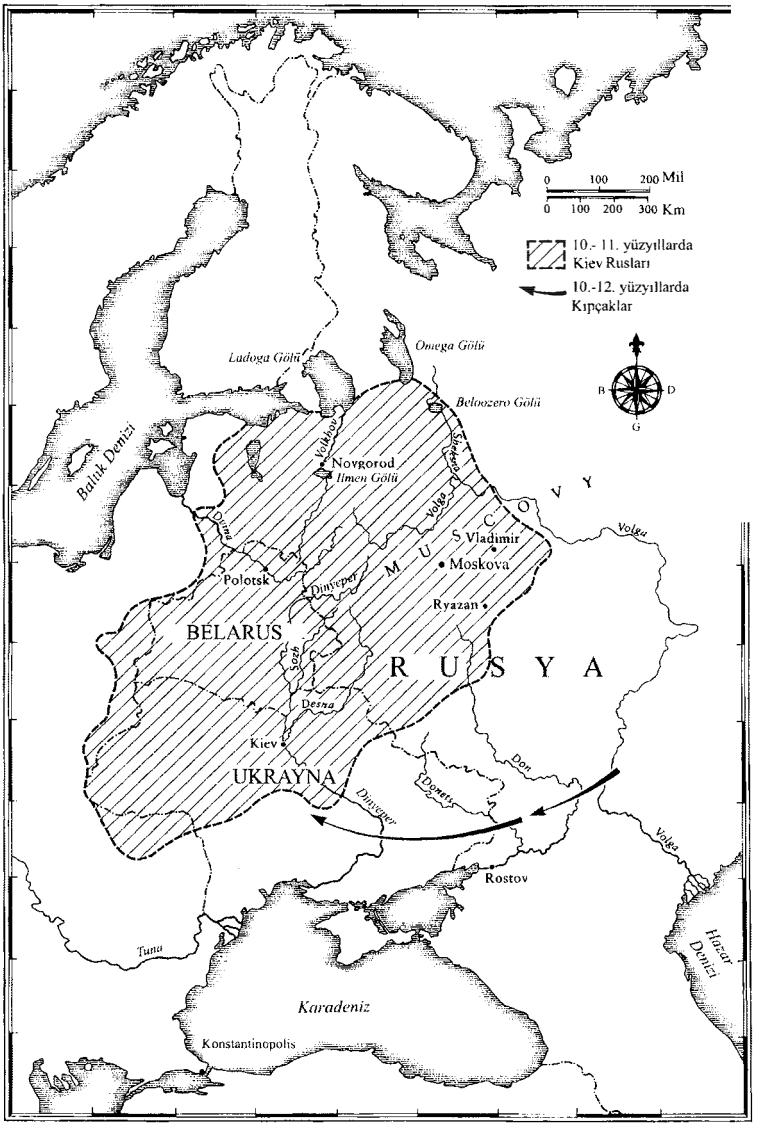
RUS MİTLERİ

Elizabeth Warner

Çeviren

Mert Kireççi

Rus folkloru ve etnografyası konusunda önde gelen yazarlardan biri olan **Elizabeth Warner**, halen Durham Üniversitesi'nde emekli profesör olarak ders vermekte ve St. Petersburg Üniversitesi'nden bir ekiple Kuzey Rusya'da alan çalışmalarına katılmaktadır.

0 100 200 Mil
0 100 200 300 Km
10.- 11. yüzyıllarda Kiev Rusları
10.-12. yüzyıllarda Kıpçaklar
B
D
G
Ladoga Gölü
Omega Gölü
Beloozero Gölü
Baltık Denizi
Volkhov
Novgorod
Ilmen Gölü
Dvina
Polotsk
Dniyeper
Volga
Oka
Vladimir
Moskova
Ryazan
M U S C O V Y
BELARUS
Sozh
Desna
Kiev
UKRAYNA
R U S Y A
Don
Donets
Volga
Rostov
Tuna
Karadeniz
Konstantinopolis
Hazar Denizi

İçindekiler

Giriş	9
Pagan Tanrıları	13
Dört Element: Su, Ateş, Hava ve Toprak	33
Cinler ve Mekân Ruhları	53
Ölüler ve Öbür Dünya	73
Büyücüler	91
Ejderhalar ve Baba-Yaga	109
Sonuç	129
İlave Okumalar için Öneriler	131
Dizin	135

Giriş

Rus mitolojisinin kökleri, seçik bir Rus dili ile kültürünün oluşmasından çok önceki bir döneme rast gelir ve diğer Slav halklarının mitolojileri ile çok sayıda ortak özelliği paylaşır. Ne var ki bu çalışmanın kapsamı, karşılaştırmalı bir analizi, özellikle de Doğu Slavlarının yaşadıkları toprakların dışındakiler için, olanaksız kılmaktadır. Çalışma, MS 7. ve 8. yüzyıllarda ilk Slav boylarının Baltık Denizi ve Karadeniz arasındaki ırmak ağları boyunca yerleşmeleri ile başlamaktadır. İlk Slavların sonraki kentleşme ve devletleşmelerini sağlayan, 9. yüzyılda bu ırmak ağlarının, 'Varanglardan Greklere giden yolun' ticari avantajları tarafından cezbedilen Varanglar ya da Vikinglerin (yerelde Russ olarak bilinirler) gelişiydi. Kutsal Oleg güç merkezini Ladoga'da kurmuştu; sonra büyük çoğunluğu Varanglardan oluşan bir ordunun başında güneye, önce Novgorod'a sonra Kiev'e yürüdü. 822'de Kiev'i ele geçirişi ise ilk Rus devletinin, Kiev Ruslarının kurulmasıyla sonuçlandı. Egemen hanedan kısa zamanda Slavlaştı ve İskandinav isimleri (Oleg) Slav isimlerine dönüştü (Svyatoslav, Vladimir). 988'de Vladimir Svyatoslavovich tarafından, Hıristiyanlığın Oryantal-Bizans

biçimiyle kabul edilişi prensin gücünü sağlamlaştırdı ve Kiev Rusları için iki yüzyıllık bir politik güç ve gönenç, bunlara paralel olarak da sanat ve kültürün yeşerdiği bir dönemi başlattı.

Doğu Slavlarının Ruslar, Beyaz Ruslar ve Ukraynalılar olarak üç farklı kültürel ve etnik gruba ayrılması Kiev Ruslarının dağılışından sonra gerçekleşti. 11. yüzyılın sonundan itibaren devlet yıkıcı savaşlarla ve güneyden gelen, Türkçe konuşan göçebe grupların (özellikle Kıpçakların [Polovtsians]) sürekli baskısı altında parçalanmaya başlamıştı. Kiev Ruslarının yıkılışı 13. yüzyılda Moğolların, epik Rus şiirindeki Tatarların akınlarıyla tamamlandı. Kuzeydoğuya, yani bugünkü Rusya'nın ortası ve kuzeyi olan bölgelere doğru gerçekleşen göç dalgaları toprakları boşalttı. Siyasal güç, kuzeydeki Vladimir ile Moskova kentlerine kaydı ve modern Rusya bu bölgelerde kurulmaya başlandı.

'Mit' terimi pek çok yoruma açıktır. Yunanların, Hintlerin ve İranlıların aksine Rusların pagan tanrıları hakkında detaylandırılmış bir mitler külliyatı, kutsal kitapları ya da kapsamlı epik anlatıları yoktur. Yine de, teferruatlı mitolojik sistemler Rusya'da zayıf olsa da doğal dünya, aile ve sıradan insanların temel ihtiyaçları ile ilgili ilkel düzeydeki mitler için bunun aksi geçerlidir. Bunları araştırmak için hem folklorun hem de etnografyanın verilerini kullanmalıyız. Bu, tıpkı çeşitli edebi ve artistik formlarda olduğu gibi, gündelik yaşamın inançları ve ritüellerinde de mitolojik temaların ve *personae*'nin* mevcut olduğunu açığa çıkaracaktır.

Temel olarak, Rus köylü hayatının bilindik evrenini dolduran aşağı yarı tanrılar ve tinsel varlıkları, orman cinleri, su nymphaları, ölülerin ruhları hakkındaki, *bylichka* (çoğul *bylichki*; tekil *bylichka*) denen öyküler, bu bahsedilen edebi biçimlerden

---

* *personae*: kişilik (çev.)

biridir. Gerçek hayatta geçtiği ve anlatıcı tarafından 'hatırlandığı' varsayılan olaylar hakkındaki bu anı ya da öykü türü, geleneksel kırsal toplumda doğal dünya ile doğaüstü dünya arasındaki ilişkiler hakkında derinlere kök salmış inanç örüntülerini göstermektedir. *Bylichkhi*'ye bugün bile rastlanmaktadır. Diğer yandan *Skazka* (çoğul *skazki;* tekil *skazka*) olarak bilinen halk öyküleri ise saf kurgudur ve kutsal bir boyuttan yoksundur. Bununla birlikte özellikle 'mucizevi' ya da 'büyülü' öyküler olmak üzere bu türde de (volshebnaya skazka) şiirsel dilin içinde şifrelenmiş mitik tabakalar bulunur. İşte bu mucizevi öykülerde korkutucu ve esrarengiz Baba-Yaga ortaya çıkar. Çoğunlukla Kiev Ruslarının ilk yiğit koruyucularının maceralarını anlatan *Bylina* (çoğul byliny; tekil bylina) miti tarihle harmanlarken; Eski ve Yeni Ahit'ten figürlerin, azizlerin ve münzevilerin sıradan halkla karşılaştığı *legendy* (dinsel söylenceler) ve *dukhovnye stikhi* (kutsal beyitler) ise miti Hıristiyan sofuluğuyla harmanlar. *Bylichki*'nin aksine bu son üç tür aşağı yukarı yüz yıl önce yaşayan geleneğin bir parçası olmaktan çıktı. Mitlerin yankıları ise birçok başka folklorik türlerde duyulabilir. Özellikle Rusya'da çok zengin olan büyüler ve efsunlar çok önemlidir. Mitik düşüncenin simgeleri geleneksel el işlerine ve köylü evlerini süsleyen oymalara işlenmiştir. Mit hem mevsimsel hem de ailevi ritüelleri bildirirdi. Başka bir deyişle mitler çeşitli biçimler altında Rusların geleneksel dünya görüşlerini belirler.

Rus folklorunun sistematik olarak derlenmeye başlanmasının ve mitlere yönelik akademik ilginin ancak 18. yüzyılın sonlarında başlamasından dolayı, bu kitap için temel olan hem etnografik hem de edebi kaynakların çoğu 19. yüzyıla ve 20. yüzyılın başlarına aittir. Yine de mitin burada tartışılan birçok yönü, erken ortaçağda belgelenmiş ve çeşitli biçimlerde günümüze dek gelmiştir.

Bu kitapta Rus (Kiril) alfabesini temsil etmek üzere transliterasyon (harfçeviri) şeması (British Standard 2979:1958) kullanılmıştır. Bu şemada, Rusçada öndeki seslinin yumuşatıldığını gösteren 'yumuşatma işareti' için apostrof (') kullanılmaktadır. Adların kolay okunabilmesi için bu apostrof, Afanesyev'de olduğu gibi 'y' ile değiştirildi veya kaldırıldı. Ancak Prens Vol'ga ile Volga Irmağı'nın karışmaması için burada apostrof korundu.

Pagan Tanrıları

Vladimir'in, Korsun Piskoposu tarafından vaftiz edilişini tasvir eden, Radziwil vakayinamesinden minyatür. Povest' vremennykh let, pt. 1, ed. V.P. Adrianova-Peretts (Moskova-Leningrad, 1950)'ten.

Kiev Ruslarının paganizmden Hıristiyanlığa geçişleri, başlarda Ruslar ile güçlü Hıristiyan komşuları Bizans arasındaki egemenlik çekişmelerinin etki ettiği, yavaş bir süreçti. Hıristiyan

olmanın siyasal ve kültürel avantajlarını anlayan Kievli Prens Vladimir 988'de kendisini vaftiz ettirdiğinde, Ruslar arasında zaten birçok Hıristiyan vardı. Bazıları Bulgar misyonerler tarafından döndürülmüştü. Kiev prenslerinin *druzhina*'sındaki (koruma) paralı askerler Varanglar gibi, bazılarıysa Byzantium'da hizmet verdikleri dönemde Yunan Ortodoksluğunun etkisi altına girmişlerdi. Vakayinamelere göre böyle bir Hıristiyan Varang'ın genç oğlu, savaşta zafer kazanmalarının ardından 983 yılında halk tarafından Kiev'deki pagan idollere şükranlarını göstermek için kurban edilmek üzere seçilmişti.

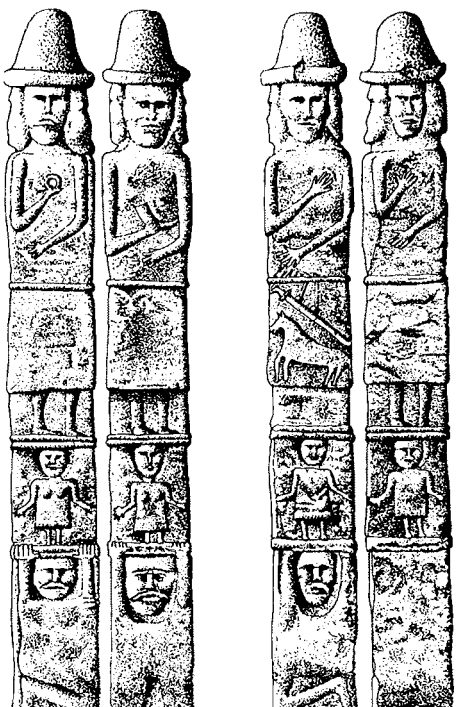
Hükümranlığının başlangıcı olan 980 yılında Vladimir'in kendisi de paganizme bağlı olmakla kalmamış, organize ve böylelikle etkili olan Hıristiyan komşularının dinine karşı bir denge unsuru oluşturmak amacıyla, Doğu Slavlarının dağınık kültlerini yeniden biçimlendirme ve sistemleştirme işini üstlenmişti. Bu nedenle ilk siyasi vaatlerinden biri Kiev'deki sarayının hemen yanındaki tepeye altı idolün dikilmesiydi. Geçen Yılların Öyküsü (*Povest' vremennykh let*) olarak bilinen bir 12. yüzyıl vakayinamesinde şu betimlemelere yer verilir:

> Gümüş kafası ve altın bıyıklarıyla tahtadan bir Perun idolü vardı. Ve sonra Khors, Dazhbog, Stribog, Simargl ve Mokosha vardı. İnsanlar onlara kurbanlar sunarlardı, onlara tanrı derler ve oğulları ile kızlarını onlara götürürlerdi. Ancak bu kurbanlar şeytanlara gitmekteydi ve yeryüzü onlar tarafından kirletilmişti.

Bu altı figür ve 'sığır tanrısı' (skooti bog; bkz: skot, 'sığır') Volos (ya da Veles) Doğu Slavlarının başlıca tanrıları olarak görülür.

Vladimir'in tek biçimli olmadığı açıkça görülen panteonunun etnik kökenleri konusunda anlaşmazlık söz konusudur. Vladimir'in hükümranlığı sırasında Rus bölgesinde yalnızca Slavlar yaşamıyordu. Varangları, Fin-Ugor ve Türk kökenli

birçok boyu içeren oldukça geniş bir etnik karışım vardı. İran asıllı halklar da bölgeden geçmişti. Bazı uzmanlar Khors ve Simargl'ın İran kökenli olduğunu ve Khors'un Pers dilinde 'güneş' için kullanılan sözcükten türediğini düşünmekte, bazıları ise Khors'un Türk kökenli olduğuna inanmaktadır. Diğer yandan Mokosha'nın (ya da Mokosh) Fin-Ugor kökenli olabileceği ileri sürülmektedir. Dazhbog ve Stribog ise genellikle Slav tanrıları olarak kabul edilir.

19. yüzyılın ortalarında, bugün Ukrayna sınırları içindeki Zbrucz Irmağı yakınlarında bulunan bu dört yanlı putun bazı uzmanlara göre Baltık kıyısında yaşayan Slavların taptığı tanrı Svyantovit'i temsil ediyor olması muhtemeldir.
A. Gieystor, Mitologia Slowian (Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Varşova, 1982)

Slav halklarının pagan tanrıları hakkında ciltler dolusu araştırma yazılmış, insan, doğa ve kozmos arasındaki ilişkileri düzenleyen teferruatlı bir inanç sisteminin varlığını kanıtlamak için birçok karmaşık kuram ortaya atılmıştır. Yine de, Rus topraklarında yaşayanlar da dâhil olmak üzere, bütün Slavlardaki pagan inancı hakkındaki asıl bilgi kaynakları sınırlı, çoğu kez çelişkili ve güvenilmezdir. Sunak kalıntıları, kutsal yerler ve putların dikildiği alanlar gibi bazı arkeolojik bulgular yer almaktadır. 1975'te arkeologlar tarafından ortaya çıkarılan ve Vladimir'in Kiev'deki tepeye yaptırdığı ibadet yerine ait olması muhtemel temeller de bunlar arasındadır. 11. yüzyıl ile 16. yüzyılın başları arasında, yani Rusların Hıristiyanlaşmasından çok sonraları, Rusların atalarının inançları ve paganizmin yaşamakta olan kalıntılarının bir listesinin yapıldığı ve bunların lanetlendiği (vaazlar, söylevler, mektuplar, günah çıkarma sırasında sorulacak sorular, Hıristiyanca bir yaşam için tavsiyeler gibi) birçok dinsel metin ortaya çıktı. Bunlar arasında, büyük olasılıkla 12. yüzyılın başında yazılmış olan ancak eldeki en eski yazması 14. yüzyıla dayanan 'İsa'ya bağlanmış ve gerçek inancın yandaşı olmuş birinin söylevi' ve 13. veya 14. yüzyıla ait 'kutsal babamız Konstantinopolis Başpiskoposu Ioann Zlatoust'un eski paganların nasıl putlara taptıkları ve onlara sunular getirdikleri üzerine vaazı' sayılabilir.

Slav paganizmi hakkında bir fikir oluşturmada 'Aziz Gregorius'un vaazı üzerine bir yorum, kâfir olan eski paganlar nasıl putlara taptılar ve onlara sunular verdiler' oldukça etkili olmuştur. En eski Slavca çevirilerinin 11. yüzyılda yapıldığı özgün Yunanca metin, İlahi Gregorius'un Epifani hakkında verdiği bir vaazdı. Rusça versiyonu birçok ekleme içerir ve bunlarda çevirmen, ülkesinde paganizmin durumu hakkında yorumlar yapar. Perun, Khors, Mokosh ve Pereplut'a göndermeler yapılır ki bunların ilk üçü Vladimir'in panteonundandır.

Dördüncüsü hakkında daha fazla bir şey bilinmemektedir. Yazara göre çok çeşitli mitolojik varlıklara kurban sunuları verilmekteydi. Bunlar arasında ırmak nymphaları olarak tanımlanabileceğimiz, daha sonra tartışılacak olan *rusalki* (sayfa 42-4) ile ilişkili olan *beregini* (bkz: bereg, 'ırmak kıyısı') ve *vily* sayılabilir. Ateşe tapıldığından, ateşin Tanrı Svarozhich'te kişileştirildiğinden ve sonraları Batı ile Doğu Slav folklorunda ortaya çıkan vampir karakterinin öncüsü olan tehlikeli *upyri* ve hamamda onuruna kimi ritüeller gerçekleştirilen *nav'i* gibi ölülerin ruhlarına tapınıldığından da bahsedilir.

Kuzey Rusya'dan bir 19. yüzyıl tokacı. Koruyucu simgelerle bezenmiş, aralarında bir denizkızı ya da bereginya var. Bu gereçler köylü kadınlar tarafından ırmakta çamaşır yıkarken, çamaşırları dövmek için kullanılırdı.

Başka yazılardan da malumat kırıntıları toplanabilir. 'Söylev'den *vily*'nin kimilerince tanrıçalar olarak görüldüğünü ve Svarozhich'e, tahılı kurutmak amacıyla yakılmış bir ateşin bulunduğu 'kurutma-ahırının altında' (*pod ovinom*) tapınıldığını öğreniyoruz. Yine burada sığır tanrısı Volos'a göndermeler yer alır. Ioann Zlatoust'un Vaazı, suda yaşayan kirli güçleri yatıştırmak için suda boğma ritüelleri de dâhil olmak üzere hayvan kurbanları hakkında yorumda bulunur. Yazar, atalar kültünün de ayrıntılı olarak üzerinde durur ve ölüler anılırken ayak izlerini yakalamak için yere nasıl kül serpildiğini, et, süt ve yumurtaların ölüler için nasıl ocağın üstüne bırakıldığını ve yıkanmaya ihtiyaçları olduğunda kullanmaları için hamamın hazırlanışını tarif eder. Daha sonra dokunulmamış yiyeceklerin onları oraya bırakmış olan insanlarca yendiğini yazar. Bu metinde taşların tanrılaştırılmalarından da bahsedilir.

Bu erken dönem yorumcularının pagan dinine yönelik gözlemlerinde sıkça değindikleri bir başka olay da Rod ve *rozhanitsy* onuruna verilen kutlama ziyafetleridir. Etimolojik olarak aile kavramıyla (bkz: rod, 'klan' veya 'soy'; rozhat, 'doğurmak') ilintili oldukları için bu inanç nesnelerinin aile tanrıları oldukları sonucunu çıkarabiliriz. Paganlar için kutsal mekânlara: kutsal ağaçların bulunduğu korulara ve altlarına sunuların konulduğu, Perun'a adanmış dev meşelere de göndermeler vardır.

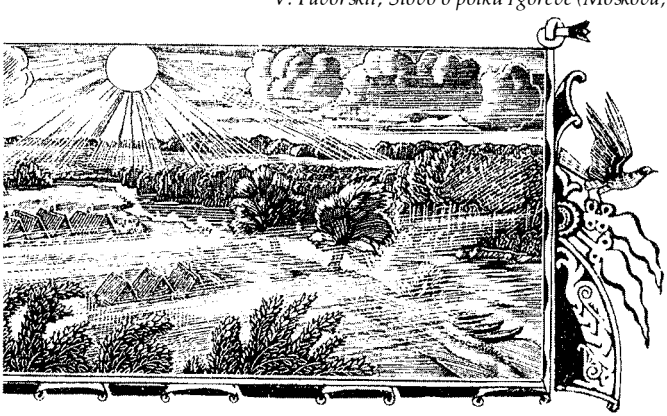
Bunlar ve benzeri metinler bize bir mitolojik adlar dizininden pek fazlasını vermez. Bunlara dikkatle yaklaşmak gerekir. Ne bahsettikleri tarihsel dönem ne de etnik gruplar yeterince açıktır. Yazarlar Vladimir'in tanrılarının adları gibi konularda öncellerinin metinlerindeki materyali tekrar ederler ve gerçekte var olandan daha fazla kaynak varmış izlenimini yaratırlar. Dinsel duruşları dolayısıyla doğal olarak materyallerine karşı mesafeli ve önyargılıdırlar. Ortodoks misyonerler, Katolik misyonerlerin de Batı Slavlarına yapmış olduğu gibi, Doğu Slavlarının yaşamlarına kendi sözlüklerini dayatmışlardır.

Büyük ölçüde şiirsel üslupta yazılmış bir 12. yüzyıl Rus metni olan ve Novgorod-Seversk'li Prens Igor Svyatoslavovich'in Kıpçaklara karşı düzenlediği talihsiz seferin anlatıldığı Igor'un Ordusunun Bozgunu (*Slovo o polku Igoreve*), Kiev Ruslarında paganizme farklı bir bakış sağlamıştır. Rusların Hıristiyanlığa resmî olarak geçişlerinden iki yüzyıl sonra yazılmış olan bu edebi metin, mitolojik imgeler ve anıştırmalarla doludur. Doğa, Rus erkeklerini yaklaşmakta olan kıyıma karşı uyarmak için alamet üstüne alamet gönderir: bir fırtına, sert rüzgârlar, bir güneş tutulması, kuzgunların ötüşleri, kurtların uluması ve suyollarından geçerken tilkilerin savaşçıların kızıl kalkanlarına havlamaları. Destekleri için rüzgârlara ve Güneş'e seslenilir. Igor'un karısı Yaroslavna Güneş'e çıkışır:

"Ey parlak Güneş, üç kez parlak Güneş! Sıcaklık ve güzellik hepimize armağanındır. Peki, neden tanrım, ateşli ışınlarını sevdiğimin ordusunun üzerine saçtın? Çorak steplerde susuzluk yaylarını zincirledi ve yeis sadaklarını mühürledi." Irmaklar kişileştirilir -dostane Donets ve hain Stugna gibi- ve onlara

Yaroslavna güneşe ve rüzgâra sesleniyor. Gravürü yapan V. Favorskii. V. Favorskii, Slovo o polku Igoreve (Moskova, 1962)'den.

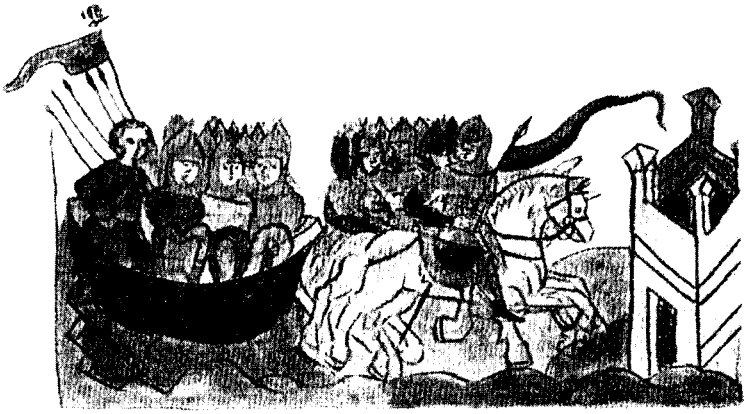
yaşayan varlıklarmış gibi seslenilirdi. Keder insanbiçimleştirilerek bir kuğu-kız suretine büründürülmüştü. Vladimir'in zamanındaki tanrılardan Volos, Dazhbog, Stribog ve 'yüce' olarak nitelenen Khors, haklarında pek bilgi verilmeksizin anılır. ne var ki adlar, inanca gönderme yapılmaksızın yazılırlar, sanki yazar bu halkın ortaya çıkmasına bakıyormuş gibi nostaljik bir tarzda kullanılmaktadırlar. Böylece Rus halkına 'Dazhbog'un torunları' ve ünlü ozan Bilge Boyan'a ise 'Veles'in torunu' denmektedir. Bu atıf Veles/Volos'un sığır tanrısı olmasının yanı sıra müzisyenlerin koruyucusu olması olasılığını da göstermektedir.

Perun ve Volos

Pagan tanrıları hakkındaki en güvenilir ve ayrıntılı kaynakların bazıları Kiev Ruslarının vakayinamelerinde bulunabilir. Doğu Slavlarının en önemli tanrıları olan Perun ve Volos'a yapılan atıflar, Rus devleti tarihinin başlarında paganizmin anlaşılabilmesi açısından büyük önem taşır. Prens Oleg, Igor ve Svyatoslav tarafından sırayla 907, 945 ve 971 yıllarında Bizans ile yapılan barış antlaşmaları, bu tanrıların hukuki bir önemi olduğunu gösterir. 'Geçen Yılların Öyküsü' 907 yılında Prens Oleg'in muazzam bir ordu ve iki bin gemilik bir donanmayla Konstantinopolis'i ele geçirmek için nasıl yola çıktığını anlatır. Kenti kendisine karşı takviye edilmiş olarak bulur ve kentin çevresindeki bölgeye karşı bir yıpratma savaşı başlatır. Kiliseleri ve sivil binaları ayırt etmeksizin yıkar. Yunan kapitülasyonlarını takiben yapılan barış antlaşması her iki tarafın dinî adetlerine göre imzalanır ve üzerine yemin edilir. Hıristiyanlar kutsal haçı öper ve Rusların pagan askerleri silahlarının ve tanrıları Perun ile Volos'un üzerine ant içerler.

Perun'un adı yukarıda bahsedilen üç antlaşmanın ikisinde, Volos'un yanında yer alır. Burada şu soru belirmektedir: Eğer Volos bu kadar önemliyse neden Vladimir'in panteonunda yeri yoktu? Yanıt muhtemelen iki tanrının statülerinde değil, onlara verilen değişik işlevlerde yatmaktadır. Perun genellikle Rus halkının en yüce tanrısı olarak görülmekle birlikte, aynı zamanda özünde savaş tanrısı ve askeri liderler ile savaşçıların koruyucusudur. 945'te Prens Igor, Yunanlarla yapılan barış sözleşmesini yenilemeyi onayladığında, o ve adamları İmparator Romanus'un sarayından gelen temsilcilerin önünde Perun'a yemin eder ve iyi niyetlerinin göstergesi olarak silahlarıyla kalkanlarını, altın ile birlikte putun altına koyarlar. Antlaşmaların da açık kıldığı üzere, Perun adına içilen andın bozulması aynı derecede savaşçı bir intikamla sonuçlanacaktır. Andı bozanlar kendi kılıçları ve oklarıyla öleceklerdir.

Buna karşın Volos büyük olasılıkla başka bir amaçla anılmış olmalıdır. Rusların Bizans imparatorlarının sarayına yolladıkları heyetlerde askerler ve elçiler gibi tüccarlar da bulunuyordu ve antlaşmaların ana amaçlarından biri, uygun ticari koşul ve şartları güvence altına almaktı. 907 antlaşması Konstantinopolis'teki tüccarlar için ekmek, et, balık, sebze ile şarap sağlanması ve hamamların yapılmasını da şart koşuyordu. Kievlilerin zamanındaki dilde, her tür domestik sığır cinsi için kullanılan *skot* sözcüğünün ikincil anlamı 'mal' veya 'para' idi. Muhtemelen, Volos, Ruslarda tüccarların ve zenginlik yaratanların koruyucusu olma işlevini de görüyordu. Vladimir'in sarayının dışındaki devlet tanrıları arasında olmasa da ticaret gemilerinin demir attığı Pochaina ırmağının kıyısındaki ticaret merkezinde Volos'un taştan bir putu bulunuyordu ve efsaneye göre Vladimir'in Hıristiyanlığa geçişinden sonra bu put suya atılmıştı.

Oleg'in 907'deki Konstantinopolis seferini gösteren, Radziwil vakayinamesinden minyatür. Povest' vremennykh let, pt. 1, ed. V.P. Adrianova-Peretts (Moskova-Leningrad, 1950)'ten.

Vladimir'in zamanından çok daha eskilere uzanan Perun kültü ise kesinlikle büyük önem taşıyordu ve etki alanı çok daha genişti. Vladimir'in panteonunun Kiev'de dikildiği yıl amcası Dobryna'nın da Volkhov Irmağı'nın kıyısına bir Perun putu koydurttuğu Novgorod gibi diğer Rus kentlerinde de tanınıyordu. Doğu Slavlarında olduğu gibi Baltık kıyılarındaki boylarda da Perun'a tapılıyordu. Buna rağmen nitelikleri ve bir tanrı olarak işlevleri konusunda çok az somut verimiz bulunmaktadır. 'Got Savaşlarının Tarihi'nde* Procopius -muhtemelen Slav kökenli paralı askerler olan- Anti** ve Slaviny*** tarafından tapınılan, şimşek ve yıldırımların yaratıcısı olduğuna inanılan yüce bir tanrıdan söz eder ve ona boğa kurban edildiğini söyler. Bazı uzmanlar bunu Perun'a bir gönderme olarak yorumlamak-

---

* Procopious'un 'Savaşların Tarihi'nin Got Savaşları cildi kastediliyor. (çev.)

** Antes, Antae (çev.)

*** Sclavenes, Sclaveni (çev.)

tadırlar. 19. yüzyıldan bu yana, Slav mitolojisi üzerine araştırma yapanlar arasında, Perun'u yalnızca savaş tanrısı olarak değil, şimşek ve yıldırım tanrısı, silahları yıldırım ve taş bir çekiç olan Slav bir Zeus ya da Thor olarak görmek aksiyomatik hale geldi. Belemnit olarak bilinen, sivri uçları olan yassı fosillere Rusya'da yaygın olarak 'yıldırım okları' denirdi ve halen de öyle denmektedir. Rus halk geleneğinde de, uzun zamandır, savaşta kullanılan kargı ve ok gibi silahlarla yıldırım ve şimşek arasında uğursuz bir ilişki vardır. Bu bağın görsel bir örneği 'Igor'un Ordusunun Bozgunu'nda görülebilir. Burada, kara bulutların mavi şimşekle parladığı ve yağmurun bir ok sağanağı gibi yağdığı fırtına, Igor'un ordusunun yaklaşan yenilgisinin habercisidir.

Volos'tan birçok yerde 'sığır tanrısı' olarak söz edilmesinin dışında, kültünün özellikle Rusya'nın kuzey bölgelerinde görüldüğünden başka bir şey bilinmemektedir. Rostov'da bir Volos idolü olduğu ancak Aziz Avraamii tarafından yok edildiği, kurdurduğu kiliseye yer olarak da bu noktayı seçtiği söylenmektedir.

Stribog, Dazhbog ve Khors

Bu üç tanrıyla hava ve güneşe tapılması arasında bir bağlantı olduğu inancı yaygındır. Slav pagan dini üzerine yapılan çalışmaların çoğunda, bazı araştırmacıların adının Slavcada rüzgâr anlamına gelen *stri* kökünden türediğini söyledikleri Stribog rüzgâr tanrısı olarak, Dazhbog ve Khors ise güneş tanrıları olarak geçer. Gerçekte Stribog'a ilişkin kanıtların en güçlüsü bile muğlâktır. 'Igor'un Ordusunun Bozgunu'ndaki bir pasajda Kıpçakların Igor'un ordusuna saldırışı anlatılır: "Rüzgârlar, Stribog'un torunları, denizden esiyor ve beraberinde Igor'un cesur ordusuna bir ok yağmuru taşıyordu." Buradaki

kim olduğu bilinmeyen yazarın Slav tanrısına rüzgârların yaratıcısı olarak mı seslendiği -ki bu durumda neden gerçek veya metaforik oklarını bir Slav ordusuna yolladığı merak konusudur- yoksa 'Stribog'un torunları' ifadesini, yalnızca söz arasında dinleyicileri olan Slav çağdaşlarına seslenmek için 'Dazhbog'un torunları'na (bkz: sayfa 13) benzeyen kökensel bir adlandırma olarak mı kullandığıdır.

Prens Igor'un ordusunun Kıpçaklarla savaşı.
Gravürü yapan V. Favorskii; Slovo o polku Igoreve (Moskova, 1962)'den.

Khors'un bir güneş tanrısı olduğu savı, Bozgun'daki aynı derecede bulanık bir göndermeden çıkarılmaktadır. Dazhbog söz konusu olduğunda ise tek bir muğlâk vakayiname kaydına dayanarak karmaşık bir ateş ve güneş mitolojisi yaratılmaya çalışılmıştır. 'Geçen Yılların Öyküsü'nde, 1114 tarihli kayıtta vakanüvis, Slav tanrıları Dazhbog ve Svarog'u Yunan muadilleriyle karşılaştırır. Svarog'un oğlu Dazhbog'un güneş çarı olduğu ve Yunanlarca Helios olarak bilindiğini söyler. Etimolojik olarak Dazhbog adı muhtemelen *bog* ('tanrı') ve *davat'/dat'* ('vermek') sözcüklerinden türemiştir ve kendisine tapanlara karşı cömert olduğunu ima etmektedir. Sırpların Dabog'uyla bir ilişkisi olması muhtemeldir.

Mokosha ve Simargl

Mokosha genellikle bir tanrıça olarak kabul edilir. Kültü hakkında somut bir bilgi olmaması olgusuna karşın, bazı Rus uzmanlar onun bereket tanrıçası olduğu ve hem ekinleri hem de özellikle de iplik eğirme gibi kadın işlerinin koruyucusu olmaktan sorumlu olduğu sonucuna varmışlardır. Adını *mokyri* ('nemli', 'ıslak') sözcüğünden türeten bazı araştırmacılar, onun dünyanın yaşam veren neminin Rus folklorundaki kişileştirilmesi olan Nemli-Toprak Ana olarak ve bir Hıristiyan Kutsal Şehit Paraskeva [yaygın gelenekte Paraskeva-Pyatnitsa ('Paraskeva Cuma') olarak bilinir] kültüne bağlamaktadırlar. Ona 'kadınların azizi' denilirdi ve ebeliğin, suyun ve iplik eğirmenin koruyucusuydu. Kutsal gününde (Cuma) ip eğirmek, çocukları yıkamak ve giysileri yıkamak tabuydu. Bazı Rus el işlerinde, ellerini gökyüzüne yalvarır gibi açmış kadın figürlerinin karakteristiğinde Mokosha'nın izlerinin bulunduğu ileri sürülmüştür.

Kuzey Rus folklorunda mokosha denen fesat bir dişi yaratık vardı. Yünlerini eğrilmeden bırakan kadınlar eğer üzerinde haç işareti yapmamışlarsa gece onun gelip yünleri dolayacağından ve kirleteceğinden korkarlardı. Mokosha'nın kirmeninin çıkardığı sesin, büyük bir kafası ve uzun cılız kolları olduğu varsayılan bu yaratığın gölgesinde bulunulduğunun göstergesi olduğu söylenirdi. Aynı adı paylaşsalar da *mokosha* ile Mokosha arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşüncesi tamamen bir varsayımdır.

Simargl söz konusu olduğundaysa İran kökenli olduğu ve izlerinin eski Pers'in kısmen kuş, kısmen köpek, kısmen aslan veya griffin olan olağanüstü kuşu Senmurv veya Simurg'a dek sürülebileceği konusunda bir görüş birliği vardır. İran efsanesinde Senmurv'un kanatlarını çırptığında tohumların saçılması gibi Vladimir'in Simargl'ının da ekinlerin ve bitkilerin tanrısı olduğuna inanılıyordu. Kiev ve Eski Ryzan'dan gelen ve 12 ile 13. yüzyıllar arasına tarihlenen bazı gümüş bileziklerde, altın ve gümüş Pers çanaklarında görülen Senmurv oymalarına benzeyen, bazen bir köpeğin pençeleri ve kafasıyla bazen ise bir griffin'in kartala benzeyen kafasıyla resmedilen kanatlı, garip bir yaratık görülmektedir. Kimilerince bu bezemeler Simargl'ın temsilleridir.

Kiev'de bulunan, 12. yüzyılın sonları ya da 13. yüzyılın başlarına ait bu gümüş kolyede bir Simargl tasviri olduğu düşünülmektedir.

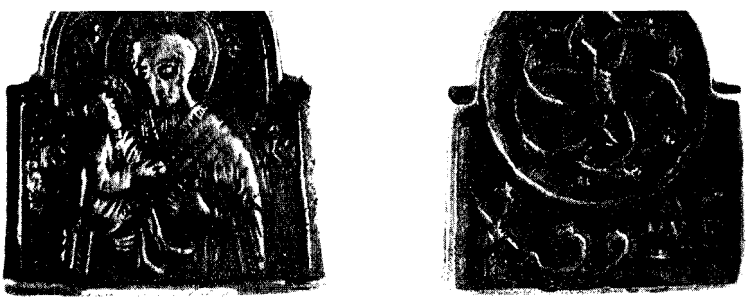
Yukarıda da açıkça görüleceği gibi, Doğu Slav mitolojisinin üst kademelerindeki, siyasi, askeri, hukuki ve sosyal önemi

olan tanrılara ilişkin veriler oldukça azdır. Ancak bu, 18. yüzyıldan beri, epey yetersiz olan materyalden bir anlatı dizisi oluşturarak mitolojik fantazilerin üretilmesini engellemedi. Bu konuda A.N. Afanasyev öncülüğündeki 19. yüzyıl mitoloji okulu büyük rol oynadı. 'Mitolojistler'e göre doğaya ve doğaya ait güçlere tapmak Slav paganizminin temeliydi. Böylelikle, onlara göre gökyüzü, tanrıların tanrısı Svarog olarak kişileştirilmişti. Svarog, daha aşağı doğal tanrıların atası ve güneş biçimindeki göksel ateş Dazhbog ve dünyasal ateş Svarozhich'in babasıydı.

Düalist İnanç

Hıristiyanlığa resmî olarak geçilmesinin ardından Kiev ve çevresindeki bölgeler ile diğer kasabalar şüphesiz nüfuzlu Hıristiyanlık âlemine katılmanın aşikâr siyasi ve ticari avantajlarını olduğu kadar kültürel ve eğitimsel faydalarını da gördüklerinden dolayı eski tanrıları görece çabuk terk etti. Yine de tarihçiler 11. ve 13. yüzyıllar arasında yaklaşık iki yüzyıllık bir dönem boyunca eski inancın toplumun yüksek kesimlerinde ve gelişmiş kent merkezlerinde bile bir ölçüye kadar yeniyle yan yana yaşamayı sürdürdüğünü onaylamaktadırlar. Daha ücra olan kırsal kesim ise başka bir öykü anlatmaktadır.

Kiev'in görkeminin zayıflamasından ve Doğu Slavlarının topraklarının güç merkezi Muscovy'e kaymasından çok sonraları bile Rusya'nın yalıtılmış kırsalında sürdürülen kutsal geleneklerde Hıristiyan ve Hıristiyanlık öncesi inançların eşine rastlanmayan harmanı belirmeye devam etti. Dileklerin gerçekleşmesi için hem Hıristiyan dualarına hem de pagan büyülerine başvuruluyordu. Büyülü kökler, yılan derileri ve kafataslarından tılsımlar Hıristiyan haçıyla birlikte takılıyordu. Ortak imgelemde orman ve su cinleri, melekler ve cherubim ile birlikte yer alıyordu. Şenliklerin yapıldığı ve 'tüylü' hayvan biçimlerine

15. ya da 16. yüzyıla tarihlenen bir tılsım. Bir yüzünde Meryem ile çocuk, diğer yüzündeyse bir yılan ya da ejderhayla savaşan gorgon benzeri kafa bulunmaktadır.

Rus ikonalarındaki aziz tasvirlerine, kilise tarafından pagan düşünce tarzının bir kalıntısı olarak kınanmış olmasına rağmen 'tanrılar' denirdi ve bu âdet halen tam olarak ölmüş değildir. Doğal olarak, azizler *legendy*'de ve kutsal beyitlerde bulunan karakterlerdendir ve daha sonra göreceğimiz gibi bazen *byliny*'de ve doğaüstü şeylere ilişkin öykülerde, ölümlüleri karanlığın güçlerine karşı korudukları görülmektedir. Sıradan insanların inanç ve adetlerinde Ortodoks azizleri genelde Hıristiyan ve Hıristiyanlık öncesi karakteristiklerin sıra dışı bir bileşimidirler. Paraskeva-Pyatnitsa figüründe benzer bir durum ol-

Kişileştirilmiş Maslenitsa (Apakurya [Shrovetide]), soytarılar ile maskeli eğlence düşkünlerinden oluşan maiyeti ve bir yığın kreple kasabaya iniyor. Büyük Perhiz haftasının ilk krepleri genelde ölülerin ruhlarına sunulurdu. Çizim: A. Bauman, Vsemirnaya Illyustratsiya, no. 7, 1884'ten.

duğuna değinmiştik. Paraskeva, kadınların Cuma günü yasaklarına uyduklarından emin olmak için kırsal bölgelerde dolaşan, örgüsüz uzun saçları, olan genç bir kadın olarak hayal

edilirdi. İmgesi, köylüler arasında kadın formunda olarak kişileştirilen, 'on iki Cuma' olarak bilinen gayri resmî oruç ve ibadet günleriyle karıştırılmıştı. Georgii/George (yaygın olarak Egorii diye bilinir) bir yandan kâfirler arasında Hıristiyan değerlerinin yayıcısı ve şeytani ejderhayı öldüren 'Cesur Egorii' iken diğer yandan kışın meydana gelen donlardan sonra yerin kilidini açan ve otlaktaki sığırlar ile atları vahşi hayvanlardan koruyan 'Bahar Egorii' idi. Paradoksal olarak *bylichki*'de orman cininin *alter ego*su olarak görünür ve onun gibi kurt sürüsünün efendisi olarak kurtların öldürüp yemesi için hasta ve yaralı hayvanların yerlerini gösterir. Buna Bununla birlikte çok az Hıristiyan azizi açıkça pagan tanrılarına bağlanmıştır.

Aziz Vlasii ve Kutsal Peygamber Ilya [Elijah (İlyas)]

Kiev Ruslarının pagan tanrılarından çoğu geride hiçbir iz bırakmadan yok olsa da Volos ve Perun, Hıristiyan takviminde, sırasıyla, Aziz Vlasii ve Peygamber Ilya olarak yeniden doğmuşlardır.

Rus ikonalarında etrafında inekler ve koyunlarla tasvir edilen Vlasii, sığırların koruyucusu olan bir aziz haline gelmiştir. Tasviri, sığırları koruması için ahıra asılır ve sığırlar hastalandığında yardımı istenirdi. Baharda karların eriyişinin ardından sığırların otlaklara gidişleri sırasında yapılan törenlerde Vlasii ikonaları taşınırdı. Kuzey Rusya'nın bazı bölgelerinde kutsal günü ziyafetle kutlanır ve sığırlar rahibin kutsadığı ekmekle beslenirdi.

Uzmanlar uzun zamandır fırtınaların savaş ve savaşçıların tanrısı Perun'un öfkesinin belirtisi olduğu ve şimşek ile yıldırımlarınsa cezalandırmak için kullandığı silahlar olduğuna inanıldığını söylüyorlar. Afanasyev ve takipçileri en zayıf kanıtlar üstüne savaş, şimşek ve bereket tanrısı olan bir Perun hak-

kında mitler oluşturdular. Yıldırımı, Perun'un karanlık iblislerini dağıtmak ve güneşin gücünü yenilemek için kullandığı silah olarak yorumladılar. 20. yüzyılda V. V Ivanov ve V. N. Toporov gibi uzmanlar biraz fantastik bir kuram ileri sürdüler. Onlara göre; askeri çıkarları temsil eden şimşek tanrısı ile doğayı ve tarımı temsil eden düşmanı Volos arasındaki savaşa ilişkin temel veya ana bir mit bulunuyordu.

Hakkındaki birçok Rus deyişinin, inancın ve mitlerin gösterdiği üzere Ilya kuşkusuz ilahî ceza aracı olan fırtınalar ile bağlantılıdır. Köylülere göre gök gürültüsü ve şimşek, gökte ilerleyen arabasının tekerleklerinden çıkar. İsa, baş melek Mikail ve Aziz Egorii gibi Ilya da, genellikle bir ejderha olarak temsil edilen Şeytan'la yapılan kozmik savaşta yıldırımı kullanan figürlerden biridir. Halk efsanelerine göre Ilya'nın yaklaştığını belirten ilk gök gürültüleriyle birlikte cinler korkuyla kaçışır ve saklanmaya çalışırlardı: mantar şapkalarına, ağaçlara veya kayalara, binalara, bir ineğin hatta bir insanın içine sığınırlardı. Ilya'nın haklı öfkesi sarsılmazdı ve İblis'i yok etmeye çalışırken yıldırımlarını hayvan, insan ayırt etmeksizin yağdırırdı. Bu yüzden fırtına bulutları göründüğünde insanlar kendilerini evlerine kapatırlar, perdelerini örterler ve peygambere merhamet için yalvarırlardı.

Ilya ve fırtınalar arasındaki bağ açık olsa da Ilya ve Perun arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşüncesi spekülatiftir. Gürleyen Ilya profili muhtemelen bir pagan tanrısının atalarla ilgili anısından ziyade Eski Ahit'te İlyas'ın (Elijah) göğe ateşten bir arabayla çıkışına ilişkin anlatı ve yıldırımların Tanrı'nın Şeytan ile kölelerine karşı kullandığı silahlar olarak betimlendiği erken dönem Hıristiyan moralist yazılarıyla ilgilidir.

Dört Element: Su, Ateş, Toprak ve Hava

Su

Ruslar için su, ateş ve toprak mucizevî öğelerdi ve bir ölçüde halen de öyledir. Tüm suyun mucizevî bir kaynaktan geldiği söylenirdi. İnsanın yaratılışı ve dünyanın doğal fenomenini anlatan efsanevi 'Kumrunun Kitabı' hakkındaki kutsal beyitlere göre; ırmaklar büyülü bir taştan, 'tüm taşların babası', '*latyr* denen beyaz taş'tan doğmuştur. Oradan tüm dünyaya yayılarak şifa ve besin sağlamışlardır. Rus folklorunda suyun kan ve yaşam gücüyle de yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Örneğin; büyülü olan 'yaşamın ve ölümün suları' birleştirilebilir ve bozulmuş bir cesedi canlandırabilir.

Hıristiyanlığın gelişi, bir anlamda erken Rus devletinin kanı olan suya saygı gösterme ve kurbanlar sunma adetlerini engellemedi. 10. yüzyıldan bu yana birçok metinde ırmaklara, kutsal pınarlara ve kuyulara sunulan kurbanlar ile edilen dualara atıflar olduğunu görüyoruz. Araştırmacılara göre Moğolla-

rın Rusları işgal ettiği 13. yüzyıldan daha eskilere giden 'Vladimir Svyatoslavovich Yasaları' denen yasalarda sivil değil de dinsel mahkemelerin bakması uygun görülen hafif suçlar arasında 'kurutma ahırının altında, korularda ve suyun kenarında dua edilmesi' vardır. Rusya'nın dinini resmî olarak değiştirmesinden yüzyıllar sonra bile tövbekârın günah çıkarma sırasında yanıtlaması gereken sorular arasında pınarların, kuyuların ve göllerin yanı sıra ağaçların, taşların ve göksel cisimlerin tanrılaştırılmasına ilişkin sorular vardı.

İsa'nın Şeria ırmağında vaftiz edilişinin anısına Epifani'de su kutsanırken. Epifani'de çekilen sular, kutsansın ya da kutsanmasın, büyülü ve şifalı olarak görülürdü. Çizim: Tselebrovskii, Niva, no. 1, 1892.

Paganlar için kutsal olan su kenarındaki birçok yer sonunda Hıristiyan şapelleri ve mihrapları haline geldi ve 'keşifleri' Hıristiyan münzevileri ile azizlerine atfedildi. Tanrının Annesinin ikonalarıyla ve diğer işlevlerinin yanı sıra suyun koruyucu

azizi haline gelen Aziz Paraskeva-Pyatnitsa'nın hem ikonaları hem de ahşaptan heykelleriyle donatıldılar. Rusya'nın büyük göllerine ilişkin yeni Hıristiyan efsaneleri türedi. Bunların en iyi bilineni, Volga'nın üst kısımlarında bulunan, batık Kitezh kentine ilişkindir. 1238'de Prens Georgii Vsevolodovich'in işgalci Moğol ordusunun komutanı Batyi'nin (Batu Han) ellerinde ölüşü kenti korumasız bir durumda, Hıristiyan sakinlerini kılıçtan geçirecek ve kiliselerini yakacak inançsızların merhametine bıraktı. Söylendiğine göre Tanrı kenti kurtarmak için yakındaki bir gölün dibine batırdı ve suyun altından kilise çanları ve inançlıların duaları işitilmeye devam etti.

Su, özellikle de pınar suyu ya da 'yaşayan su', inanç nesnesi olmaya devam etti. 19. yüzyılda halen suda yaşayan ruhlara 'sunular' veriliyordu: atkılar ve saç bağları armağan olarak yakındaki ağaçlara bağlanıyordu ve para, mücevher ve hatta Paskalya, Noel veya Yeni Yıl'da yenen geleneksel yemeklerin bir kısmı kuyulara atılıyordu. İnsan biçimli figürlerin törenle suda 'boğulmasında' insan kurban etmeye ilişkin atavist bir anı bile bulunabilir. Örneğin; kuzey Rusya'da her Aralık'ta, Aziz Nikolai günü arifesinde (Nikolai gemicilerin ve balıkçıların koruyucu azizidir) Onega gölüne saman bir kukla sunulurdu. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kaydedilen ritüele her balıkçı ailesinden birer yaşlı erkek katılırdı ve ritüeli onlar yürütürdü. Bu, olayın toplum için taşıdığı önemin bir göstergesidir. Saman kukla, yüküyle birlikte batacağı kesin olan köhne bir sandalla suya bırakılırdı.

Su sakinleri

Slavların sunuları getirdikleri varlıklar hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Ancak halk anlatıları birçok su varlığının portresini çizmektedir. Doğaüstüne ilişkin öykülerde ruh-efendiler *vodyanye* ve bir sonraki bölümde tartışılacak olan dişi

muadilleri *rusalki* bulunur. *Skazki*'de suda yaşayan ejderha Chudo-Yudo ile deniz veya su çarları vardır. Genç kahramanın deniz çarının kızıyla evlenmeye hak kazanmak için deniz çarının egemenliğindeki sualtı âleminde, bir gece içinde tamamen balmumundan bir kilise inşa etmek gibi bir dizi imkânsız görevi yerine getirmek zorunda kalışı anlatılır. Derinliklerin hükümdarının en etkili enkarnasyonu ise Sadko hakkında *bylina*'da bulunabilir. *Bylina* biçiminin karakteristik özelliğinin aksine bu öykü kahramanca işler hakkında değildir ve açıkça halk öyküsü motiflerinden etkilenmiştir.

Sadko

Sadko, Ilmen Gölü kıyılarındaki Novgorod'dan gelen fakir bir müzisyendir. Bir gün Sadko'nun santura benzeyen bir enstrüman olan *gusli*'yi çalışından etkilenen deniz çarı, Sadko'yu Novgorod'lu tüccarlarla gölden altın bir balık yakalayacağına dair bahse girmeye teşvik eder. Sadko bahsi kazanır, elde ettiği kazançla bir gemi filosu inşa eder, tüccar olur ve su çarına olan minnet borcunu çabucak unutur. Bir gün gemileri altın, gümüş ve inci yüklü halde başarılı bir ticaret görevinden dönerken, gemiler rüzgâr olmamasından dolayı denizin ortasında kalır. Sadko tayfalarından kimlerin kurban edileceğine karar vermek için kura çekilmesini önerir ve kendisinin gelmemesi için bir düzen kurar. Ne var ki kurnazlığı işe yaramaz ve Sadko yazgısının mühürlendiğini kavrar. "Oniki yıl boyunca denizlere açıldım. Denizin Çarına hiçbir şey vermedim ve hiç hürmet göstermedim. Mavi Khvalynsk denizine [Volga'nın geniş bir kısmı] ekmek ve tuz atmadım. Şimdiyse ölüm Sadko'yu almaya geldi." Sonunda, denizin dibine vardığında Sakdo kefaret olarak *gusli* çalmak zorunda kalır. Deniz çarının dans edişi korkunç fırtınalara yol açar ve birçok gemi batarken Rus tayfalar da boğulur. Ancak Ortodoks ruhların anlamsız kıyımından rahat-

sız olan Aziz Nikolai'ın mucizevî müdahalesi durumu kurtarır. Sadko'ya *gusli*'nin tellerini kırması söyler. Bu *bylina* insanlar ve tinsel varlıklar arasındaki bir ilişkinin ödüllerini ve aynı zamanda tehlikelerini örneklendirir.

I.E. Repin'in Sadko'su. Deniz çarı, Sadko'ya evlenmesi için otuz kızından birini verir. Sadko'nun kurtarıcısı Aziz Nikolai ona en çirkinini seçmesini öğütler. Ve eğer sualtı dünyasından kaçmak istiyorsa düğün gecesi onunla yatmamalıdır. Russkie skazy i bliny (Leningrad, 1961)'den.

Suda yaşayan mitolojik varlıklara ek olarak Rus folklorunda suyun da kişileştirilmiş olduğunu görüyoruz. Geçim ve güvenlikleri için suya bağımlı olan su kenarındaki toplumların üyeleri, suyun ruh halleri ve kaprisleriyle yakından ilgilenmişler ve suyu bir müttefik veya düşman olarak görmüşlerdir. Bazı ırmaklar erkek (örneğin; gözü pek, genç bir kahraman olarak görülen Don) bazıları ise dişi (örneğin; sevecen bir göndermeyle 'küçük anne' (*matushka*) denen koruyucu matriyark* Volga) olarak görülürdü. Irmakların ve göllerin insanlarla ve birbirleriyle etkileşime girdiği ve öfke, acıma, kıskançlık gibi insani duygular gösterdiği kısa halk öykülerinde bu ilişkiler şiirsel bir biçimde ifade edilir. Volga ve Vazuza hangisinin daha önce Khvalynsk 'denizi'ne varacağı hakkında tartışırlar. Ivan Gölü'nün oğulları Dinyeper ile Desna Irmakları arasında, Shat ile Don Irmakları arasında ve Dvina Irmağının oğulları vahşi ve çalkantılı Sozh ile sessiz, acelesiz Dinyeper arasındaki rekabete ilişkin benzer öyküler vardır. İnsan ile su arasındaki simbiyotik** ilişki, insanlaştırılmış biçimiyle birçok *bylina*'da vurgulanmıştır. İleride bunun bazı örneklerini göreceğiz.

Sukhman

Bogatyr' ya da şövalye Sukhman, Prens Vladimir için hediye olarak beyaz bir kuğuyu canlı ve kanla lekelenmemiş olarak yakalayacağını söyleyerek böbürlenir. Nafile arayışında uzaklara seyahat eder ve sonunda 'Nepra Ana'nın (Dinyeper'in dişi

---

* 'Matriarch' kelimesi eski Yunanca μάτηρ (mater, anne) ve ἀρχός (arkhos, yönetici) kavramlarından türetilmiş bir sözcüktür. Ne var ki 'matriarch' kelimesi için Türkçe bir karşılık yoktur. TDK sözlüğünde geçen 'mâderşahî' (anaerkil [matriarchal]; Mâder, Farsçada 'anne') kelimesinden mâderşah diye bir kelime türetilebilir. (çev.)

** Symbiosis: Eski Yunanca σύν (syn) 'birlikte' + βίωσις (biosis), 'yaşama' : ortakyaşam, simbiyoz. Simbiyotik; ortakyaşamsal. (çev.)

biçimi) kıyılarına varır. Irmakta bir şeylerin yolunda gitmediğini ve ırmağın eskiden olduğu gibi hızlı ve temiz akmadığını görür. Suları çamurla dolmuştur. Nepra şövalyeyle insan sesiyle konuşur ve Kiev'i işgal etme niyetindeki Tatarların kıyılarında kamp yapmakta olduğunu söyler. Tatarlar her gün ırmağı geçmek için köprüler yapmakta ve her gece ırmak öfkeyle kabararak bunları yıkmaktadır. Ancak şimdi Nepra Ana'nın gücü azalmaya başlamıştır. Bu *bylina*'da kahraman yalnızca ırmakla ilişki kurmakla kalmaz, yazgısında trajik ölümüyle bir ırmak haline gelmek vardır. Tek başına bütün Tatar güçleriyle dövüşür ve üçü dışında hepsini katleder. Üç Tatar pusuya yatıp Sukhman'ın ırmağın kıyısına dönmesini beklerler ve geldiğinde oklarıyla onu vururlar. Sukhman Kiev'e söz vermiş olduğu kuğuyla değil de düşman istilasının haberiyle döner. Prens Vladimir ona inanmaz ve onu hapse attırır. Sukhman bu ihanet yüzünden çıldırır ve yaralarını saran gelincik yapraklarından bandajı yırtıp kanının akmasını sağlayarak intihar eder. Şövalye "sıcak kanımdan, boşuna akıtılmış sıcak kanımdan ak Sukhman ırmağı" diye haykırır.

Sukhman Rus folklorunda ölerek başkalaşan ve bir ırmak olan tek kahraman değildir. Dunai hakkındaki *bylina*'da Altınordu kralının kızı ve tanınmış bir savaşçı olan Nastasya'yla evlenen kahraman aynı yazgıyı paylaşır. Okçulukta üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla kendisiyle karısı arasında bir yarışma düzenler ve kazayla hem karısını hem de doğmamış çocuğunu öldürür. Keder ve vicdan azabı içinde kendini kılıcının üzerine atar. Ölü aşıkların bedenlerinden iki ırmak akar: Nastasya ve Dunai. Tuna'nın Rusçası olan bu ad büyük ihtimalle köken olarak yalnızca 'büyük ırmak' anlamına geliyordu.

Genç Şövalye ve Smorodina Irmağı

Bu *bylina*'da genç bir şövalye serüven arayışındadır. Tehlikeli ve tekinsiz oluşuyla ünlü Smorodina Irmağı'nın kıyılarına vardığında ırmağa hızlı akıntılarından geçmenin en iyi yolunu sorar. "Bir bedel karşılığında" der ırmak: "salla karşı kıyıya geçenlerden bir Çerkez eyeri, sığ yerlerden at sırtında geçenlerden bir at ve köprüden geçen genç şövalyelerden birinin yaşamı". Yine de genç adamın yürekliliğine itibar ederek, bir defalık engelle karşılaşmaksızın geçmesine izin verir. Karşı kıyıya vardığında şövalye nankörlük edip atlatmış olduğu tehlikeyi hafife alır ve Smorodina'ya yağmurdan arta kalan bir su birikintisinden ibaret olduğunu söyleyerek onunla alay eder. Amma velâkin dönüş yolcuğunda atıyla geçebileceği sığ bir yer bulamaz ve atını derin yerlere sürmek zorunda kalır. Bu sefer ırmak genç bir kızın sesine bürünerek şövalyenin gururunun kendi sonunu getirdiğini haykırır ve onu boğarak intikamını alır.

Ateş

Doğu Slavlarında suyun yüceltilmesi birçok biçim daha almış olsa da ateşe verilen kutsal anlamlar da bir o kadar kayda değerdir.

Ateş ve ovin

Bazı kanıtlar Rusların, ortaçağın başlarında bile, kurutma ahırının zemininde, ateşin bulunduğu hendekteki ateşe ya da orada yaşayan ruha (ovinnik) taptıklarını gösteriyor. Yirminci yüzyılın başlarına dek, Rusya'nın birçok bölgesinde, harman zamanının (Eylül-Kasım) başlangıç ve bitişinde özel törenler yapılırdı. Kurutma işlemi başlamadan önce yeni bir ateş yakılması gerekirdi ve bu olay için aile üyeleri ile komşular toplanırlardı. Ateş ciddi bir atmosferde yakılırdı ve ailenin reisi ateşin önün-

de saygıyla eğilirdi. İş tamamlanınca ve ateşe ihtiyaç kalmayınca, 'ovin'in ad-günü' denen olayda da benzer şekilde toplanılırdı. Her iki durumda da yemek (yulaf lapası, krepler, turtalar) paylaşılır ve ateşin olduğu hendeğin yanına bırakılırdı. Bazen ovinin eşiğinde yavru bir horoz, kafası ve ayakları kesilerek kurban edilirdi.

Bir düğün şölenini gösteren 19. yüzyıl gravüründe ocağın köylü evinin içindeki başat konumu görülüyor. Domovoi'un yuvası olan ocak aynı zamanda çocukların ve yaşlıların uyuyacağı sıcak bir yer sağlamaktadır. Russkii lubok XVII-XIX VV. (Moskova-Leningrad, 1962).

Evin ateşi, ocak ve domovoi*

Kilden veya tuğladan yapılmış ocaktaki ateş, Rusya'nın merkezi ve kuzeyinde bulunan köylü evlerinin kalbiydi. Eski bir deyiş

---

* Ruslarda ocak hem ısınma hem yemek pişirme amaçlı kullanılırdı ve üzerinde de yatılabilecek kadar geniş bir yer bulunurdu. Bu bölümde anlatıldığına göre evin en önemli unsurudur ve bu haliyle bizdeki 'ocak' kavramına benzemektedir. Ama hem ocak hem de sobadır. (çev.)

'ocak sevgili anamızdır' der. Yeni doğan bebekler ocağın yakınına konur ve nişanlı gelin ateşin yanındaki 'düğün' sırasına otururdu. Ailenin talihi ve esenliğiyle ilintiliydi. Hepsinden öte, ailenin koruyucusu, dost ve akraba ataların bedenlenmesi olan ev-ruhunun (*domovoi*) yuvasıydı.

Ocak ateşine saygıyla yaklaşılırdı. İçine tükürmek yasaktı, çünkü bu, 'birinin ölü atalarının gözüne tükürmek' ile eşdeğerdi. Ve ataların ruhları, bu saygısızlıklara, saygısızlık edenin dilinde veya dudaklarında ateşli kabarcıklara yol açarak karşılık verebilirlerdi. Ateşi yakarken saygılı bir tavır takınılmalıydı ve kabalıktan özenle kaçınılmalıydı. Ateşi yakan "ateş-çarı bizim için yan. Tütün içmemiz için değil, yulaf lapamızı pişirebilmemiz için" diyerek dileğini dile getirmeliydi.

Ailesel öneminden dolayı, taşınırken ateşi ve onunla birlikte *domovoi*'u eski ocaktan yenisine taşımak gerekliydi. Eski meskendeki ateş, törenle söndürülür ve kalan az sayıdaki kor, yeniden yakma işleminde kullanılırdı. Talihsizliğe neden olabileceği korkusuyla köylü evinde hem ocaktaki ateşin sönmesini hem de başkasına ateş ödünç vermeyi engellemek için çaba gösterilirdi.

Güzel Vasilisa ve Baba-Yaga

Ateşe nasıl davranılacağına yönelik kuralları hor görmenin sonuçları, tüccarın kızı Vasilisa hakkındaki mucizevî öyküde (*volshebnaya skazka*) gösterilmektedir. Annesi öldükten sonra Vasilisa'nın babası yeniden evlenir ve beraberinde ona acı çektiren, arketipsel kötü bir üvey anne ile iki tane çirkin, tembel ve kıskanç üvey kız kardeş getirir. Bir akşamüstü üvey anne kasten evdeki bütün ateşleri ve ışığı (Rusçada her ikisi için de aynı sözcük, *ogon'* kullanılır) söndürür ve kızların çalışabilmesi için bir tek mumu yanar durumda bırakır. Mum erimeye başladığında kız kardeşlerden biri fitili düzeltme bahanesiyle mumu

söndürür ve Vasilisa insan yiyen dişi dev Baba-Yaga'ya ateş ödünç almaya yollanır. Baba-Yaga'nın çitleri insan kemiklerinden yapılmış evinin korkunçluğu Vasilisa'yı yıldırmaz. Annesinden miras kalan büyülü bebeğin yardımı ve hiç hata etmemesi sayesinde Baba-Yaga'nın tasarladığı bütün sınavlardan geçer ve aradığı ateşle ödüllendirilir. Bu, sıradan bir ateş değildir: genç kızın beklediği gibi kilden bir çömlekteki korlardan değil, bir kafatasının gözlerinden yayılmaktadır. Vasilika eve döndüğünde evi soğuk ve karanlık bir halde bulur, zira ayrıldığından beri kimse bir kıvılcım dahi yakamamıştır. Kafatası yanan bakışlarını suçlulara yöneltir ve kömürleşip geriye yalnızca siyah artıkları kalana dek onlara bakar. Böylece Vasilisa'ya acı çektiren ve kötü niyetle ateşi söndürenler yine ateşle ölür.

Yaşayan ateş, çar ateş

Ateşin çok kuvvetli bir yıkıcı güç olduğu apaçıktır ve bu olgu kuzey Rusya'da ormanda yaşayanlar tarafından oldukça dikkate alınmıştır. Ne var ki yıkım her zaman olumsuz bir şey değildir. Ateş, temizleyip arıtabilir de. Sığırları korumak için yapılan 19. yüzyıl büyülerinde, 'büyüyü yapan' 'tüm vahşi hayvanları ve kirli ruhları ateş ve keskin dumanla' tehdit eder. Halk hekimliğinde de ateş iyileştirmek için sıkça kullanılırdı. Eğer bedenin bir kısmı hastalanmış veya yaralanmışsa, o kısmın küçük kil bir modelinin ocaktaki saf ateşe savrulmasıyla bir iyileşme sağlanabilirdi. Salgın hastalıklar ve sığır vebası yayıldığında ateş, arındırma ritüellerinde kullanılırdı. Büyük ateşler yakılır ve hasta hayvanlar ateşe doğru kovalanırdı.

Ateşin evliliklerle ve evlenme çağındaki çiftlerle ilgili adetlerden de açıkça anlaşılabilecek bir özelliği vardı: ateş, yok ettiği gibi yaratabilirdi de. Yeni evliler kiliseden evlerine giderken büyük ateşlerin üzerinden atlarlardı. Yaz dönümünde yapılan

Ivan Kupala festivalinde genç erkekler ve kadınlar beraber büyük ateşlerin üzerinden atlar ve diğer tarafa el ele inmeyi başarırlarsa gelecekte evleneceklerine inanırlardı.

Ukrayna'daki Ivan Kupala festivali sırasında ateş üzerinden atlayış. Yazdönümü ateşlerinin bir güneş kültünün kalıntısı olması muhtemeldir. Zhivopisnaya Rossiya, 5. cilt, pt. 1, 1897.

Korunma ve arınma ritüelleri için yakılan ateşlerde çakmaktaşı kullanılmaz, eski sürtme yöntemi kullanılırdı. Bu ateşe 'çar ateş', 'yaşayan ateş' veya 'odun ateşi' denirdi. Kadınların kutsal alevi yaratmalarına izin verilmezdi ve bu, köyde başka hiçbir ateşin yanık bırakılmamasını gerektiren tek durumdu. Tüm ocaklardaki ateşler, yaşayan ateş ile yeniden yakılmak üzere söndürülürdü.

Toprak

Doğu Slav mitolojisinde toprağa gösterilen saygı, ateş ve sudan sonra gelirdi. Yine de insanlar ile toprak arasındaki ilişkinin niteliği biraz farklıydı. Toprak (*zemlya*) Rusçada dişil bir addır

ve Rus ile Doğu Slav mitolojisinde de özünde dişil bir kavramdır. Özellikle tarıma dayalı bir toplum için toprak, yaşamın tohumlarının ekildiği, ekinlerin nemli ve bereketli sağlayıcısıdır. Bir bilmecede, tarladaki mısır demetleri 'bin kardeş aynı kemeri takmış annelerinin üzerinde duruyor' deyişiyle anlatılır.

Rus inanç ve adetlerinde toprak, kalbinin kazanılması ve duygularına saygı duyulması gereken yaşayan bir varlıktır. Kırda çalışanlar onunla hassas, kişisel bir ilişki kurar ve verdiklerini almadan önce onayını ararlardı. İlk tohumları ekecek olan kişi önceden oruç tutar ve bazen komünyonda giydiği gömleği giyerdi. Hasat toplandıktan sonra, toprağın yenilenme gücünün gelecek yıl için korunabildiğinden emin olmak için özen gösterilirdi. Hediye olarak ekmek ile tuz sunulur ve kesilmemiş mısırların sonuncuları örgü veya 'sakal' ('Ilya'nın sakalı' olarak bilinirdi) haline getirilerek kıvrılmış uçları toprakla temas eder duruma getirilirdi.

Kostroma'nın cenazesi. Toprağın bitkisel gücünün vücut bulması olduğu düşünülen bunun gibi figürlerin ölme ve gömülme ritüelleri zirai takvimin bir parçasıydı ve sıkça yapılır, ekinlerin yeniden doğuşuna destek oldukları düşünülürdü. Çizim: N. Dmitriev-Orenburgskii, Niva, no. 48, 1897.

Toprağın, kış ayları boyunca uyuduğu ve ancak bahar gelip karlar eridiğinde ve yer yumuşadığında uyandığına inanılırdı. Bazıları bu zamanda toprağın hamile olduğunu bile söylerdi. Bu yüzden sürmek, kazmak veya çit yapmak

için kazık çakmak gibi bozucu edimlerle ona zarar vermek önerilmezdi. Sadece baharda yapılan Müjde festivalinden sonra bu işlere izin verilirdi. Sonra toprağın harekete geçip açılmaya başladığına ve güzün yapılan Haçın Yüceltilmesi* festivalinde tekrar kapandığına inanılırdı.

İnsanlar, toprağın gücüne ve kutsallığına olan inançlarını yalnızca tarımla ilgili işlerde göstermezlerdi. 19. yüzyılda bile toprak üzerine edilen bir yemin Tanrı'ya veya İncil üzerine edilen bir yemin kadar bağlayıcıydı. Köylüler arazi konusundaki anlaşmazlıkları çözerken 'eğer hatalı davranırsam toprak beni yutsun' der, ağızlarına bir tutam toprak atar ve arazilerinin sınırları boyunca yürürlerdi. Yaygın inanca göre toprak tövbe etmeyen günahkârları kabul etmezdi. Aynı nedenle toprak '*Dobyrnya* ile ejderha' *bylina*'sında Dobrynya'nın öldürdüğü şeytani ejderhanın kanını ilk başta çekmez. Bu *bylina*'nın bazı uyarlamalarında ejderhanın kötülüğü, ölümünden sonra bile işlemeye devam eder: "Dobrynya lanet ejderhayı öldürdüğünde ejderha kanını akıttı. Kan Doğudan Batıya aktı ama Nemli Toprak Ana kanı yutmadı." Bunun yol açtığı ve Rusları boğacak olan sel, ancak göklerden bir sesin şövalyeye, kargısını Nemli-Toprak Ana'ya saplamasını söylemesi ve şövalyenin toprağa 'açıl, dört yöne doğru' diye emretmesiyle engellenir.

Ölümün topraklardan sürülmesi

İnsanları ve sığırları etkileyen salgın hastalık dönemlerinde bir sabanla köyün etrafındaki toprağı sürme ritüeli yapılırdı. Normal tarımsal etkinliklerin aksine topraktaki yaşam verici, ölüm

---

* Exaltation of the Cross ya da Feast of the Cross. Gerçek Haçın 326'da bulunmasının ve 628'de Perslerin elinden geri alınmasının kutlandığı festival. Festival (Ortodokslukta) 13 Eylül'de başlar, 22 Eylül'e kadar sürer. Ama asıl tören 14 Eylül'dedir. (çev.)

ile hastalığa karşı koyan güçlerin açığa çıkarılmasının amaçlandığı bu büyülü edime katılanlar erkekler değil, yalnızca kadınlardı. Bir kadın boyunduruğu iter, diğeri ise kuyruğu idare ederdi. Ritüel erkeklerden gizli yürütülürdü ve onlara karışacak kadar şanssız ya da aptal bir erkek ağır bir dayak yer, hatta ölebilirdi.

1914 yılındaki sığır vebası sırasında Ryazan yöresindeki Kasimov bölgesinde bulunan Shemyakino'da kadınların toprağı sürme ritüelleri.

Tören sırasında, kadınlar doğaüstü dünyayla daha iyi etkileşime girebilmek için içliklerine kadar soyunur, hatta çıplak, yalınayak ve saçlarındaki alışılagelmiş örgüleri açarak dolaşırlardı. Yürürken olabildiğince çok ses çıkarırlar, metalden yapılmış pişirme kaplarına ve tırpanlara vurarak yaşayan, insan veya hayvan karakterine bürünebilen somut güçler olarak tasarladıkları ölüm ile hastalığı 'kaçırmaya' çalışırlardı. Bazen

zararsız kediler, köpekler ve yabani tavşanlar kovalama çılgınlığının hedefi haline gelir ve yakalanırlarsa ölene kadar dövülürlerdi. Bazen düalist inancın devam eden varlığının bir hatırlatıcısı olarak Toprak Ana'nın veya sığırların koruyucusu ve muhtemelen pagan tanrısı Volos'un mirasçısı Vlasii'nin ikonaları kafilenin önünde taşınırdı.

Mikula Selyaninovich ve Prens Vol'ga

Rus epik şiirinin kahramanlarından bir tanesi, büyük cesareti veya üstün yetenekleriyle değil de toprakla olan yakın bağlarıyla öne çıkmaktadır. Bu, toprağı harikulade işleyerek barışçıl tarımcının yiğit savaş adamından daha başarılı olabileceğini gösteren Mikula Selyaninovich'tir. Sıradan bir çiftçi olmadığı *bylina*'nın daha başından bellidir. Kendisine bağlı kasabalardan vergi toplamaya çıkan Prens Vol'ga, onun saban sürerken çaldığı ıslığı uzaklardan duyar ama atla yolculuğunun ancak üçüncü gününde ona yetişir. Hem Mikula hem de sürdüğü saban oldukça yüceltilmiştir. Genç adamın saçlarının lüleleri inci gibidir, gözlerinde bir doğanın gözlerinin parlaklığı vardır ve kaşları bir samur kadar siyahtır. Botları sivri uçlu ve yeşil marokendendir. Topukları o kadar yüksektir ki altından bir serçe uçarak geçebilir. Kürk bir şapka giyer ve kaftanı siyah kadifedendir. Sabanı akça ağaçtan, bıçakları Şam çeliğinden, kuyruğu gümüşten ve tutamaçları altındandır. Prens Vol'ga ile Mikula arasında devasa sabana ilişkin bir güç yarışı yapılır. Prens Mikula'ya *druzhina*'sına katılmasını teklif eder. Teklifi kabul etmeden önce Mikula sabanın açmış olduğu yarıktan çıkarılmasını şart koşar. Vol'ga'nın tekmil ordusunun gücü sabanı yerinden hareket ettiremezken Mikula tek eliyle kolayca kaldırır. Başka bir *bylina* kahramanı Murom'lu Ilya ise Mikula'yla dövüşmemesi, onun 'Nemli Toprak Ana'nın bizzat sevdiği' bir kahraman olduğu konusunda uyarılır.

Hava

Hava da Doğu Slav mitolojisinde rüzgâr biçiminde önemli bir rol oynamaktadır. Rüzgârların insanların dileklerini duyabildiği ve yanıtlandığı düşünülürdü. Kuzey Rusya'da balıkçılar denize açılırken 'kutsal hava'nın yardımını isterler, karılarıysa krep ve yulaf lapası sunarlardı. Rüzgâra seslenişin en duygusal şiirsel imgelerinden biri Igor'un Ordusunun Bozgunu'nda bulunabilir. Burada, Prens Igor'un karısı Yaroslavna kocasının Kıpçaklara karşı olan savaşta öldürülmüş olmasından korkar ve rüzgâra Rusların düşmanlarına yardım ettiği için çıkışır: "Rüzgâr, ah rüzgâr! Neden efendime karşı böyle kuvvetle esersin? Neden hafif kanatlarında paganların sevgilimin ordusuna attığı okları taşırsın?"

Diğer meteorolojik fenomenlerden ziyade rüzgârın gönlünü almanın avantajları, yolda Güneş, Rüzgâr ve Don'la karşılaşan köylüye ilişkin halk öyküsünde görülebilir. Köylü üçüne de saygıyla eğilir, ama rüzgâra biat eder. Diğer ikisi bu onurlandırmaya gücenirler. Güneş köylüyü kavurmakla Don ise dondurmakla tehdit eder. Ancak Rüzgâr her iki rakibiyle de baş edebilir. Güneşin sıcaklığını soğuk hava üfleyerek yumuşatacağına söz verir. Don'un köylüye zarar vermesine de izin vermeyecek ve buzlu nefesine karşı sıcak hava üfleyecektir.

Doğası gereği dizginsiz devinimle ilişkilendirilen rüzgâr, folklorda maddi ve maddi olmayan tözlerin dağıtıcısı olarak görülür. Bu özelliği sıkça kötü amaçlar için kullanılır. Örneğin; aşk büyülerinde öğesel kuvvetlerin kötü amaçla kullanıldığı izlenimi vardır. Karşılık göremeyen âşık, ulak olarak 'Güney rüzgârını, Kuzey rüzgârını ve yakıcı rüzgârları' çağırır ve onları aşığının kalbini alevlendirecek ya da onu kendine bağlayacak büyülerle birlikte yollardı. Sığır vebası, humma ve ölümün

kendileri rüzgârın sırtında dolaşabilir ya da cadılık yoluyla kasten yollanabilirlerdi.

Tahrip edici rüzgârlar yalnızca büyüler ve ayinlerle değil, bir ıslıkla da çağrılabilirdi. 'Murom'lu Ilya ile Bülbül denen Haydut' *bylina*'sında, kahramanın düşmanı yalnızca sesini kullanarak rüzgârı idare etme ve onu ölümcül bir silaha dönüştürme yeteneğine sahiptir. Kutsal Rus şövalyesi Ilya, memleketi Murom'dan Kiev'e doğru yola çıkar. İki yer arasındaki büyük mesafeye rağmen Cumartesi günkü akşam ayinini Kiev'de geçirmeyi planlamaktadır. Kiev'e giden en kısa yol kapanmış, her yeri otlar bürümüştür. Rusların siyasi ve dinî kalbi ile diğer bölgeler arasındaki ulaşım yolun tehlikeli bir bataklıktan geçtiği yerde pusuya yatan yarı insan, yarı kuş mitolojik bir yaratık tarafından kesilmiştir. Solovei'in (Bülbül) gözetleme yeri Smorodinka deresinin kıyılarındaki iri bir meşenin tepesindedir. Bir zamanlar Perun için kutsal olan bu ağacın tepesinde kısa süre önce Hıristiyanlaşmış olan ve yolun kenarına bir haç çakarak sınırını belirten devletin otoritesine meydan okumaktadır. Solovei kuş yuvasında yaşar ve tüyleri vardır, ne var ki sesi, hem yabani doğasını hem de hava üzerindeki hâkimiyetini açığa vurur:

> Solovei bülbülün sesiyle ötmeye, köpek sesiyle havlamaya ve lanetli yılanın sesiyle tıslamaya başladığında, çimenlikteki otlar birbirine dolaşır, tüm mavi çiçekler yapraklarını döker ve yakındaki insanlar cansız bir halde yere düşerdi.

Öykünün devamında Solovei, Ilya'nın esiri olarak Kiev'deyken, bir fırtına gibi ıslık çalar; camları parçalar, Prens Vladimir'in maiyetini öldürür ve prensi samur kürkünün altına saklanmak zorunda bırakır.

Murom'lu Ilya ile Bülbül denen Haydut, 19. yüzyıl gravürü.
The Lubok: Russian Folk Pictures 17th-19th Century (Leningrad, 1984)'den.

Rus deyişine göre "rüzgâr tanrıdır, yağmur getirendir". Ancak mitlerde rüzgârın olumsuz yanları, faydalı yanlarından daha ağır basar. Tüm öğeler içinde hava, fırtına biçimi nedeniyle kirli güçlerle en çok ilişkilendirilendir. Folklorda hava gezgin, kötücül ve kestirilmez biri olarak kişileştirilir. Örneğin; *skazki*'de Veter (Rüzgâr) ve Vikhr (Hortum) kadınları kaçıran, gökten inerek çariçeyi veya kızlarını sarayın bahçesinin düzmece güvenliğinden çekip alan kökleşmiş ejderha figürünün yerini alır. Savrulan rüzgârların yarattığı kar ve toz hortumlarının içinde küçük şeytanlar çılgınca koşuşturur, cadılar ve büyücüler düğün kutlamalarına gitmek için yolculuk eder, intihar edenlerin ruhları İblis'ten kaçar. Ani, sert rüzgârlar Baba-Yaga, bir şeytan ya da bir dahaki bölümde göreceğimiz orman cini gibi her tür şeytani varlığın yaklaştığının habercisidir.

Cinler ve Mekân Ruhları

Neredeyse 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar Rus köylüsünün gündelik hayatı, yıkanmak veya yemek gibi en temel etkinliklere dek, çoğu da onların kötülüğünü isteyen ve her yerde bulunan tinsel varlıkların mevcudiyetinin farkındalığı tarafından yönetilirdi. Bunlar topluca 'kirli güçler' (*nechistaya sila*) veya 'kirli olanlar' (*nechist'*) olarak bilinirdi. Yine de farklı kökenleri, karakterleri ve işlevleri vardı.

Şeytanlar ve Cinler

Rusların geleneksel kirli ruhlar görüşünün bazı yönleri Hıristiyanlığın öğretileri, uydurma efsaneler, azizlerin hayat öyküleri, vaazlar, Batı Avrupa ve Bizans'tan gelen diğer Hıristiyan literatür ile İncil'in İblis'in düşüşüne ilişkin anlatısı tarafından yayılan iyi ile kötü arasındaki çatışma kavramına bağlanabilir. Rus halk inancına Hıristiyan kaynaklardan giren şeytanlar, sonunda Rus halk anlatılarındaki temel figürler haline gelerek, beklenebileceği gibi sadece kutsal yazılardaki karakterlere ve eylemlere

dayanan *legendy*'de değil, doğaüstüne ilişkin öykülerde ve halk öykülerinde de (*skazki*) görülürler. Hıristiyanlıktan devralınan folklorik şeytan karmaşık ve çelişkili bir varlık haline gelir. *Legendy*'de, inananların, kalabalıktaki münzevilerin ve hücrelerindeki keşişlerin ayartıcısı olarak görünür. Halk inancında intiharın kışkırtıcısı olarak görülür, yaşamlarını kendileri sonlandıranların 'Şeytan için bir binek' oldukları söylenirdi. Anlatılanlara inancın neredeyse olmadığı *skazki*'deyse Şeytan imgesi bir karikatüre hatta daha kurnaz insan düşmanları tarafından kolayca kandırılan ve alt edilebilen, acınacak bir figüre dönüşür.

Ancak Ortodoks Kilisesi yalnızca İncil kökenli şeytanları değil, Perun ve Volos ile putları gibi Hıristiyanlık öncesi Slavların eski tanrılarını, evde ve doğada yaşadığı varsayılan ve Vladimir'in panteonunun yok edilişinin unutulmasından çok sonraları bile Rusların kırsal felsefelerinde önemli rol oynamaya devam eden, kökleri paganizmde olan tinsel varlıkları da tek bir başlık altına koydu: 'şeytani' (*besovskoe*). Bu hem kilise hem de halk literatüründe bazı muğlâklıklara yol açtı. Kilise literatüründe görülen şeytanlar, açıkça paganlardaki mekân ruhlarına ilişkin halk inancından kaynaklanmaktadır. Örneğin; 'Pskov'lu Aziz Evfrosin'in Yaşamı'nda, azize görünen şeytan folklordaki *leshii* ya da orman cininin tüm özelliklerini taşır. Tipik olarak önce azizin tanıdığı bir köylünün kılığına girer ve onun dikkatini dağıtarak ormanın derinliklerine doğru götürür. Akşamüzeri aziz hülyasından uyanır ve kendini bir uçurumun kenarında bulur. Diğer yandan halk inancı ve anlatılarında öykü geleneğinin aktarıcısı 'şeytan' (*chort*, *bes*) ifadesini her tür kirli ruha ilişkin genel bir terim olarak kullanabilir ve yerel ruhların kökenlerini birçok küçük şeytanın da efendileri İblis'le birlikte gökten düştüğünü anlatan uydurma efsanelere gönderme yaparak açıklayabilir. Bazıları sonsuza kadar havada dönüp du-

rurken bazılarıysa doğrudan cehennemin ağzına düşmüşlerdir. Diğerleriyse yere inmiş ve hemen evlerde, ormanda, suda ve bataklıklarda sığınacak yer aramışlardır.

(resim-s.34)

Köylüler, ikonalar ve fresklerdeki imgelerden olduğu gibi dinî konulardaki halk baskılarından da (*lubok*) şeytanların neye benzediği hakkında bir izlenime sahip oldular. Görünüş olarak; siyah kürkle kaplı, kanatları, boynuzları, çatallı ayakları, keskin pençeleri olan küçük yaratıklardı. Bu görsel detaylar halkın yerel ruhlara ilişkin algısına da sızmıştır. Aradaki benzerliklere karşın yerel ruhların işlevleri düşmüş meleklerden ayrıdır ve daha açık biçimde çizilmişlerdir. Bu belki de yerel ruhların halk imgeleminde daha sağlam bir yeri olduğunu göstermektedir.

Mekân Ruhları

Günümüz Ruslarının ataları için, kuzeye gittikçe göl ve ırmak kıyılarında küçük topluluklar oluşturmak gittikçe daha zor ve tehlikeli hale geliyordu. Bakir ormanların tarımsal ve otlak araziler haline getirilmesi gerekiyordu. Vahşi hayvan ve kar fırtınası gibi tehlikeler bir yana, ilk yerleşimciler her şeyden önce evlerini yapacak ve ısıtacak odunu toplamak için, avlanmak için, yedikleri meyve ve mantarları toplamak için ormanın derinliklerine girmeyi göze almak zorundaydı. Yabanıl doğa ile olan bu yakın ilişki kırsal toplumlarda yüzyıllar boyunca sürdü ve hem Rus halkının inançlarının hem de folklorunun karakteristiği olan bölünmüş mekân kavramını biçimlendirdi: 'kendinin olan' (*svoi*) ve 'kendinin olmayan' ya da ya 'yabancı' (*chuzhoi*). Uzmanlar bu doğal dünyaya hükmeden ruhani 'efendiler' veya 'küçük çarlar'a ilişkin çeşitli açıklamalar ileri sürdüler.

Afanesyev ve mitolojik okul, onları doğanın kişileştirmeleri, göksel varlıkların uzak torunları, aşkları ve kavgaları ile araziyi yaratan ve yok eden depremlere, mevsimleri değiştiren fırtınalara ve ekinleri büyüten sağanaklara yol açan, uzun zaman önce unutulmuş mitlerin başoyuncuları olarak gördü. Başka bir kuramsa Vladimir'in yüce tanrılarının aksine onların Hıristiyanlıktan sonra yaşamaya devam eden pagan doğa kültündeki küçük kırsal tanrılar olduklarını ileri sürüyordu.

Domovoi

Domovoi köylülerin en güvende oldukları mekânlarda, *izba* (köy evi) ve bitişik çiftlik binalarında yaşardı. Evin korunan bir bölge olduğu; içine ekmek, madeni paralar ve yün gibi sunuların stratejik biçimde yerleştirildiği temellerin yerinin dikkatle seçilmesinden; genelde cephesini süsleyen güneş simgelerinden; kapı pervazına iliştirilen haçtan ve camların yanına konan ısırgan otlarından anlaşılabilir. Yaşam alanında ise ikona köşesi, onun diyagonal olarak tam karşısında yer alan ve daha önce gördüğümüz üzere kutsal ateş ve atalar kültüyle ilişkilendirilen ocakla daha fazla koruma sağlanmış oluyordu. Burada yaygın olarak 'büyükbaba' veya 'efendi' de denen, Roma mitolojisindeki ev tanrıları Lares ve Penates'le bazı benzer özellikler gösteren bir tinsel varlık olan *domovoi* yaşardı. D*omovoi*, ocağın dışında giriş kapısı, kiler ve tavan arası gibi iç ve dış dünya eşiklerini de mesken edinebilirdi.

Domovoi görünüş olarak insanbiçimli veya hayvanbiçimli olabilirdi. Yaygın olarak kırışık derili ve gri saçlı, saçları birbirine dolanmış, bir çift parlak gözü dışında tüm yüzünü kaplayan sakalları dağınık, avuç içleri ve ayakları da dâhil olmak üzere tüm bedeni yumuşak bir kürkle kaplı, cücemsi yaşlı bir adamı andırdığı söylenirdi. Kıllılık genel olarak şeytani varlıkların bir karakteristiğiydi ve bunun ikonalardaki şeytan temsilleriyle bir

ilişkisi olması muhtemeldir. *Domovoi* sıradan bir köylü gibi giyinir, ama genellikle yalınayak gezerdi. Bazen bir kedi, köpek, kurbağa, fare veya başka bir hayvanın biçimini alırdı. Yine de genellikle görünmez olarak kalır, varlığını sadece hışırtı ve koşuşturma sesleri ele verirdi.

Adem'in oğullarının yükü ağırdır. Şeytan biçimindeki yedi günah melek görünümündeki yedi erdemle, insanın ruhu için savaşıyor. Halk resmi, E.P. Ivanov, Russkii narodyi lubok (Leningrad, 1937).

Domovoi'un temel işlevi evi, aileyi, malları, çiftlik hayvanlarını korumak; onların doğurganlıkları, sağlıkları ve esenlikleriyle ilgilenmekti ve ona inananlar için halen de böyledir. Geceleri

izba'da ve hayvan barınaklarında çeşitli işlerle uğraşırdı. Her şeyin temiz, düzenli ve onarılmış olup olmadığını kontrol ederdi. Buradaki rolü *dvorovoi* ya da 'çiftlik ruhuyla' ayrılmaz biçimde iç içe geçmişti. Atlara düşkündü; gözdelerini tımarlar, kuyruklarını ve yelelerini örer, yemliklerini samanla doldururdu. Beğenmediklerini ise gece yorgun düşene kadar sürerek onlara eziyet ederdi. Bu yüzden evin reisi yeni bir hayvan alırken *domovoi*'unun hangi rengi yeğlediğini bulmaya çalışırdı.

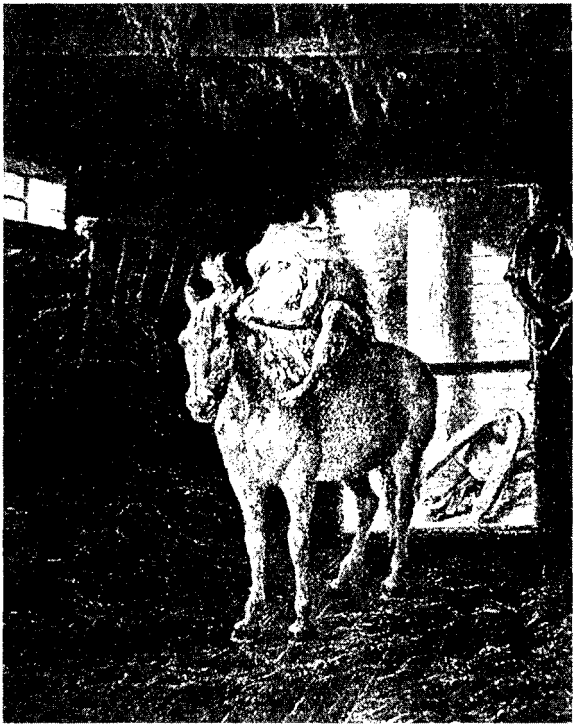
Doğası gereği kötü olmasa da *domovoi* bazen gece uyuyan birini kararıp morarıncaya kadar çimdiklemek, kap kacağı tıkırdatmak veya bir şeyleri devirmek gibi muzır oyunlar oynayabilirdi. Bu yüzden onu neşeli tutmak için sık uğradığı yerlere bir tas yulaf lapası veya biraz ekmek bırakılır ve avluya onun için hasır sandaletler asılırdı. *Domovoi*'un bir başka görevi de geleceği görmek ve yaklaşan tehlikeleri haber vermekti. Bir aile üyesi gecenin ortasında tüylü, soğuk ve sert bir elin dokunuşuyla uyanırsa bir felaketin yaklaşmakta olduğuna inanılırdı. *Domovoi* evin reisinin görünümünü taklit eder veya onun kıyafetlerini giyerse, bu o kişinin ölümünün yakın olduğu anlamına gelirdi.

Dikkate değer bir şey de sıklıkla *domovoi*'un evin ölmüş olan eski reisine benzediğinin söylenmesiydi. Zira *domovoi*'un işlevi mevcut aile üyelerinin ötesine uzanıyordu. Atasal ruhun beden bulmuş hali olarak, eski nesillerle bağın kurulmasını sağlıyordu. Aile yeni bir eve taşınırken onu kendilerine katılmaya çağırırlardı: "*Domovoi, domovoi*, kalma burada. Ailemizle birlikte gel." Eğer yeni meskende ailesel ruh, yabancıların bir nedenle arkada bırakmış oldukları *domovoi*'la karşılaşırsa iki rakip arasında şiddetli kavgalar çıkardı. Hatta kişileri başkalarının *domovoi*'undan korumak için tasarlanmış büyüler vardı.

Kutsal köşesindeki bir köylü. İkonalardaki 'tanrılar' ya da azizler evi koruyor. Çizim: Vinogradov, Niva, no. 6, 1891.

Erken kilise kaynaklarında *domovoi*'dan 'evde-yaşayan lanetli cin' olarak bahsedilse de *domovoi* özünde diğer kirli ruhlardan farklıydı. Örneğin horoz ötüşünden [şafaktan] korkmazdı, ama en önemlisi köylülerin 'kendilerinin' olarak gördükleri mekânda kalmaya hakları vardı ve *domovoi*'nin varlığından korkulmaz, aksine, hoş karşılanırdı.

Büyükbaba domovoi. Ahırın ruhu rolünde gözde atlarını tımarlardı. Tedbirli bir adam her zaman yeni aldığı atları domovoi'a tanıtırdı ve onlara göz kulak olmasını rica ederdi. Aksi halde domovoi atın yiyeceğini çalar ve yelesini dolardı. Çizim: I. Volkov, Niva, no. 4, 1891.

Ev ile kırlar arasındaki alanda yaşayan başka tinsel varlıklar da vardı: harman ambarında yaşayan *ovinnik* ve arazide yaşayan *polevik*. Hamamlar *izby*'den uzağa, göl veya ırmağın yakınına yapılırdı. Bunlar halen görülebilir. Merkezden uzaktaki bu yapıların birçok işlevi vardı; aynı anda köylü kadınlar burada doğum yapabilir, kızlar evlilikten önce arındırılabilir, büyücüler ölmek üzere getirilebilirdi. Hiçbir ikonanın asılı ol-

madığı, ateşin ve suyun birlikte hüküm sürdüğü bu yapılarda hamam cini *bannik* yaşardı. Onun izni olmadan veya gece yarısından sonra yıkananlar, yanarak veya boğularak ölme riskini göze almış demekti.

Leshii

Bugün bile orman kenarında yaşayan hiçbir Rus, ormanın güvenli olduğunu düşünmez. Şiddetli bir fırtınadan sonra en bilindik patikalar yok olabilir ve tüm arazi değişebilir. İşleri nedeniyle ormandan geçmek durumunda olanlar, halen yönünü şaşırmak ve yolunu kaybetmek gibi tehlikelerle karşı karşıya kalırlar. *İzba*'nın asimile edilmiş mekânı dışındaki yerler içinde en çok, orman cini tarafından yönetilen ve girerek insanın kendisini tehlikeye attığı orman, 'başkası'nın dünyasını temsil etmektedir.

Leshii, Rus mitolojisindeki birçok tinsel varlık gibi, sıradan bir insan gibi görünebilir ve giyinebilir. Hatta kurbanlarını, tanıdıkları kişilerin görünümüne bürünüp güvende olduklarını hissettirerek kandırır. Buna rağmen ufak ayrıntılar şeytani doğasını ele verir: örneğin; kaftanı yanlış iliklenmiş olabilir, gözleri garip bir şekilde donuk hatta beyaz olabilir ya da kaşları olmayabilir, gölgesi olmayabilir ya da ayak izi bırakmıyor olabilir. *Leshii* çehresini değiştirebilmesinin yanı sıra, ağaçlardan daha uzun oluncaya kadar büyüyebilir ya da bir mantarın veya otun arkasına saklanacak kadar küçülebilir. Hakkındaki birçok öykü, ormandaki bitki örtüsüyle olan benzerliğini vurgular. Derisi bir ağaç gibi budaklı olabilir, saçı ve sakalı çimen gibi yeşil olabilir. *Leshii* ormanda yaşayan hayvanların biçimine de girebilir. Özellikle yakın bir bağı olduğu varsayılan ayı veya kurt şekline girer. Kuşların sesiyle öter, canavar gibi kükrer ve ulur. Vahşi kahkahalar, kanı donduran çığlıklar atar ve ellerini gürültüyle çırpar. *Leshii*'nin görünümünün kıllı bir beden, çatal

toynaklar, bir kuyruk ve boynuzlarla (*leshii* 'çarı' söz konusu olduğunda boynuzlar altındır) tasvir edilişinde ikonografik etkiler saptanabilir.

Leshii ormandaki tüm flora ve faunanın efendisiydi. Avların başarılı olup olmayacağına o karar verirdi. Ormandaki zenginliklerden elde edilecek kazanç ile hem gerçek hem de hayali tehlikeleri dengelemek gerektiği için çalışanları korumak ve insanlarla tinsel varlıkların etkileşimlerini düzenlemek için bazı davranış kuralları geliştirildi. Islık çalmak, sövmek, ses çıkarmak, çiçeklere ve ağaçlara kasten zarar vermek, belirli kilise festivallerinin olduğu günlerde avlanmak gibi daha birçok şey uygun bulunmuyordu. Diğer yandan *leshii*'ye karşı koruyucu önlemler alınabilirdi: haç işareti yapmak, bir dua veya büyü mırıldanmak ve daha da ilginci, giysilerini tersine çevirmek veya adımlarını geri geri takip ederek ormandan ayrılmak. Normalin tersini yapmak, 'ön ve arkası yer değiştirmiş olmak', 'baş aşağılık', sağın aksine sol Rus geleneğinde doğaüstünün belirtileriydi.

Leshii'nin davranışlarının bir yönü ormanın kestirilemez doğasına yakından bağlıydı ve köylüler bundan çok korkarlardı. Bu, yol işaretlerinin yerini değiştirerek ve patikaları gizleyerek hem insanlara hem de hayvanlara yollarını kaybettirebilme ve insanları bitkinlikten veya açlıktan ölene ya da derin bir vadiye veya bataklığa düşene dek daireler çizmeye zorlama yeteneğiydi.

Sığırlarını, ormandaki açıklıklarda otlayacak yer aramaları için salan çobanlar ormanın efendisiyle ilişki kurarken tedbirli olmak zorundaydılar ve Kuzey Rusya'da bugün bile durum böyledir. Aslında bizim dünyamız ile tinsel varlıkların 'öbür' dünyası arasında aracılar olarak rolleri kutsal sayılabilirdi. Aziz Egorii (George) günü için yapılan bir büyünün tasvirinde hafif ve parlak bir giysi giyinip kuşanan çoban, köylülerin 'tatlı yara-

tıkları'nın kutsal koruyucusu olarak resmedilmiştir. Ormandaki bir yol ayrımında çoban, *leshii*'ye hayvanlarının akşam sağ salim dönebilmelerini güvenceye alması için ne gerektiğini sorar ve oraya hediyeler bırakırdı; bir yumurta, özellikle de kırmızıya boyanmış bir yumurta veya Rus konukseverliğinin geleneksel simgesi olan tuz serpilmiş bir dilim ekmek.

Leshii. Bu tinsel varlıklar ormanın yasalarından birini bozan insanlara saldırırdı. Aynı zamanda diğer leshie'yle bölge kavgası yapar, korkunç fırtınalara neden olur ve ağaçları devirirdi. Çizim: I.I. Izhakevich, Niva, no. 22, 1904.

Çiftlik hayvanlarını kaybetmekten çok kaçırılmaktan korkulurdu. Vaftiz edilmemiş bebeklerin veya ormanın kıyısındaki kırlarda çalışırken annelerinin başıboş bıraktığı bebeklerin çalınması; küçük çocukların büyükbabalarına benzeyen bir adam tarafından fındık ve egzotik meyvelerle ayartılarak kaçırılması; genç kadınların kaçırılması; pazardan geç dönen zavallı bir köylüye bir yabancının evinde yatacak yer vermesi ve sonra ormanın derinliklerine sürükleyip öldürmesi; değirmenden dönen sarhoş bir köylünün yolunu kaybetmesi ve bataklıkta boğularak ölmesi *leshii* hakkındaki öykülerin tipik temalarıydı. *Leshii*'nin aniden ortaya çıkışları ve kayboluşları genelde kuvvetli rüzgârlarla ilişkilendirilirdi. Archangel yöresinde hortumun içinde *leshii*'nin karısıyla dans ettiği söylenirdi. Bir fırtınanın sırtına binip yoldan geçen talihsizleri beraberinde sürükleyerek evlerinden kilometrelerce uzağa bırakabilirdi. Şüphesiz *leshii*'ye gerek yayayken gerekse troikasındayken* atfedilen büyük hızların kaynağı rüzgârla ilişkilendirilmesinde bulunabilir.

Leshii'nin bir ailesi olduğu ve sıradan insanlar gibi yaşadığı söylenirdi. Hakkındaki birçok öykü zaman zaman insanların dünyasıyla etkileşime girme ihtiyacıyla ilgilidir. Örneğin; karısı doğurmak üzereyken bir ebenin yardımı gerekirdi. İnsan birlikteliğine olan bu gereksiniminin karanlık bir yönü de vardı. *Domovoi*'un tersine *leshii*, aksi yönde davranmaya ikna edilmediği sürece, insanlara düşmandı. Kendi alacakaranlık alemini dolduracak insan ruhları arardı. Köylü inancına göre günah çıkarmadan ve günahları bağışlanmadan ormanda ölenlerin ruhları, vadeleri dolana dek yeryüzünde dolaşmaya yazgılıydı. Genel olarak orman, ormanın efendi ruhu ve ölüm arasında birçok bağ olduğu söylenebilir. Eski Slavlar ölülerini korulara

* Troika: Üç atın çektiği at arabası. (çev.)

gömerlerdi. İntihar edenleri ve vaftiz olmadan ölen bebekleri ormanda ortak mezarlara gömme âdetiyse 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etti.

Vodyanoi

Vodyanoi belki de yerel ruhlar içerisinde en kötü olandı; esas amacı insanları ve hayvanları boğmaktı. Şüphesiz hakkındaki öyküler faydalı birer uyarı işlevi görüyordu. Yalnızca geçim yolları su olan balıkçılar boğulma riskiyle karşı karşıya değildi. Ormanda av izi süren avcılar *vodyanoi*'un yakın akrabası *bolotnik*'in ya da bataklık ruhunun ellerine düşebilirdi. Sabah erkenden su çeken kadınlar, hatta yüzen veya yıkanan herkes *vodyanoi* tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Baharda buzun ve karların erimesiyle birlikte yağmur fırtınalarının gelip çatmasıyla, su değişken ve kestirilemez bir güç haline gelirdi; seller basar ve aldatıcı sıcak günlerde beklenmedik dondurucu akıntılara rastlanırdı. Yılın Epifani ve Paskalya arasında (ya da 1 Nisan'a kadar) geçen bu zamanında, buzun altında sakince duran *vodyanoi* aç ve öfkeli bir halde uyanırdı. Bu yüzden Teslis haftasına kadar yıkanmak önerilmezdi. Bazı sulardan kaçınılması iyi olurdu: küçük su şeytanlarının (*vodyanye cherti*) değirmen çarkından sıçrayan damlalarda oynaştığı değirmen suyu ve değirmen deresi; girdaplar ve *omutnik*'in yaşadığı ırmak ile göllerdeki çok derin yerler (*omut*). Bir Rus atasözü şöyle der: "Durgun suda şeytanlar yaşar". Öğle vakti, günbatımından sonra ve gece yarısı gibi günün uygunsuz saatlerinde yüzenler, suya haç çıkarmadan girenler ya da daha kötüsü suya girmeden önce boyunlarındaki haçı çıkaranlar boğulma ve belki de *vodyanoi*'un balığınkine benzer kuyruğuna dolanma riskine atılmış olurlardı.

Vodyanoi karısı (*vodyanikha*) ve çocuklarıyla birlikte ırmak veya göl yataklarında yaşar, kendi inek sürüsüyle ilgilenir ve

geceleri onları ırmak kıyısına yakın otlaklarda otlatırdı. Böyle zamanlarda *vodyanoi* karaya çıkardı ve ırmak kıyısından geçenler için tehlike oluşturur, hatta köylü evlerine girerdi. Geçtiği yerlerde nemli ayak izleri bırakırdı.

Donets ırmağında bulunan bir su değirmeni. Su cinlerine verilen armağanlar değirmencinin güvenliğini ve gönencini sağlardı. Çizim Niva, no. 31, 1883.

Vodyanoi; kıllı bedeni ile uzun, dolaşık saç ve sakalıyla itici, yaşlı bir adama benzerdi. Sıklıkla, Rus ikonalarındaki şeytanlar gibi siyah olduğu ya da kıllarının siyah olduğu ileri sürülürdü. Öte yandan bazı fiziksel ayrıntılar yaşadığı sulu ortamın etkisini göstermektedir. Saçları yeşil olabilir veya perdeli ayakları, balığınkine benzer bir kuyruğu, pullu bir derisi olabilirdi. *Vodyanoi* hakkında anlatılanlar da boğularak ölenlerle olan ilişkisini ortaya koyardı, zira boğularak ölenler ona 'aile' ve 'teba' olurlardı. Karaya çıktığında bedeni onlarınki gibi şişmiş, morarmış olabilir; üzerinden çamur ve yosunlar akardı. Biçimini değiştirebilir, bir hayvanın, kuşun veya balığın hatta cansız

nesnelerin biçimine girebilir, yıkanmakta olan ihtiyatsız birinin karşısına suda yüzen masum görünüşlü bir kütük olarak çıkabilirdi.

Gülmeyi seven ve balıkçılara iyi bir avın güvencesini verebilen, neşeli bir figür olarak görülse de aslında muziplikleri vahşi bir doğayı gizlemekteydi. Onu yatıştırmak için alınan tedbirler aşırı ve hatta ürkütücü olabilirdi. Votka veya tütün gibi basit armağanlara ek olarak *vodyanoi*'a düzenli olarak hayvan kurban edilirdi. Balıkçılar sezonun ilk avının bir kısmını ona verirlerdi. *Vodyanoi* özellikle tavuklar, keçiler ve atlardan hoşlanırdı ve bu hayvanlar ona sunu olarak kullanırdı. Balıkçılar gibi su değirmenlerinin sahipleri de gücendiklerinde veya yalnızca şeytani bir düğünün sarhoş eğlencesinin tadını çıkarırken bentleri aşan, değirmen binalarını önüne katan, bent kapaklarını açan veya değirmen çarkını parçalayan su taşkınlarına neden olan su şeytanlarıyla birlikte yaşamak zorundaydılar. Daha da kötüsü yeni bir değirmenin yapımında insan kaybının önüne geçmek için özel önlemler gerekirdi. Bu yüzden değirmenciler yeni bir değirmen inşa edileceği zaman doğrudan veya bir büyücünün yönettiği törenler vasıtasıyla *vodyanoi*'un iznini alırlar, onu mutlu tutmak için bir atın kafatasını nehre atar veya siyah bir domuz kurban ederlerdi.

Rusalka

Belirli mekânlara bağlı tinsel varlıklar içinde rusalka en karmaşıklardan biridir. Bir bakıma bu figürün popüler algısı çekici su nymphaları hakkındaki 19. yüzyıl romantik öyküleriyle ve şüphesiz klasik edebiyatın sirenleriyle etkisini kaybetmiştir. Adının kökeni açık değilse de çağdaş uzmanlar *rusalii* olarak bilinen ölülerin onuruna verilen eski Slav festivalinden türediği görüşündedirler.

Boğulmuş âşıkları ve çocuklarıyla, güzel ama ölümcül rusalka, görsel ve şiirsel romantik imgelere esin verdi. Mikhail Lermontov'un bir şiirinde rusalka ırmaktaki evinde 'uyumakta' olan ölü bir şövalye hakkında şarkılar söyler. Bu resimdeki çocuk gibi şövalye de 'ışıltılı kum yastıkta; sazların gölgesinde' yatmaktadır. Çizim: I. Volkov, Niva, no. 30, 1886.

19. yüzyıla gelindiğinde uzmanlar *rusalki*'nin suda yaşayan kutsal varlıklar değil, özünde hayaletimsi yaratıklar, ölülerin ruhları oldukları konusunda çoktan anlaşmaya varmışlardı. Yine de bu ölülerin ruhlarının doğası uzun zaman boyunca tartışma konusuydu. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında yaşamış pek çok etnograf Hıristiyanlık öncesi zamanlarda herhangi bir ölü insanın *rusalka* haline gelme olasılığı olduğu görüşündeydi. Sonunda D. K. Zelanin, halk kaynaklarına dayanan

kanıtların açıkça gösterdiği gibi, *rusalki*'nin yalnızca kirli ölüler ve özellikle boğulan kadınların hayaletleri olarak görülmesi gerektiğini ortaya koydu.

Rusalka'ya ilişkin birçok inanç ve anekdot, kaza, intihar ya da cinayet sonucu meydana gelen vahşi bir ölümden ve duygusal olabilecek nedenlerinden bahsetmektedir. Uygun cenaze töreni yapılmayan talihsiz hayalet, öldüğü yerde dolanmaya devam etmekte, acıklı bir şekilde inlemekte ve yakından geçenleri korkutmakta, kaybolan ya da kendisini aldatan aşığına musallat olmaktadır.

Rusya'nın dört bir yanından *rusalki* betimlemeleri onları narin, yarı saydam derili, (hem hayaletimsi doğalarının hem de güneş ışığından çok uzakta, ırmak veya göl sularının altında uzun süre ikamet etmelerinin sonucu) soluk yüzlü, maddesel olmayan güzel, çekici genç kadınlar olarak tanıtmaktadır. Genelde *rusalki*'nin saçları yosunlar ve ay ışığı olan gecelerde gülüp oynadıkları ırmak kıyılarındaki çimenler gibi yeşildi. Soluk sarı ve hatta siyah saçlı da olabilirlerdi. *Rusalka*'nın dikkate değer bir başka özelliğiyse saçlarının örgüsüz ve açık olmasıydı. Ruslar bunu doğaüstüyle -cadılar da saçlarını örtmezlerdi- veya eşik durumlarla -evlilik arifesindeki yeni gelinin ve tabutlarındaki ölü kadınların açık olurdu- ilişkilendirmiştir. *Rusalki* su kuşlarına da dönüşebilir ve bazen ayakları perdelidir. *Rusalki*'nin nasıl giyindiğine ilişkin çok az bilgi verilmiştir. Genellikle giysisiz ve ayakkabısız dolaşırlar veya kemer olmaksızın basit bir iç gömleği giyerlerdi. Bu da çözülmüş saçlar gibi *rusalki*'nin kirli varlıklar olduğu düşüncesini destekler. Rus köylüsüne göre kemersiz dolaşmak medeni Hıristiyan davranışın bir ihlaliydi.

Domovoi, leshii ve *vodyanoi* 'karıları' olan eril varlıklar iken bazen kadın biçimine bürünebilirlerdi. Ancak *rusalki* tartışmasız olarak dişi yaratıklar olarak imgeleniyordu. Uğraşları ve ilgileri

genç köylü kızlarınkine benzerdi. Figürlü danslardan, şarkı söylemekten, kıkırdamaktan, gürültü etmekten ve çene çalmaktan hoşlanırlardı. Suyun üzerine doğru sarkan ağaçların dallarını birbirine bağlayarak salıncaklar yaparlardı. Aynalarda kendilerini seyrederken ve saçlarını düzenli su akıntılarına yol açan büyülü taraklarla tararken görülebilirlerdi. Giysilerini ırmak kıyısında yıkarlar ve hatta çıplaklıklarını örtecek elbiseler yapmak için eğirmeye çalışırlardı.

Rusalki'nin gençliği ve soğuğa karşı savunmasızlığı onlara acınmasına yol açardı. Köylü kadınlar onlara armağan olarak ağaçlara giysi, iplik veya havlu asarlardı. Yine de onlardan korkulurdu, çünkü sevgiden yoksun durumları onları çıplak cazibeleriyle, hipnotize eden siren benzeri şarkılarıyla veya ağaç dallarından sarkarken aylakça adlarını söyleyerek genç erkekleri ayartan kindar katillere dönüştürürdü. Çağrılarına yanıt veren erkekler suya çekilir ve boğulurdu. Yine de *rusalki* her zaman erkek kurbanlarını öldürmez, esas garezini genç kadınlara saklardı. Bazen gençleri koltuk altlarından yakalayıverir ve insafsızca gıdıklardı. Bu hareketi *rusalka*'nın geleneksel profilinin öyle büyük bir parçasıydı ki Rusya'nın bazı bölgelerinde 'gıdıklayıcı' olarak bilinirdi. *Rusalka*'ya âşık olan ve bir ilişki kurmayı başaran hatta ondan çocukları olan genç erkeklere ilişkin öyküler anlatılırdı ancak bu ilişkiler normal olarak trajediyle ve bebeklerin ölümüyle biterdi.

Güney Rusya'nın yanı sıra Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın *rusalka*'sı da ölümcül niyetlerini dengeleyecek güzellik ve cazibeye sahipken, ülkenin başka kısımlarında, özellikle de kuzeydoğuda, *rusalka*'nın dişiliği çarpıtılarak grotesk ve itici bir hale getirilmişti. Islak ve dolaşık saçları, keskin pençeleri ve kocaman, sarkık göğüsleriyle bu eski, koca karı benzeri yaratıklar *rusalka*'nın klasik biçiminin hoşa giden nitelikleriyle alay eder gibidir. Bazen *lobasta* adıyla anılan bu iğrenç varlıklar loş, ba-

taklık yerlerin yakınındaki yollardan geçen yolcuları yakalar ve korkunç sarılışlarıyla ıslak ve çamurlu bir ölüme sürüklerlerdi.

Rusalki'nin suyla olan yakın ilişkisi inkâr edilemese de bir mekâna olan bağlılıkları ve mekân üzerindeki hâkimiyetlerine ilişkin kanıtlar *domovoi, leshii* veya *vodyanoi*'dan çok daha azdır. Genel olarak kış aylarında donmuş ırmak sularının altında kaldıkları ve baharda uyanıp karaya çıkabildikleri, bazı durumlarda orada güze kadar kaldıkları düşünülürdü. 'Rusalka haftası' denen haftada (Bir Ortodoks festivali olan Kutsal Teslis festivalinden [*Troitsa*] önceki ya da sonraki hafta) *rusalki*'yle suda olduğu gibi karada da karşılaşılabileceğine inanılırdı ve bu yüzden köylüler bu zamanda arazilerinden uzak dururlardı. *Rusalki*'nin özellikle çavdar tarlalarını sevdiği söylenirdi ve hatta birkaç kaynak, bitkilerin büyümesinde olumlu etkisi olduğunu ima eder. Ne var ki aksi yöndeki göstergeler daha fazladır ve *rusalki* cadılar gibi ekini mahvedecek soğuk fırtınalar gönderebilir.

Rusalki'nin sudan çıkışı için Teslis zamanı uygundu. Teslis Pazarı'ndan önceki Cumartesi, Kilise tarafından ölülerin ruhları için 'evrensel ağıtların' okunduğu, atalara ayrılmış bir gün olarak belirlenmişti ve *rusalka* haftasının Perşembe günü geleneksel olarak vakitsiz ölenlerin anıldığı bir gündü. *Rusalki*'nin sudaki evlerine döndüğünden emin olmak için *rusalki*'yi kovalama törenleri yapılırdı. *Rusalka*'yı taklit etmesi için seçilmiş bir genç kız çavdar tarlalarında töreni yönetirdi. Gürültülü ve kaotik bir oyun başlardı; '*rusalka*' gıdıklamak için kalabalıktaki insanları yakalamaya çalışırken, kalabalık bağırarak, metal kaplara vurarak, kırbaç şaklatarak, süpürge ve ocak demirlerini sallayarak *rusalka*'yı ırmağa doğru gitmeye zorlarlardı.

Rus mekân ruhları karmaşık, çok işlevli varlıklardı. Haklarındaki *bylichki* semantik düzeyde, rahat *izba*'dan karanlık ve tehditkâr ormana kadar, kırsal kesimlerde yaşayan Ruslar ile

çevreleri arasındaki ilişkiyi anlatır. Bölgelerin koruyucusu olma rollerine ek olarak, bu mitik varlıklar ölülere ilişkin geleneksel Rus algısıyla sarmalanmışlardı. *Domovoi* normal yaşam süreleri sonunda evlerinin güvenliği içinde bu dünyadan ayrılanların beden bulmuş haliyken, *vodyanoi*, *rusalka* ve *leshii* ırmaklarda, bataklıklarda ve ormanlarda erken ve vahşi bir sonla karşılaşıp orada, ölümün ötesindeki dünyanın eşiğinde kalanlarla ilişkiliydi.

Ölüler ve Öbür Dünya

Rus mitolojisine ilişkin herhangi bir tartışmada, ölüm ve ahiret veya 'öbür dünya' (*tot svet*) kavramları önemli bir rol oynamalıdır. Rusların ölülerine olan yakınlığı, sürekli anma etkinlikleri yapmaları ve yiyeceklerini onlarla paylaşmaları, tarımsal ritüelde ölülere yakarmaları ve ölüleri yatıştırmaları, *domovoi*'un rolü ve daha birçok etken, ölüler kültünün en erken dinî bilinçleri için merkezî rol oynadığını göstermektedir. Yine de 'kült' terimi Rus halk dini ve folklorunda tipik olan pagan ve Hıristiyan öğelerin karmaşık ve sıklıkla çelişik biçimde birbirine karışmış oluşundan hem daha sınırlı hem de daha tutarlı bir yapıyı ima etmektedir. Her folklorik türün kendi temaları, 'mesajları' ve konu üzerinde yargıları vardır.

Genel olarak Rusların geleneksel dünya görüşü bir süreç olarak ölümün doğasına ve sonuçlarına ilişkin belli bir müphemlik içerir. Bu, hiçbir yerde, hamileliğin bir bezelye yemekle oluştuğu, çocukların ocakta pişirilen bir şalgamdan meydana geldiği, bir deste yakacak odundan ordular fırlayabileceği; hayvanların yarı-insan çocuklara anne ya da baba olduğu gibi ölüm

ve yaşama ilişkin en acayip düşüncelerle dolu *skazki*'de olduğu kadar açık değildir. Bir formda yok edilen yaşam başkalaşarak başka bir forma dönüşür: kız kardeşi tarafından öldürülen küçük Ivanushka mezarının üzerinde büyüyen otların sesiyle konuşmaya devam eder. Ölüm tersine çevrilebilir: boynu kesilen bir ejderha gövdesine ateşli parmağıyla dokunarak kafasını yenileyebilir. Hatta bir kişinin 'ölümü' bedeninin dışında bulunabilir: büyücü Ölümsüz Koshchei kendi ölümünü 'bir ördek yumurtasına, bir ördeğin içine, bir tavşanın içine, bir kutunun içine, bir meşe ağacının dibine, okyanusun ortasındaki bir adaya' saklar.

Ölümün belirsiz doğası, uykuyla ilişkilendirilmesinden de anlaşılabilir. 'Ivan-tsarevich', Ateşkuşu ve Gri Kurt' *skazka*'sında tsarevich'in parçalanmış cesedi, gri kurt üstüne yaşamın ve ölümün sularını serptiğinde dirilir ve bütünlenir. Yaşama yeniden dönen tsarevich 'uzun süren uykusundan' keyif aldığını söyler. Sadko hakkındaki *bylina*'da kahraman salında uyuyakalarak okyanusun dibindeki öbür dünyaya girer. Bilinçsiz olmak da ölüme yakındır. Bu ölüme yakın olma durumunda, kişinin öbür dünyaya gidip canlı olarak geri dönebileceğine inanılırdı. *Legendy*'de sıklıkla, gelecek ödül ve cezaların önceden gösterilmesi olarak, kurtarılan ruh Aziz Nikolai'ın yol göstericiliğinde cennet ile cehennemin etrafından geçerek zevkleri ve eziyetleri inceler. Nikolai da Peter gibi cennetin kapısının muhafızı olarak görülürdü.

'Kendi' Ölümlerini Ölen Ölüler

Rusların ölülere ve onlara ölümden sonra ne olduğuna ilişkin düşüncelerinde 'iyi' ve 'kötü' ölüm kavramları önemlidir.

---

* tsarevich: Çarın oğlu, prens. (ed.)

Bu 19. yüzyıl bakır oyması, günahlarının ağırlığı altında ezilen bir adama binen bir şeytanı gösterir. Özellikle intihar edenlere 'Şeytan için bir binek' denirdi. The Lubok: Russian Folk Pictures 17th-19th Century (Leningrad, 1984).

İlki yaşlıyken, tanrının kararlaştırdığı vakitte ve ölen insanın ailesi yanı başındayken gerçekleşir. Bu kategorideki ölülere *roditeli* (sözcük anlamıyla 'ebeveyn' veya 'atalar') denir. *Roditeli,*

bugün de olduğu gibi ahirete olan geçişlerinin hızlı ve güvenli olmasını sağlayan tüm ayinler tamamlandıktan sonra kutsal toprağa gömülürdü. Ruhları, Yaratıcıları önünde yargılanmak üzere bedensen ayrılır ve geçici olarak cennet ya da cehenneme gönderilirdi. Kaderleri, yaşayanların dualarıyla değiştirilebilirdi. Evrensel Diriliş'i ve Yargı Günü'nü bekleyen bu ölüler, mezarları başındaki anma törenleriyle sıklıkla anılırlardı. *Roditeli*'nin ne beden ne de ruh formunda, yaşayanlara musallat olmaları beklenmez. Yine de kimi istisnalar bulunmaktadır.

Köylü inancına göre ceset, gömülene kadar hisseden bir varlık olmaya devam eder; duygusal veya fiziksel olarak rahatsız edilmemelidir. Yas ölümün hemen ardından başlamamalıdır, zira gereğinden fazla keder gösterisi ölüyü uyandırabilir. Cenaze ağıtında dökülen bir gözyaşı "toprak ananın içine işler, annemin tabutunun kapağına ulaşır, kalbine dokunur ve annem sevgili çocuğunun sesini duyar".

Kuraklık baş gösterdiğinde arazide yapılan dinî bir törenden.
Çizim: N. Karazin, Niva, no. 49, 1891.

Bazen yalnızca ölü kişinin yeniden dirilmesini dilemek bunun gerçekleşmesi için yeterlidir. Üç gün ve üç gece bedenin yanında Mezmurları okumak gibi önemli cenaze kurallarını atlamak veya ölüye karşı -cesedi kirli iş giysileriyle gömmek, bir kızı yüksek topuklu ayakkabıyla gömmek, cenazeden önceki anma yemeğinde votka içmek gibi- uygunsuz davranışlar da ölüyü kalkmaya kışkırtabilir. Böyle olaylara ölüler hakkındaki *bylichki*'de sık rastlanır. Ölülere meydan okumak ya da küfre varan edimlerde bulunmak da talihsiz sonuçlar doğurabilir. Kuzey Rusya'nın kırsalında, Noel zamanında oynanan sessiz oyunlarda cesedin kılığına girip, taklit cenazeler yapmak yakın zamana kadar görece yaygındı. 'Ceset' genelde beyazlar giyinmiş, yüzü beyazlatılmış ve vampir benzeri dişler takan genç biri tarafından oynanırdı, ne var ki gerçek bir ceset kullanıldığı durumların olduğu da belgelenmiştir. *Bylichki*'de bu ve benzeri temalar da işlenirdi. Böyle muzipliklerle ölülerin nasıl cezalandırdığı anlatılırdı: Noel zamanı, kefene sarınan bir çocuk öfkeli bir ceset tarafından bataklığa sürüklenir ve orada Şeytan'ın ellerine terk edilir; bir başkasındaysa cesetle tokalaşacağına dair iddiaya giren biri kendini kurtulamadığı ölümcül bir kenetlenmede bulur.

Benzer olayların daha detaylı, halk öyküsü uyarlamaları da bulunur. Bir grup öyküde, gözü pek bir genç kız hiçbir şeyden korkmamakla övünür. Arkadaşları tarafından kışkırtılır ve kilise kapısında asılı duran ikonayı alarak, arkadaşlarına göstermek üzere getirir. Daha da beteri, ikonayı geri koyduktan sonra bir gece yarısı mezarlıktan dönerken, bir cesedin gömleğini çalar. Doğal olarak ceset malını geri almak üzere gelir ve şafağa kadar camına vurarak intikam almak ister. Benzer şekilde, 'kesilmiş parmak' motifi üzerine kurulu öykülerde bir mezar hırsızının ya da ölünün açgözlü bir arkadaşının cesedin parmakla-

rını kesmesi ve yüzüklerini almak için onları eritmesi üzerine ceset öfkelenir ve intikam almak ister.

'Kendilerinin Olmayan' Bir Ölümü Ölen Ölüler

Köylülerin oldukça korktukları ve yazgıları *roditeli*'ninkinden epey farklı olan başka bir ölü türü daha vardı. Bunlar çok erken ölen insanlardı. 20. yüzyılın başlangıcına kadar bu kategoriye tüm öldürülenler, kaza sonucu ölenler ve intihar edenler ile salgın hastalık kurbanları giriyordu. Uygun zaman gelmeden öbür dünyaya geçememelerinden ötürü bu ölüler arada geçen yıllar boyunca dünyada dolaşmaya mahkûm olmuşlardı. Köylüler onlara *mertvyaki* ('hortlaklar') veya *zalozhnye* ('üstü örtülüler') derlerdi. Muhtemelen *zalozhnye*'nin alışılagelen tarzda gömülmedikleri, çukurlara atıldıkları veya yer üstünde dalların, taşların, toz toprağın oluşturduğu bir örtü altında bırakıldıkları olgusuna bir gönderme yapılmaktaydı. *Zalozhnye* korku ve tiksinti uyandırırdı. Kutsal toprağın bedenlerini almayacağına inanılırdı. Bu yüzden, tekrarlanan gömme işlemine karşın topraktan geri çıkan tabutlara ilişkin birçok *bylichka* vardı.

Roditeli'nin yeraltında bulunmasının, doğanın verimliliğine olumlu bir etkisinin olduğu varsayılırdı. Baharda toprak ısındığında ve ılık rüzgârlar estiğinde köylüler "bu *roditeli*'mizin iç çekişleridir" derlerdi. Öte yandan *zalozhnye* kuraklığa ve ekinleri mahveden dolulara neden olmakla suçlanırdı. Simbirsk yöresinde kuraklığa karşı yapılan bir 19. yüzyıl büyüsünde, büyüyü yapan kişi bir ayyaşın mezarını gözünde canlandırır ve şöyle der: "Tabut yerin üzerinde; toprak onu almayacak... Tanrı'nın bulutları üzerinden geçip gidecek ve bu sapkının etrafındaki 7 kere 20 verstlik* alana hiç yağmur düşmeyecek."

---

* Verst: 1.067 kilometre uzunluğundaki Rus ölçü birimi. (çev.)

Tüm *zalozhnye*'nin kötü niyetli olması zorunlu değildi. Bazıları erken gelen ölümle trajik bir şekilde kopan bir bağ yüzünden geri dönerdi; genç bir erkek veya kadın evlenmeye söz verdiği partnerini almaya gelir; birbirlerinin düğünlerine 'ölü ya da diri' katılmaya yemin edenler sözlerini tutardı. Çocuklarını doğururken ölen ve geride bir bebek bırakan genç annelere ilişkin acıklı öyküler de vardır. Gün içinde bebek aç değildir, ama geceleyin baba, beşiğin sallandığını ve bebeğin emzirildiğini duyar. Bu iyi niyetli ölüler bile korkunç biçimde değişmiş olarak görünebilir -gözleri tehdit edercesine parlar, dişlerini gıcırdatırlar- ve müdahaleleri nadiren iyilikle sonuçlanır; bebek ölür; ölü kocası tarafından ziyaret edilen dul sararıp solar; aşığının istediği kız, merhumun mezarında ölü halde bulunur.

Büyücülerin, İntihar Edenlerin ve Diğer Büyük Günahkârların Ölümleri

Hortlak veya hayalet olması muhtemel kişiler arasında büyücüler ve birçok günahla ölmüş olanlar da vardı. Yaygın olarak büyücülerin Şeytan'la bir anlaşma yaptıklarına, ruhlarının öldükten sonra doğrudan cehenneme gittiğine ve sonsuza kadar Şeytan'ın denetiminde kaldığına inanılırdı. Halk inancına göre böyle günahkârların ölürken çektikleri acılar sıra dışı biçimde uzun ve şiddetli olurdu; çünkü şeytanlar gönülsüz ruhları çıkarmak için savaşırlardı. Ölenlerin ızdırabını azaltmak için şeytanları oyalayacak yollar bulunurdu; örneğin şeytanlardan bir gübre yığınına kasten saçılmış keten tohumlarını toplamaları rica edilirdi. Ocak borusu açılıp tavandaki dokuzuncu kiriş kaldırılarak veya büyücüyü hamama taşıyıp tavanı bir kavak dalıyla açık tutarak günahkâr ruh ve işkencecileri ayrılmaya teşvik edilirlerdi. 'Huzursuz' ölülerin arasına katılma riskini azaltmak için büyücü gizli bilgisini bir başkasına, ideal olarak

da talepkâr bir çırağa bırakmalıydı. Böyleyken bile şeytanlar cesedin ağzından girerek onu yeniden canlandırabilir veya soyulmuş derisinden bir zombi yaratabilirlerdi. 'Beden' ile geri dönüşü engellemek için kadavranın üzerine kaynayan su dökülmesi gerektiği söylenirdi. Hortlak olmasından şüphelenen kişinin Aşil tendonunun kesilmesi ve kalbine kavaktan bir kazık saplanması da önerilirdi.

Ölen bir büyücünün bıraktığı talimatlara harfiyen uyulması gerektiğini söylemeye gerek bile yoktur. 1908'de Archangel yöresinde, Pechora ırmağı kenarındaki bir köyde kaydedilen 'Sapkın Koca ve Eşkıyalar' öyküsü karısına ölümünden sonra bedenini üç gün boyunca tütsüleme talimatı veren bir köylüyle ilgilidir. Ne yazık ki kadın üçüncü gün yapmayı unutur ve 'sapkın', yani büyücü kocası uyanmaya başlar. Cesedin yatırılmış olduğu tezgâhta oturduğunu ve dişlerini biley taşında sivrilttiğini gören kadın dehşete kapılır ve kızını arkada bırakarak iki oğluyla birlikte ocağa sığınır. Büyücü önce beşikte terk edilen bebeğin kundak sargılarını yutar ve sonra da küçük kızı yer. Ocak aşılması olanaksız bir engeldir, ama yine de diğer bebeği annesinden kapmayı başarır. Anne ile geriye kalan oğlu, büyücülüğe ve kem göze karşı yapılan büyülerde adı geleneksel olarak anılan azizlerden biri olan Aziz Egorii'nin, dulun dualarına yanıt vererek görünmesi ve büyücüye asasıyla vurarak cehennemdeki işkencelere doğru inmesini emretmesiyle kurtulur.

Bu *bylichka* hortlakların yeme gereksinimini ortaya koyar. Cenaze ağıtındaki sözlerin gösterdiği gibi ölümün kişileştirilmiş figürü de açtır: "mavi denizden buz gibi ve ot bitmemiş araziden aç bitap geldi uğursuz katil".* Rus halk anlatıları yü-

---

* Buradaki gizli özne için İngilizce metinde dişil zamir (she) kullanılmıştır. (çev.)

rüyen ölülerden gelebilecek en büyük tehlikenin insan etine veya nadiren kanına olan açlıklarından kaynaklandığını tekrar tekrar ileri sürerler. Bir öyküde köylü, günbatımında mezarlığın yanından arabasıyla geçerken bir yabancıyı gideceği yere bırakmayı teklif eder. Köye vardıklarında yabancı birçok eve girmeyi dener, ne var ki kendisine karşı üzerlerindeki haç işaretiyle korunmuş olduklarını görür. Sadece bir tanesi korunmasızdır ve yabancı, kana susamışlığını orada yaşayan yaşlı adam ve çocuktan bir kova kan çıkararak doyurur.

Öbür Dünya

Ölümden sonra yaşama veya yaşanacak bir yere olan inanç Rus halk inançlarının temel öncüllerindendir ve folklorda yaygın bir temadır. Buna rağmen mezarın ötesindeki dünyanın (Hıristiyan öğretisinin etkisinin en fazla hissedildiği *legendy*'de veya kutsal beyitlerde bile) tek, homojen bir betimi yoktur. Yine de yolculuk veya yol kavramları birçok folklorik türde tekrarlanan imgelerdir ve 'öbür dünyaya doğru yola çıkmak' şeklindeki Rus deyişi 'ölmek'le eşanlamlıdır.

Halk İnancında Öbür Dünya

Cesedi gömmek için yapılan hazırlıkların birçok yönü merhumun varoluşunun bir yerlerde ancak başkalaşmış bir halde sürmekte olduğuna işaret etmektedir. Bir 19. yüzyıl cenaze ağıtında kızı babasına "Nereye gidiyorsun böyle giyinmiş?" diye sorar. "Giysilerin bu dünya için değil. Ayakkabıların eskiden olduğu gibi değil."

Tabuta, *domovina* (bkz: Dom; 'ev/yuva'), 'yeni oturma odası' veya 'penceresiz, kapısız, karanlık oda' denirdi. 20. yüzyılın başlarına dek bu 'mesken'e yiyecek, içecek, kadın için eğirme araçları ve erkek için balta gibi merhumun mesleğini ve uğraş-

larını belirten aletlerin yanı sıra mendil veya pipo gibi kullanışlı ve sevilen eşyalar da bırakılırdı. Bugün bile mezar eşyalarının izleri görülmektedir. Ölen kişi için ölüleri (bazı inançlara göre bu dünyayı ötekinden ayıran) alevli ırmaktan geçiren kayıkçıya vermek üzere veya mezarlıkta bir yer almaları için paranın yanı sıra tatlılar, su, hatta bir şişe votka bırakılabilir.

Başka bir tür *domovina*'nın, MS altıncı ve sekizinci yüzyıllar civarındaki Doğu Slav mezarlarının karakteristiği olan yer altı mezar odalarının, uzak anısı Mikhailo Potyk hakkındaki *bylina*'da bulunabilir. Öyküye adını veren kahraman, büyücü karısıyla, eğer aralarından biri ölürse diğer eşin onun peşinden mezara geleceğine dair anlaşmaya varır. Karısı Marya White Swan ölür ve Mikhailo ayakta durabileceği, oturabileceği ve boylu boyunca uzanabileceği genişlikte bir *domovina* yapılmasını emreder. Yanına kendisine üç ay yetecek kadar ekmek, su, mum ve tütsü alır. Rusya'nın bazı bölgelerinde 20. yüzyıla dek gelen, yeraltına değil de mezar yerlerinin üstüne yapılan ahşap *domoviny*, bu tür mezarların devamı olabilecek yapılar olarak görülebilir. Bu binalar çatıları ve bazılarının dediğine göre ruhun istediği zaman gelip gidebilmesini sağlayan ve ölüler için yiyeceklerin bırakıldığı pencereleriyle küçük evleri andırırdı. Bugün Rusya'nın kırsal kesimlerinde, fakir mezarlarda görülen tepesinde 'çatıları' olan küçük tahta haçlar bu tür mezar 'ev'lerin hatırası olarak görülebilir.

Ölümden sonraki kırkıncı günde ve Ortodoks kilisesinin kararlaştırdığı günler gibi kişi için önemli günlerde yapılan mezar ziyaretleri, bugün de ölülerin varoluşlarının yeraltında devam ettiğinin kabul edildiğini göstermektedir. Geçmişte alkol doğrudan mezara dökülürdü. Bugünse bir kupa veya bardak ters çevrilmiş olarak mezara bırakılır.

Ruhun yolculukları

Ortodoks Kilisesi, ruhu, tıpkı ölümden sonra yargılanmak üzere göğe yaptığı yolculuk gibi, neşesi ve kederi de tinsel bir doğada bulunan saf tinsel bir varlık olarak görmektedir. Öte yandan halk dininde ise ruh daha somut terimlerle canlandırılagelmiştir. Kimileri ruhun küçük ve çocuksu olduğunu düşünürdü. Diğerleriyse kanatlı bir yaratık -sinek, güve, kelebek veya kuş- olduğunu söylerdi. Cenaze ağıtları halen kuş imgeleriyle doludur: bir babaya 'kül renkli güvercin' denebilir ve ölü bir kız kardeş 'küçük bir kuş gibi uç ve evdeki sıcak yuvana gel' diyerek davet edilir. Kanatlı biçimiyle ruh dünyada kırk gün kalır ve yaşamında önemli sayılabilecek mekânların etrafında uçar.

Moskova yanındaki Peredelkino'da bir çocuğun mezarına bırakılan oyuncaklar (fotoğraf: E. Warner, 1980).

Ruh son durağına varmak üzere ayrılana dek 'bedensel' ihtiyaçları için erzak sağlanırdı; pencere eşiğine bir bardak votka ve temizlenmesi için bir tas su ile havlu bırakılırdı. Kırkıncı gün ölen kişi eve davet edilirdi. Ölüler için banyoda su ısıtılıp masada bir yer ayrılması, bize ilk Hıristiyan yazarlarca kınanan pagan adetleri anımsatır. Yemekten sonra, imgelenen merhuma mezara giden yolda eşlik edilir ve 'kendi yerine' gitmesi söylenirdi. Ölü ruhun son durağı kişiden kişiye değişirdi; oraya yürüyerek, suyu geçerek veya dik ve kaygan bir dağa tırmanılarak

ulaşılabilirdi. Hatta bazıları ruhun bedeninden artakalanlarla yaşamak için tabutuna doğru uçtuğuna inanırdı. Nereye giderse gitsin geri dönmesi beklenmezdi. Cenaze ağıtlarında merhumun diğer tarafına geçmiş olduğu ırmağın kıyısında dikenli çalılar ve ısırgan otlarından (normalde cadıları ve cinleri caydırmak için kullanılan bitkiler) oluşan bir set büyürdü. Bu inanç ve adetlerin büyük çoğunluğuna bugün de rastlanabilir.

Legendy ve kutsal beyitlerde öbür dünya

Her iki türde de, öbür dünya betimi İncil'in cennet ile cehenneminden, diğer dinsel metinlerden ve bunlardaki yargılanma, cezalandırılma ve ödüllendirilme öğelerinden oldukça etkilenmiştir. Özellikle kutsal beyitlerin tonu oldukça moralisttir. Burada, kutsanmışların ruhu meleklerin taşıdığı altın tepsiler içinde veya yükselişi gravürlerde tasvir edilen zavallı Lazarus'un ruhu gibi beyaz bir kefenin üstüne yerleşerek neşe içinde göksel krallığa doğru yükselir. Diğer yandan kötü ruhlar karanlık, sıcaklık ve sonsuz cezayla dolu bir yere atılır. Yargı Günü hakkındaki kutsal beyitlerde Nemli Toprak Ana'nın nasıl bir gürlemeyle açıldığı ve doğudan batıya doğru, kaynayan ziftle dolu kazanlara atılacak olan günahkârların ruhlarını cehenneme (*ad* veya *peklo*) taşıyan ateşten bir ırmağın döküldüğünü okuyabiliriz. Cehenneme giden ateş ırmağı her zaman yer altında bulunmaz. Kayıkçı olan Başmelek Mikail iyi ruhları suyun üzerinden alıp cennetin parlak ışığa doğru götürebilir, ama kötü ruhlar cehenneme doğru gitmeye devam ederler.

Yukarıdaki gibi cennet ve cehennem imgeleri, en eski Rusça metni 12. yüzyıla tarihlenen, 'Tanrı'nın Annesinin Cehennem Istırapları İçindeki Yolculuğu' gibi popüler eskatolojik literatüre çok şey borçludur. Böyle anlatılar Kilise'nin öğretisini süzerek sıradan insanlara aktardı ve kutsal beyitler, ikonalar ile gravürlerin motiflerini oluşturdu. Tanrı'nın annesinin gördüğü

günahkârlar arasında Khors, Volos ve Perun, güneş ile ay, su ve toprağa tapmayı bırakmayı reddeden Slav paganları vardır.

Adem ile Havva'nın Düşüş'ten önce yaşadıkları ve kutsanmışların ruhlarının huzur bulduğu efsanevi bahçe Rai. Halk resmi, E.P. Ivanov, Russkii narodnyi lubok (Leningrad, 1937)'tan.

Hem kutsal beyitlerde hem de *legendy*'de cennet (*rai*) yukarıdaki bir bölgedir ve doğanın güzellikleriyle, baldan ırmakların aktığı muhteşem bir bahçeyle ilişkilendirilmiştir; güzel kokulu çiçekler, egzotik meyveler ve ağaçlar yetişir; çeşit çeşit kuş tatlı seslerle öter ve soylu hayvanlar gezinir. Çocukların ruhları için, olgun üzümler ve altın elmalar koparabilecekleri göksel bir bağ vardır. Cennetin saflığı, tatlı kaynak suyu olan bir kuyuyla simgelenir. Cehennem kuyusu ise kurbağalar ve yılanlarla kirlenmiştir.

İyi ruhlar için yüksek bir bölge, kötü ruhlar içinse alçak bir bölge varsayan öbür dünya topografyalarından ayrı olarak ortaçağ metinlerinde, Rus folklorunda olduğu gibi, lanetlenmiş-

lerin batıya kurtarılmışların ise doğuya gönderildiğini görebiliriz. 1489'da Novgorod Başpiskoposu Gennadii, mahkûm edilen bir grup sapkını atlarında ters oturtulmuş ve yüzleri batıya (onlar için hazırlandığı varsayılan cehennem ateşlerine doğru) dönük olarak sokaktan geçirmişti. Kötü ruhlar sola (Rusya'da, başka yerlerde de olduğu gibi, karanlığın ve şeytani olanın tarafı) doğru yönlendirilirken iyi ruhlar ise sağa yönlendirilirdi.

18. yüzyılın sonlarına ait bu bakır oyma, paragöz birinin cehennemde cezalandırılışını gösteriyor. Cehennem, duman püskürten devasa bir ejderhanın ağzı biçimini alıyor. The Lubok: Russian Folk Pictures 17th-19th Century (Leningrad, 1984).

Öteki dünyaya yapılan yolculuklar *legendy*'de sıkça kullanılan bir temadır. 'Asker ile ölüm'de Tanrı ya da İsa, askere orduda yirmi beş yıl sadık hizmet karşılığında cennete girme şansı verir. Ne var ki orada ne tütün ne de votkaya izin olduğu için asker cehennemi yeğler. 'İsa'nın Kardeşi'nde İsa bir dilenci kılığında ona iyi davranan genç bir adamı kendisine cennette ve merhametsiz annesine cehennemde ayrılan yerleri görmeye davet eder. Bunun gibi anlatılarda ne iniş ne de yükseliş öbür dünyaya olan yolculuğun asli bir parçasıdır. Genç adam yürür ya da İsa'nın yolladığı bir ata biner. Asker Yeraltı Diyarı'na yolda sola saparak veya mucizevî öykülerde sıkça geçtiği şekilde; 'yakına ve uzağa, aşağı ve yukarı, sığlıktan ve derinden yürüyerek' varır. Cehennem sıradan bir *izba*'da veya çok odalı büyük bir evde de bulunabilir. Bu öykülerden birinde günahkârlar sıcakla değil, soğukla cezalandırılmaktadırlar. *Legendy* ve kutsal beyitlerde ise cennet ile cehennem eski kozmografyaya göre yerin üzerinde yüzmekte olduğu engin bir okyanusun ötesinde bulunurlar.

***Skazki*'de öbür dünya**

Mucizevî öyküler kendilerine özgü bir bölünmüş dünya tasarımı sunarlar; öbür dünya ölülerin ruhlarının dünyası olmaktan ziyade halen yaşayan insanları esaretleri altında tutan tinsel varlıkların dünyası olarak görülür. Öyküler genellikle şöyle başlar: "Malum krallıkta, malum devlette..." Burasının Rusya olup olmadığı hep belirsizdir, zira bazı öykülerde her iki yönde işaretler vardır. Bir yandan Baba-Yaga, Ölümsüz Koshchei ve ejderhalar gibi kötü karakterler kahramanın mevcudiyetini hissederler çünkü üzerinde 'Rus kokusu' vardır. Diğer yandan öykünün geçtiği yer açıkça 'ülkemizde değil' diyerek belirtilebilir. Öykü anlatıcılarının amacı var olan bir yerin gerçekçi bir resmini vermek değil, dinleyiciyi hayret verici bir peri masalı

dünyasına taşımaktı. Yine de mucizevî öykünün kahramanının insan olduğuna şüphe yoktur. Bu kahraman Ivan-tsarevich de olsa, Ahmak Ivan da olsa veya "alnında güneş, ensesinde ay ve yüzünde yıldızlar olan olağanüstü bir genç" de olsa yaşayanların dünyasına aittir. Aslında bu adam (birçok tarihsel ve sosyolojik nedenden ötürü bazen kadın) -sevdiğini kaybetmek ve bulmak, tehlike ve ölüm, kıskançlık ve ihanet, bilmece çözme ve bir amaca ulaşmak için çabalama gibi- her türden varoluşsal durumla yüzleşen bir çeşit sokaktaki adam olarak görülebilir. Kahraman öyküde yaşamını değiştirecek deneyimler edinir ve serüvenlerinden daha yaşlı ve daha bilge olarak, zaferle döner. Ve böylece dinleyicinin, emellerini gerçekleştirme çabalarında bir model teşkil eder.

Bir başka yere yolculuk teması pek çok *skazka*'nın olay dizisine sıkıca oturtulmuştur: bu dünyanın sınırlarının ötesinde bir yerlerdeki "üç kere dokuz diyarın ötesinde, üç kere on krallıkta". Bu yolculuğun motivasyonu ya olağanüstü bir nesneyi -gençlik elmaları, şifalı su, ateşkuşu- bulma gereksinimi ya da öteki boyuttan bir tinsel varlığın ana karakterlerin normal yaşamlarına trajik müdahalesidir. Ölümsüz Koshchei, Hortum veya bir ejderha uçup gelerek bir insanı kaçırabilir ya da ejderha, bir insanın kurban edilmesini isteyebilir. Genelde kurban, kahramanın kendi annesi, kız kardeşi veya karısıdır. Yolculuk uzun sürer, uzun mesafeler kat edilir, tehlikelerle doludur ve varış noktası gizemlidir. Kahramanın hedefinin öbür dünya olduğu asla söylenmez ve bazı araştırmacılar kahramanın yolculuklarının egzotik yabancı yerlere yapılan gerçek yolculukların yankısından başka bir şey olmadığını ileri sürmüşlerdir. Elbette bazı öyküler bunu destekler. "Giderim nereye olduğunu bilmeden, bilmeden neyle döneceğimi" tipindeki öykülerde kahraman, kralı için olağanüstü nesneler bulup getirmek üzere

denizlere açılır ve kendisine güzel bir bahçeye açılan küçük bir kutu gibi mucizeler gösteren tüccarlarla karşılaşır.

Aslında halk inançlarında tasvir edilen ölülerin öbür dünyası ile *skazki* kahramanının, görevini başarıyla tamamladığı ülkeler arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar vardır. Ölülerin dünyası gibi, bu ülkenin bulunduğu yer de fantastiktir: yükseklerde, cam veya kristal bir dağın tepesinde; girişi bir kaya veya metal levhayla kapanmış bir halde yeraltında; 'dünyanın ucunda, çok çok uzaklarda'; okyanusun ötesinde; ateşten bir ırmağın veya derin bir çukurun öte kıyısında. Oraya ulaşmak için kahramanın -örneğin; Baba-Yaga'dan, altın ibikli gümüş bir kuştan, bir kavanoz suda taşınan bir kurbağadan alacağı- özel talimatlara veya önünde yuvarlanarak ona yolu gösteren bir top gibi büyülü nesnelere ihtiyacı vardır. İnsan dünyasından büyü alemine geçmek için büyülü bir atın atlayışına, bir köprüye dönüşen bir mendile veya üç yıl boyunca inmek zorunda kalacağı bir ip merdivene gereksinimi olabilir.

Skazki'nin yolculukları bazı açılardan *legendy*'deki öbür dünyaya yapılan ziyaretleri ve bilinçdışının görülerini andırır. Burada da kahramanın koruyucu melekleri, rehberleri ve yardımcıları vardır, güzel ve korkunç şeyler görür ve gerçek dünyaya değişmiş olarak döner. Kahraman hatalarından ders alıp ödüllere kavuşurken, kötüler ve hainler tatsız bir sonla karşılaşsa da burada gerçek bir moral boyut yoktur; en azından gerçek Hıristiyan anlamda. Cennet veya cehennemse kesinlikle ima edilmez. 'İsa'nın Kardeşi' *legenda*'sında günahkâr annesini cehennemdeki kaynayan bir kazandan kurtarmayı başaramayan erdemli adamın aksine öykülerin kahramanı her zaman annesini veya karısını ejderhanın ininden geri getirmeyi başarır. Eğer burada dinî bir boyutun izleri varsa, bu izler Sibirya Şamanizmi'ne daha yakındır: şaman, trans benzeri bir durum-

da, ölüme yakın insanların ruhlarını kurtarmak üzere yer altı dünyasına iner.

Vladimir Propp'un kuramlarını takip eden bazı halkbilimciler genelde üç kardeşin en genci olan veya 'evlenecek yaşta' olan genç kahramanın yolculukları ve sınavlarında; inisiyasyon kulübesine kapanan neophyte'in,* bir yolculuğu canlandıran ve sonunda sembolik bir ölüm ile yetişkinliğe yeniden doğumun gerçekleştiği sınavlardan geçtiği kabile inisiyasyon ayinlerinin etkisini görmektedirler.

Sibiryalı bir şaman transa girmek için davul çalıyor (fotoğraf: Andris Slapins).

---

* Neophyte: Eski Yunanca νέος (neos 'yeni') ve φυτόν (phuton 'bitki, çocuk') sözcüklerinden türetilen, 'Neophyte' bir inanca yeni katılan kişiye verilen addır. Buradaki 'neophyte' bir kabilede yaşayan, yetişkinliğe yeni geçen genç için kullanıldığından, Eski Yunanca karşılığından da hareketle 'yeni-yetme' olarak düşünülebilir. (çev.)

Büyücüler

Büyü, kullanımları ve uygulayıcıları

'Büyü'ye ve cadılığa inanç Rusların 'daha az önemli' mitolojilerindeki dokunun önemli bir parçasıydı. Daha eğitimli sınıflar arasında rasyonalizmin, kutsal olsun olmasın, doğaüstü inayet kavramının yerini aldığı 18. yüzyılın sonuna kadar Rus toplumunun tüm tabakalarında yaygındı. Bundan sonra da köylülerin gündelik yaşamlarının başat ilkelerinden biri olarak kalmaya devam etti. Köylülerin dünya görüşlerine göre doğal ve doğaüstü küreler bir arada var oluyordu ve birbirine bağlıydı. Doğal dünyadaki hiçbir talihsizlik rastlantısal değildi; iyi ve kötü güçler tarafından planlanırdı. Kuraklık yalnızca meteorolojik bir fenomen değil, Tanrı'dan gelen bir ceza veya bir büyücünün işiydi. Böyle bir felsefede doğal dünyanın güçlerini doğaüstü yollarla yönetebilen 'büyü' uygulayıcılarının önemli bir rolü vardı.

Şifacı, epilepsi hastası bir kadını iyileştirmeye çalışıyor. Epilepsi kem gözden ya da cadılıktan kaynaklandığı düşünülen birçok hastalıktan biriydi. Şifacı bir yandan dua okurken diğer yandan da kadının başının üzerinde bıçakla haç işareti yapıyor. Şeytanlar ve büyücüler metal nesnelerden olduğu gibi bıçaktan da korkarlardı. Ryazan yöresi, Kasimov bölgesi, Uvyaz, 1914.

Tüm bilge insanların belirli bir düzeyde okült enformasyon ve yeteneklere gereksinimi vardı. 'Bilmek' Rusçada hem şifacı (eril *znakhar'*; dişil *znakharka*) hem de cadı (dişil *ved'ma*; eril *vedun*) sözcüklerinin köküdür. Bu unvanlar 'bilmek' anlamına gelen iki fiilden türetilmişlerdir: *znat'* ve *vedat'*. Şüphesiz bilgilerini zarar vermek için kullananlar da vardı ve bunlar kirli

doğaüstü güçlerin kullanımına ilişkin inanç ve öykülerin temel figürleriydi.

Kadın Büyü Uygulayıcıları: *Ved'ma* ve *Koldun'ya*

Kimileri *ved'ma*'nın Ukrayna kökenli olduğunu ve oradan yayılarak tüm Rusya'yı 'kirlettiğini' söylemişlerdir. *Ved'ma* terimi kuzeyde bilinmiyor değildiyse de orada büyünün negatif uygulanışı koldun (büyücü) veya dişi alter ego'su koldun'ya tarafından gerçekleştiriliyordu.

İki tip *ved'ma* vardı. Bazıları dişi soydan aktarılan doğuştan yeteneklere sahip mitik varlıklardı. Diğerleri ise marifetlerini Şeytan'a hizmet ederek veya onun eşi olarak kazanırlardı. Alternatif olarak güçlerini ölen bir *ved'ma*'dan alırlar veya uzun bir çıraklıktan sonra kazanırlardı. Genellikle, yeni doğan *ved'ma*'yı sıradan kadınlardan ayıracak fiziksel bir özellik bulunmazdı. Ancak doğaüstü menşei, olgunlaştıkça büyüyen küçük, tüylü bir kuyrukla açığa vurulmuş olabilirdi. Bazı kaynaklar *koldun* gibi *ved'ma*'nın da iki gölgesi olabileceğini ya da gözlerine bakarsanız dünyanın baş aşağı bir şekilde yansıdığını göreceğinizi ileri sürer.

Kuzey ve Güney Rusya'da *ved'my* farklı şekillerde tasavvur edilirdi. Bu farklılıklar birçok yönden, kuzey ve güney *rusalki*'si arasındaki farklılıkları andırırdı. Güneyde gençti, güzel ve baştan çıkarıcıydı, yalınayaktı ve üzerinde pek az giysi vardı, örgüsüz saçları omuzlarına bırakılmıştı ve açıktı. Geceleri ocak borusuna çıkarlar ve bazı büyülü iksirlerin yardımıyla huş dalından süpürgelerine, fırın küreklerine veya köseğilerine binerek (Rus evlilik tasvirlerindeki fallik semboller) Kiev yakınlarındaki Kel Dağ'da düzenlenen orjili Sabbath'lara katılmak üzere uçarlardı. Ya da bedenlerini geride bırakıp kelebek veya güve biçiminde uçarlar ve yapacak şeytanlık ararlardı. Kuzeyde

ved'my nadiren Satanist eğlenceler düzenlerdi. Daha çok dört yol ağızlarında veya arazileri ayıran sınır şeritlerinde toplanmayı tercih ederlerdi. Genellikle yaşlı, çirkin, kamburluydular veya başka şekil bozuklukları vardı ve erotik çekicilikleri yoktu.

Şekil değiştirme ve başkalarını dönüştürme yetenekleri tüm *ved'my*, *koldun'yi* ve *kolduny* tarafından paylaşılan ortak özelliklerdendir. *Ved'ma* özel bir şekilde taklalar atarak (örneğin 'oniki bıçak içinden oniki kere') kendisini bir kuşa, kediye, tavşana veya başka hayvanlara dönüştürebildiği gibi cansız nesnelere de dönüşebilirdi. Bir domuz kılığında karanlıkta koşuşturur ve karanlıkta yakaladığı köylülere çelme takıp yere devirirdi.

Süpürgesi ve kara kedisiyle sterotipik cadı Maslenitsa'nın (Apakurya [Shrovetide]) özündeki pagan doğayı açığa vuruyor. Papazlara göre Maslenitsa'da insanlar kendilerini Şeytan'a bırakırlardı. Çizim: Karazin, Niva, no. 8, 1883.

Doğaüstüne ilişkin inançlar ve öykülerde *ved'my* ile bağlantılı yaratıklar arasında saksağan özel bir yere sahiptir. Tarihsel bir efsaneye göre Korkunç Ivan, Rusya'da cadılığın kökünü kazımak için cadı olduğundan şüphelenilen herkesin Moskova'da hapsedilmesini emretti. Kızıl Meydan'da cadıları yakmak üzere büyük bir saman yığını hazırlandı, ne var ki alevler ve duman yükselirken cadılar birbiri ardına saksağanlara dönüşüp uçarak tehlikeden uzaklaştılar. Rusya'nın her yerinde, saksağanların doğmamış bir çocuğa zarar verebileceğine inanılırdı ve bu yüzden hamile kadınlar eğer bir saksağanın öttüğünü duyarlarsa evden ayrılmamaları konusunda uyarılırdı.

Ved'my ve *koldun'yi* hakkındaki bazı öyküler 'şeytani' ve 'kara' sanatlar gibi Hıristiyan kavramlarla renklendirilmiştir. *Ved'my* Şeytan'la birlikte yaşıyor olabilir ve gece yarısında onun kötü işlerini yapabilirdi. Şeytansa hiçbir zaman tedariksiz kalmamalarını sağlar ve işlerini görmek üzere cinlerini yollardı.

Ved'mi ve *koldun'yi* birçok yolla zarar verebilirdi; bakışlarıyla, büyülerle, bitkilerle ve köklerle, nesneleri büyüleyerek, rüzgârla hastalık ve ölüm yollayarak, birinin ağzına üfleyerek veya çamurda bırakılan bir ayak izini kaldırarak. İnsanların duygularını etkileyebilir, bir insanda iradesinin dışında sevgi veya nefret uyandırabilirlerdi. Yine de kadın büyücülerle geleneksel olarak ilişkilendirilmiş bazı etkinlikler vardı. Bunlar; sığırların sakatlanması, sıvı maddelerin çalınması -özellikle süt, ama yağmur ve çiyden de bahsedilir- ve ekinlerin bozulması idi.

Tüm Doğu Slavları arasında, cadılıkla ilgili birçok öykü *ved'my* ve *koldun'yi*'nin sütlerini çalarak ineklere zarar vermeye çalışmalarıyla ilgilidir. Sütü normal tarzda sağmanın dışında, kadın büyücü sütü kendisi olarak veya kedi ya da buzağı gibi bir hayvanın şeklindeyken emebilirdi; ineği uzaktan sağarak sütü evde saklayabileceği bir kaba aktarabilirdi; tüm sütü çeke-

rek yerde bir birikinti oluşturabilir ve üzerine kavak ağacından bir kazık dikerek ineğin bir daha asla süt vermemesini sağlayabilirdi. Cadılık korkusu yüzünden Rusya'nın birçok bölgesinde insanlar süt ödünç vermekten çekinirlerdi ve sığır alıp satarken kaygılanırlardı. Geçmişte köylüler hayvanlarını, sığır ağırlarının kapıları üzerine haçlar çizerek, bir demet ısırganotu ve hatta ölü bir saksağan asarak korurlardı. Bu adetler bugün bile devam etmektedir.

Köylüler etkilenen ineğin sütünü kaynatırlar ya da içine keskin nesneler koyarlardı. Böylelikle cadı tekrar sağmaya kalktığında yanacağına veya yaralanacağına inanırlardı. Tula yöresinden bir 19. yüzyıl *bylichka*'sında ineği açıklanamaz bir şekilde süt vermeyi kesen zengin bir köylüye, ahırında bir gece nöbet tutması tavsiye edilir. Yanına bir balta alacak ve tavuk tüneğinin altında saklanacaktır. Önce ahıra bir kedi gelir ve miyavlamaya başlar. Ve sonra açık başlı ve sadece gecelik giymekte olan bir kadına dönüşür. İnekten süt sağarak tulumuna doldurmaya başlar. Köylü, baltasıyla ters vuruş yaparak kadının elini kesmeyi başarır. Hayretler içinde feci şekilde yaralanmış olan ve inleyen hırsızın kendi annesi olduğunu görür.

Kadın büyücüler yaz dönümünde (Ivan Kupala festivali sırasında) çiyi alarak önlüklerinde toplayabilir, yağmuru bir kapta saklayarak kuraklığa neden olabilir ve daha sonra sel veya dolu olarak salabilirlerdi. Güneş'i, Ay'ı ve yıldızları alıkoyabilirlerdi. Cadılıktan korunma amaçlı bir efsundaki *ved'ma* imgesi şöyledir: "ormanı dolaşan hoş bir bakire; otlar topladı, kökler söktü, Ay'ı çaldı, Güneş'i yedi".

Kadın büyücülere, ekin hırsızlığı da atfedilmiş ve hatta tüm toprak ürünlerini çaldıkları düşünülmüştür. Bu inanca eski bir atıf 'Geçen Yılların Öyküsü'nde bulunabilir. 1071'de hasat verimsizdi. Rostov yöresinde iki büyücü göründü ve kayıp ekinlerin gizemini çözmeyi önerdiler. Volga kıyılarından, ku-

zeydeki Sheksna Irmağı ve Beloozero Gölü yakınındaki yerleşimlere doğru yolculuk ettiler. Geçtikleri her yerde zengin ailelerden gelen kadınları yalnız mısırları değil, bal, balık hatta kürkleri istiflemekle suçladılar. Zavallıların sırtlarını kürek kemikleri arasından keserek, el çabukluğuyla orada bulduklarını iddia ettikleri çalıntı malları gösterdiler ve sonuç olarak birçok masum kadın öldü.

Bazen böcekler veya kurtçuklar çiçeklenmiş çavdar tarlasına saldırırlardı ve geride zarar görmüş ve çiğnenmiş saplardan oluşan gözle görülür bir patika bırakırlardı. Bu, *prozhin* (bkz: *prozhinat'*; 'arazinin bir kısmını biçmek') olarak bilinirdi. Bunun oluşu da cadıların işi olarak görülürdü. Cadının 'biçmesi' sıradan halkınkinden ince farklarla ayrılırdı. Etkinliğini özel bir günle (örneğin; Ivan Kupala günü) sınırlayabilirdi ve karanlıkta çalışmayı tercih ederdi. Baş aşağı veya ayaklarına bağlı özel makaslarla biçebilirdi. Bu yolla kadın büyücü, yaşam gücünü alarak hasadı bozabilirdi. Sonra, komşuları çavdarlarını keser veya öğütürken kanunsuz olarak biçtiği üründen bir desteyi ahırına asar ve diğer insanların hasatlarının bir kısmının kendi mısır sepetlerine dolması için kapıyı aralık bırakırdı.

Büyücü: *Koldun*

21. yüzyılda bile, bazı kimselerin büyü kullanma yeteneğine sahip olduğuna dair inanç kırsal kesimde halen devam etmektedir. Koldun hep özel bir hayranlık uyandıran, korku ile saygının birleştiği bir figür olmuştur.

Kuzey Rusya'da, erkek olan *koldun*'un güneydeki *ved'ma*'nın konumunda olduğu görülüyor. Ved'ma'nın birçok özelliğini paylaşıyor ve onun gördüğü bazı işlevleri görüyordu. Bazı *kolduny* doğaüstü kökenliydi; büyücülerin çocukları veya anneleri ile bir şeytanın melun çiftleşmelerinin meyvesiydiler.

Diğerleri ise rahimdeyken anneleri tarafından lanetlenmişler veya uğursuz yıldızlarla doğmuşlardı. Bazılarıysa büyücülükte çıraklık yapmış veya bilgilerini ölmekte olan bir büyücüden almışlardı. Böyle bir aktarımın alıcının rızası dışında olabileceği varsayıldığı için köylüler ölmekte olan ve büyücülük yaptığından şüphelenilen bir adamdan hediye, her tür nesne, hatta bir bardak suyu bile kabul etmekte temkinliydiler.

Halk inancında ve *bylichki*'de koldun doğaüstü bir aracı veya şeytanlar sayesinde böyle güçlü ve etkili bir figüre dönüşebilirdi. Şeytanları gözde buluşma noktalarında; yol ayrımlarında, hamamda veya kurutma ahırında ararlar ve hizmetlerine girmek için küfür sayılan -bir ikonu ezmek gibi- her tür eylemde bulunurlardı. Şeytanlara sadakatini göstermek için *koldun*; İsa'dan ve tüm Hıristiyan sembollerden vazgeçebilir, ailesini hatta 'koca dünya'nın (*belyi svet*) kendisini tamamen reddedebilirdi. Akabinde şeytani büyülerini telaffuz ederken dua etmekten, haç çıkarmaktan ve azizler ile melekleri yardıma çağırmaktan açıkça sakınır ve İblis'in adını anardı.

Bu dünyadan şeytani dünyaya olan bağlılığa geçişin daha sıra dışı bir yöntemi ise köpek veya kurbağa gibi bir hayvanın açık ağzından geçerek uğursuz bir 'yolculuk' yapmaktı. Bu garip kabul ayini ya da sembolik ölüm veya yeni bir varoluş biçimine yeniden doğuş, Rus ikonaları ile halk resimlerinde günahkâr ruhların korkunç bir ejderhanın açık ağzından geçerek cehenneme yaptıkları yolculukların yankılarını taşımaktadır. *Skazki*'de erkek veya kadın kahraman, bir hayvanın bir kulağından girip diğerinden çıkarak şekil değiştirebilir.

İtaatinin karşılığında (güneyde genelde büyücünün kanıyla bir anlaşma imzalamasını da içerir) büyücünün ya da 'ruhunu satanın' her tür faydayı sağladığı söylenirdi: cinlerin desteği, gizli bilgiyle dolu kitaplar, ölçüsüz bir zenginlik. Tekrar tekrar harcanabilen büyülü rubleye sahip olmak imgelemin ürünüy-

dü. Gerçek dünyada ise *kolduny*'nin genelikle gönenç içinde olmasının nedeni müşterilerinden aldıkları hediyelerdi. Şeytani anlaşmanın diğer faydaları şekil değiştirme ve görünmez olma yetenekleriydi. Ayrıca *kolduny* yaralanmazdı ve yalnızca pirinç bir düğmeyle öldürülebilirdi.

Paskalya yumurtalarını yuvarlamak, çocukların gözde eğlencelerindendi. Ama rahip tarafından Paskalya ayininde kutsanan yumurtalar büyücülük içinde kullanılırdı. Çizim: G. Zeidenberger, Niva, no. 13, 1895.

Koldun'un özü doğaüstü olsun ya da olmasın, genellikle onu köy toplumundaki komşularından fiziksel olarak ayırmaya yarayacak pek az şey vardı. Birçok *bylichki*'ye ve tanıkların anlattıklarına göre *koldun*'un genellikle saygı uyandıran bir görünümü vardı ve aşağı yukarı diğer insanlar gibi görünüyordu. *Ved'ma*'nın aksine nadiren bir kuyruğu olurdu, ama sıra dışı gözlere sahipti; nesneleri baş aşağı yansıtır veya hiç yansıtmazlardı, yanan kömür gibiydiler, kaşları ortada buluşurdu, kaşları yoktu, gözlerini kısardı ve saire. Yine de *koldun*'un değişik bir şekilde tahayyül edildiği *bylichka*'lar da vardır. Şüphesiz, şeyta-

ni figürlerin geleneksel temsillerinin diğer *koldun* imgesinde (münzevi benzeri bir varoluş süren, kaba koyun derisi bir kürk giyen, tırnak yerine pençeleri olan, saçı sakalı uzun ve dolaşık, çok yaşlı, aksi, kirli ve hırpani biri) payı vardır. Büyücünün saçında saklı özel güçlerle ilgili birçok inanç vardı. Ortaçağda saçları acıya dayanmasını sağladığı için işkence edilmeden önce büyücünün saçının kazınması gerektiği söylenirdi. Büyücünün gücünü etkisiz hale getirmek için önerilen yöntemler arasında dişlerini dökmek, kan almak ve burnunu ısırmanın yanı sıra sakalını kesmek de vardı.

İnsanların yaşamlarındaki bir talihsizlikten kötü bir *koldun*'un sorumlu olup olmadığını öğrenmek konusunda istekli olmaları ve birçok *kolduny*'nin sıradan halktan çoğu kez ayırt edilemiyor olmasından dolayı, onların maskelerini düşürüp gerçek, şeytani yüzlerini görmek için pek çok karmaşık talimat ortaya çıkmıştı. Bunu yapmak için en iyi zaman Büyük Perhiz ve Paskalya haftasıydı. Paskalya ayininde, genç bir tavuğun ilk yumurtasını (Novgorod yöresinde) veya kırmızı boyalı yumurtayı (Tula yöresinde) yanınıza alarak büyücüleri tanıyabilirdiniz. Rahip, kilisedeki törende ilk defa 'İsa dirildi'yi söylerken büyücüler yumurtayı taşıyana, sırtları sunağa dönük olarak (ve şeytani boynuzlarıyla) görünürlerdi.

Düğünler

Özellikle nişan ile evliliğin gerçekleşmesi arasındaki geçiş döneminde genç çiftler cadılık yoluyla 'bozulma' tehlikesi altındaydı. Açıkçası bu tür korkular Rusya'da çok uzun zamandır dolanmaktadır. Örneğin 1345'te Büyük Prens Mağrur Simeon, yeni karısı Evpraksiya'yı babasına geri yollamıştı, 'bozulmuş' olduğunu ve geceleyin ona bir ceset gibi göründüğünü söylemişti. Bu yüzden düğün hazırlıkları sırasında, dost bir büyücünün desteğini arama ve törendeki tüm katılımcılara, düşman bir büyücü tarafından

verilebilecek zararı engelleme konusunda özen gösterilirdi. Gelin ile damadın etrafına, "yerden göğe, doğudan batıya, kuzeyden güneye" şeklindeki büyülü sözlerle koruyucu demir bir çit çevrilirdi. Kötülüğü kaçırmak için iğneler, kehribar, sarımsak, soğan, tuz, çıngıraktan ve metali metale vurulmasından çıkan seslerle koruyucu büyüler kullanılır, sakınma ritüelleri uygulanırdı; söz gelimi düğün kafilesi yol ağızlarından, mezarlığın yanından veya bir kapı altından geçmemeye çalışırdı.

Gelin ailesine veda ediyor. Gelin ve damat kiliseye giderken gelinin ebeveyni arkada kalırdı. Babası genç çifti bir ikonayla ve misafirperverlik ile esenliğin simgesi olan ekmek ve tuzla kutsardı. Sonra beklemekte olan kızaklar veya at arabaları kötü büyülere karşı önlem olarak süpürülürdü. Yine önlem olarak gelin ve damat farklı araçlarda giderdi. Çizim: Tselebrovskii, Niva, no. 20, 1891.

En önemlisi; aile evi arındırmak ve düğün kafilesinin yolundan kötülükleri kaldırmak için evlerine bir *koldun* davet ederlerdi. Ardından *koldun*, düğün ziyafetinde onur konuğu olurdu. Bu önlemleri almamanın sonuçları ciddi olabilirdi. Art niyetli veya hakarete uğramış bir büyücü her çeşit sıkıntıya yol açabilirdi. Pskov yöresinde 1995'te kaydedilen bir öyküde, düğüne davet edilmeyen bir *koldun*, öcünü atları yerlerine mıhlayarak alır ve kafile kiliseye gidemez. Durum ikinci bir *koldun*'un bulunmasıyla kurtarılır. Bu *koldun* atlardaki büyüyü kaldırmakla kalmaz, penceresinde oturmuş düğün davetlilerine öfkeli bir şekilde bakan rakibini, yaptıklarına uygun bir şekilde cezalandırarak büyüler ve herkes kilisedeki törenden dönene kadar orada oturmaya mahkûm eder. Öykü, atların büyülenmesi ve iki büyücü arasındaki rekabet temaları bakımından tipiktir. Gücenmiş bir *koldun*'un sıkça başvurduğu başka bir numara ise düğün konuklarını ne insan ne hayvan gibi yaşayabilen, her ikisi tarafından kaçınılan ve korkulan zavallı talihsiz yaratıklara; saksağan, domuz ve genellikle kurt gibi hayvanlara dönüştürmekti. Eğer gelin ya da damat hastalanacak olursa, yeni eşlerine ilgisizlik gösterirlerse veya daha kötüsü iktidarsızlık ya da frijitlik belirtileri gösterirlerse, suç kaçınılmaz olarak *koldun*'a atılırdı.

Mısır 'bükme' yada 'kırma'

Genel olarak *koldun* ile *ved'ma*'nın işlevleri arasında hatırı sayılır bir örtüşme vardı. İkisi de *porcha* (sözcük anlamıyla; 'bozma', 'zarar', 'kem göz') gönderebilirdi. Bu, iyi tanımlanmamış ama yutulabilen, alınabilen veya bulaşıcı bir hastalık gibi dokunulabilen somut bir varlıktı. Yine her ikisi de hem insan ilişkilerini hem de hava durumu ile ekinleri etkileyebilirdi. Koldun bunu genellikle bir avuç sapı özel bir şekilde bükerek ya da kırarak yapardı. Ortasına tuz, kül ve en zararlısı mezarlıktan alınan

toprak gibi nesneler yerleştirebilirdi. Böyle bir fenomenle karşılaşılması, ardından her tür korkunç sonuç gelebileceği için derhal paniğe yol açardı. Hiçbir durumda başka bir *koldun* veya rahibin uzman tavsiyesi olmadan 'bükme' kesilmemeli veya kaldırılmamalıydı. Zira her mısırın üstünde bir şeytan otururdu. Tahıla böyle davranan, kesen veya yiyen biri ölebilirdi. Kimileri eğer arazinin sahibi ve ailesi bundan zarar görecekse ekinleri biçmenin bir manası olmadığını söylerken kimileri hasatın veya niteliğinin kötü olabileceğini kimileri de bitkilerin yaşam gücünün çıkarıldığını ve başka bir yere aktarıldığını söylerdi.

Byliny'de Büyücüler: Marinka ve Volkh Vseslavyevich

Skazki'nin erkek ve kadın kahramanlarla yarışan birçok erkek ve kadın büyücüsü vardır. Bunlar, bir kocayı kandırır ve öldürürler, soylu çocukları hayvanlara dönüştürürler, gerçek tsarevna'nın* yerini alıp adını lekelerler, tüm bir şehri uyuturlar veya bir şehri göle ve sakinlerini de balığa dönüştürürler. Rus folklorundaki en renkli büyü kullanıcılarının ikisi *byliny*'de bulunabilir.

'Dobrynya ve Marinka' bylina'sı

Bu *bylina* ile uyarlamaları, Marinka'yı birçok yönüyle halk inancındaki ve *bylichki*'deki kadın büyücülere bağlar; tanrı tanımaz oluşu (bir uyarlamada evinde ikona bulunmamaktadır) ve bir ejderha biçimine girerek karanlığın güçleriyle ittifak kurması; aşk büyüleri kullanması ve ayak izlerini 'kaldırması'; pencere eşiğindeki muhabbet kuşları (lovebird) ile simgelenen gevşek ahlakı ve elbette şekil değiştirme yeteneği. Başka bir

---

* Çarın kızı, prenses. (çev.)

uyarlamadaysa Dobrynya'yı saksağan ve domuz gibi cadılarla ilişkilendirilen çeşitli yaratıklara dönüştürür.

Bazı uzmanlar, Korkunç Ivan'ın oğlu Dmitrii olduğu iddia edilen firari keşiş Grigorii Otrepyev'in Leh karısı Marina Mnishek'te, Marinka için tarihsel bir prototip bulmaya çalışmışlardır. Grigorii, Leh ordusunun yardımıyla Muscovy'i işgal etmiş ve 1605'ten 1606'ya kadar çarlık yapmıştı. *Bylina*'yla tarihsel olgu arasındaki bağa ilişkin hiçbir kanıt yoksa da gerçek Marina ile kocası, muhtemelen 'sapkın'larla yani Katolik Polonya'yla ittifaklarından ötürü, cadılıkla suçlanıyordu. Marina'nın kendini bir saksağana dönüştürebildiği varsayılıyordu. O dönemde Moskova'da oturmakta olan Hollandalı Isaac Massa'nın tanıklığına göre, Marina ölü taklidi yapan, 1606'da suikaste uğrayan kocasının ardından Moskova çevresindeki tüm bitkileri yok eden sert ve mevsimsiz dondan sorumlu tutulmuştu.

Bylina Kiev'de başlar. Prens Vladimir'e kâhyalık görevinin külfetinden sonunda kurtulan Dobrynya Nikitich neşeli bir halde kentin etrafında gezintiye çıkar ve yanına serçelere atış yapmak için yayını ve oklarını alır. Marinka'nın yaşadığı yüksek kuleye varana dek yürür. Pencere eşiğinde kışkırtıcı biçimde gagalarını sürten ve kuğuran duman grisi iki kumru görür. Bu davranışları Dobrynya'nın hoşuna gitmez ve onlara bir ok atar, ama ok kayar ve hedefi kaçırır. Ok camı kırar ve hasara yol açar. Marinka, Dobrynya'nın görgüsüz davranışına öfkelenir ve intikam almak için hemen harekete geçer. Ayak izlerini çamurdan kaldırır, ocağını meşe kütükleriyle yakar ve ayak izi olan toprağı alevlerin içine atar. Bunu yaparken bir aşk büyüsünün sözlerini mırıldanır: "Bu odun tutuşur ve genç adamın ayak izlerini de beraberinde tutuştururken, genç Dobrynya Nikitich'in de kalbi alev alacak". Marinka'nın büyüsü işe yarar. Dobyrnya'nın kalbi ızdırapla dolar; ne yemek yiyebilir ne de

uyuyabilir. Ertesi gün çanlar sabah ayini için çalarken kalkar ve Marinka'nın evine gider. Marinka sevgilisi ejderha Zmei Gorynych'i eğlendirmektedir. Marinka, Dobrynya'yı içeri almayı reddettiğinde *bogatyr'* hışımla büyük bir kütüğü kapar ve bir koçbaşı gibi kullanarak kapıyı menteşelerinden söker. Ejderha hiçbir işe yaramayan köylü diyerek ona hakaret eder, ama Dobrynya keskin kılıcını çekip onu küçük parçalara ayırıp, kıyma gibi doğrayıp açık steplere saçacağını söyleyerek tehdit ettiğinde kuyruğunu kıstırarak kaçar. Dobyryna'nın zaferi kısa sürer, zira Marinka onu altın boynuzları olan bir yaban öküzüne dönüştürür.

Altı ay boyunca Kiev'de Dobrynya'dan haber alınamaz. Bir akşam soylu bir şölende, sarhoş olan ve genç saray mensuplarıyla flört eden Marinka, ona yaptıklarıyla övünmeye başlar. O gece Prens Vladimir'in sofrasında konuk olarak Dobrynya'nın annesi, saygı duyulan dul Afimya Aleksandrovna ve Marinka gibi bir kadın büyücü olan arkadaşı Anna Ivanovna da vardır. Anna Ivanovna olanları duyduğunda umutsuzluğa düşmez ve hiç çekinmeden Marinka'nın üzerine yürür, onu bir tokatla yere devirir ve beyaz göğsünü ezerek ona kaltak ve sapkın cadı diye bağırır. Onu kentteki tüm köpeklerin peşine takılması için bir dişi köpeğe dönüştürmekle tehdit eder. Marinka kendini bir kırlangıca dönüştürür ve steplere doğru uçar, Dobrynya'nın sağ boynuzuna konar. Bir önerisi vardır. Arazide ve bataklıklarda dolanmaktan şüphesiz usanmış olan Dobrynya onunla evlenip tekrar insan biçimini alacak mıdır? Dobrynya bu öneriyi kabul eder ve çift evlenir, ne var ki Hıristiyan törenlerine göre değil, küçük bir söğüdün etrafında üç kere dönerek. Bu, bir pagan evlenme âdeti olan, meşe ağacının etrafında çember çizmenin garip bir parodisidir. Şimdi Dobryna bir koca olarak Marinka üzerindeki otoritesini kullanabilecek, tanrısız ve sapkın yolları için 'ona bir ders verebilecektir'. İlk önce Zmei Gorynch'i okşa-

dığı için elini keser. Sonraysa ejderhaya dolamış olduğu için bacağını keser. Sonra da Zmei'ye verdiği öpücükler için ağzını ve burnunu keser. Ve son olarak büyü ve cadılık bilgisi taşıyan kafasını ve dilini keser.

Bu *bylina*, büyücülüğü ve erotizmi birleştirir. Burada yan rol oynayan erkek ejderhanın, büyü öykülerinin sefih ejderhalarıyla birçok ortak yönü vardır. Gerçek kahramanlık *bylina*'larında kötü karakter dişi bir ejderhadır (bkz: sf. 68-71, ejderhalarla ilgili tartışmalar).

Volkh Vseslavyevich hakkındaki bylina

Volkh'un adı, etimolojik olarak, 'büyücü' için kullanılan arkaik terim *volkhv* ile bağlantılıdır. Genellikle, onun hakkındaki bu *bylina*'nın kökenlerinin oldukça eski olduğu kabul edilir. Volkh kutsal bir Rus haçlı şövalyesi değil, şekil değiştiren bir magus'tur. Büyülerini bir orduya erzak sağlamak, Hindistan (gerçek coğrafi yer ile hiçbir ilgisi olmayan bir ülke) çarını yenmek ve bu süreçte kendini zenginleştirmek için kullanır. Volkh'un büyücülük konusundaki ustalığında hiçbir ayıp görülmemesi, şüphesiz bu *bylina*'nın Hıristiyanlık öncesi köklerinin bir göstergesidir. Öte yandan bilgiyi seri bir şekilde edinmesi açıkçası şaşırılacak bir konudur ve doğal dünya üzerindeki gücü, art niyet olmaksızın kullanılmaktadır.

Marinka vakasında olduğu gibi uzmanlar Volkh'u birçok tarihsel figüre, özellikle de Polotsk'lu Prens Vseslav'a bağlamaya çalıştılar. 'Geçen Yılların Öyküsü'ne göre, Vseslav'ın annesi onu 1044'te, 'büyücülük yardımıyla' doğurdu. Başını kaplayan fetal bir zarla, cenin zarıyla doğmuştu ki bu, kehanet veya başka doğaüstü yeteneklere sahip olabileceğinin bir işaretiydi. Ancak tarihsel kahramanlar ile *bylina* kahramanları arasında bir bağ kuracak hiçbir kanıt yoktur.

Volkh'un ana rahmine düşmesindeki şartlar (babasının bir yılan, annesininse bir insan olması) totem inançlarının yankılarını taşır. Bir gün bahçede yürürken, Prenses Marfa Vseslavyevna bir yılana basar. Yılan, ipek işi uzun çoraplarına sarılır ve kuyruğunu beyaz uyluklarına doğru vurur. Marfa çok geçmeden bir çocuk taşımakta olduğunu fark eder ve kısa bir süre sonra Kiev'de harika bir oğlan çocuğu doğurur. Doğanın kendisi mucizeyi haber verir; bir deprem ve denizde bir fırtına olur; yaban öküzleri ve geyikler dağların ötelerine doğru sıçrayarak ilerler; tavşanlar ve tilkiler telaşla çalılıklara, kurtlar ve ayılar köknarlarla, samurlar ve sansarlar ağaç kaplı tepelere sığınır. Volkh şaşılacak bir hızla büyür. Daha bir buçuk saatlikken gök gürültüsünü andıran bir sesle annesine, kendisine al kundaklar ve ipek bir kemer değil, çelik zırh giydirmesini ve başına altın bir miğfer yerleştirmesini, sağ elineyse kurşun bir gürz vermesini emreder. On yaşına geldiğinde şekil değiştirme sanatında ustalaşmıştır. On beş yaşındaysa emrinde yedi bin kişilik bir ordu vardır.

Volkh bir söylenti duyar; Hindistan çarı Kiev'e saldırmaya hazırlanmakta, Kiev'in güzel kiliselerini ve manastırlarını yerle bir etmekle tehdit etmektedir. Volkh ilk saldırıyı yapmaya karar verir ve *druzhina*'sıyla birlikte uzak Hindistan'a doğru yürüyüşe geçer. Yolculuk sırasında büyü güçlerini kullanarak ordusunu giyecek ve ayakkabılarla donatır. Geceleri uyuduklarında gri bir kurt şeklinde ormanlara dalar ve tavşanlarla tilkileri, boynuzlu hayvanları, kurtları, ayıları ve adamlarına kürk yapmak üzere kar leoparı ve samur gibi her tür hayvanı öldürür. Bir şahin şeklinde uzaklara, mavi denizlere doğru uçarak kaz, beyaz kuğular ve küçük gri ördekler yakalar. Cesur *druzhina*'sına böylesine lezzetli ve çeşitli yiyecekler bulur.

Volkh yine büyüsünü kullanarak, Hint çarının kalesine sızar. Çariçe kocasına rüyasında Kiev'de doğmuş muazzam bir

savaşçının çara doğru yürüyüşe geçtiğini gördüğünü anlatırken Volkh kulak misafiri olur. Kurnaz Volkh kendini bir gelinciğe dönüştürerek sarayın içinde koşuşturur; yayların sıkıca gerilmiş kirişlerini kemirir ve okları temrenlerinden ayırır. Ateşli silahların çakmaklarını ve harbilerini sürükler ve toprağa gömer. Sonra *druzhina*'sına döner ve onlarla Hint kentinin surlarına doğru yürüyüşe geçer. Genç savaşçılar kentin sağlam taş duvarlarını, pirinç kilit ve sürgüleriyle demir kapılarını ve hepsinin de gece gündüz korunduğunu gördüklerinde umutsuzluğa kapılırlar. Kapının dibinde, değerli deniz aygırı dişinden yapılmış, kafes örgüsü şeklinde oyulmuş bir eşik vardır. Minik boşluklarından ancak bir karınca geçebilir. Kurnaz Volkh adamlarını karıncalara dönüştürür ve onları Hint krallığına sokar. Sonra da onları yeniden tüm silahlarıyla birlikte genç savaşçılara dönüştürür. *Bylina* Volkh'un zaferiyle ve ganimetlerin, kadınların, sığırların, atların, Hint hazinesindeki altın ile gümüşün bölüşülmesiyle biter. Volkh, çarı öldürür, onun yerine geçer ve genç çariçeyi karısı olarak alır.

Rus folklorunda pek çok büyücü tipi vardır. Bazıları hayal ürünüyken bazıları gerçek yaşama dayandırılmıştır. Karakteristik olarak, Batı Avrupa'nın aksine Rusya'da erkek ve kadın büyücüler arasında pek az ayrım yapılmıştır. Aşağı yukarı eşit ölçüde danışılırlar, saygı gösterilirler ya da kınanırlar ve cezalandırılırlar. Yine de bazı araştırmacılar 18. yüzyıldan itibaren kadınlara karşı önyargının oluştuğunu ileri sürmektedirler. Ortodoks kilisesi demonoloji konusunda Roma Kilisesi'nin aşırı görüşlerini paylaşmadığı için Rus büyücüleri karanlık güçleri hakkındaki birçok öyküye rağmen genelikle şeytana tapmakla suçlanmazlardı. Bu sayede Batılı, özellikle de Leh muadillerinin cadı avları sırasında çektiği acılardan büyük oranda kurtulmuşlardır.

Ejderhalar ve Baba-Yaga

Byliny, fazlaca şiirselleştirilmiş ve çoğunlukla doğruluktan uzak tarihsel ayrıntılar ile mitolojik düşüncenin bazı kalıntılarının ezoterik bir karışımını barındırır. Büyücü Volkh Vseslavyevich ve dev Svyatogor'un, mitolojik kökleri olduğu kabul edilen kahramanların 'en eski'leri olduğu söylenir. Svyatogor kendisi hakkındaki her iki *bylina*'da da tatsız bir sonla karşılaşır; birinde, içinde dünyanın yerçekiminin bulunduğu küçük bir kesenin ağırlığı altında yere gömülür; diğerindeyse kendisini onun için tasarlandığı açık olan taş bir tabutta sıkışmış olarak bulur. Bu, belki de devlerin zamanının bittiğini ve böyle muazzam boyut ve güce sahip kahramanların yerlerini kutsal Rusları savunmaya daha uygun, insan *bogatyri*'ye bırakmaları gerektiğini ima etmektedir. Elbette *byliny*'nin Haydut Bülbül ve ejderha gibi kendi canavarları da vardır.

Ejderha

Ejderhalar birçok ülkenin mitolojisinde önemli rol oynamaktadır. Rusya'da birçok halk anlatısı türünün yanı sıra, 'Petr ve Murom'lu Fevroniya'nın Öyküsü' gibi bazı 16. ve 17. yüzyıl öykülerinde ve Rusya'ya İran'dan gelmiş olması muhtemel, ejderha öldüren şövalye Eruslan Lazarevich hakkındaki macera romanında görülmektedirler.

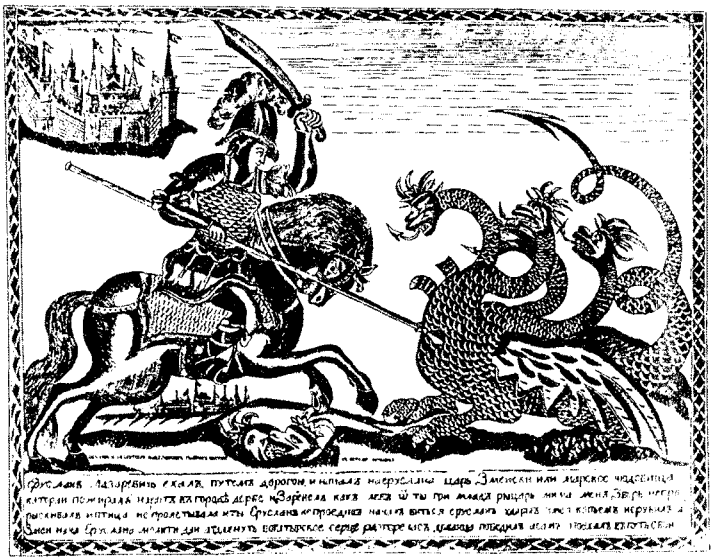
Ejderhanın pek çok görsel tasviri de vardır. Bazı halk gravürlerinde (*lubki*) Eruslan Lazarevich gölde yaşayan ve timsahı andıran bir yaratıkla karşılaşırken gösterilir. Diğerlerinde ise ejderha keskin pençeleri, uzun ve kıvrılan bir kuyruğu, her birinde sorguç ya da taç bulunan üç ya da altı başı olan, kanatlı, pullu bir canavardır. Dikenli bir dili vardır ve kuyruğu da dikenli veya püsküllü olabilmektedir. Günahkârların ayartılmasını, düşüşlerini ve çektikleri işkenceleri gösteren moralist halk resimleri ve Yargı Günü'nü gösteren ikona ve freskler ejderhanın 'Şeytan ya da İblis denen o eski yılan'ın* göklerden, dipsiz bir çukura atıldığı Vahiy'den** açıkça etkilenmiştir. Bu illüstrasyonlarda alevli yeraltı mağaralarında lanetlilere işkence eden ejderhanın kitonik*** veya yeraltıyla ilişkili karakteri sıklıkla vurgulanmıştır. Çoğu kez ejderha cehennemin kapıları için sırf bir metafor olur ve resmin altında yer alan, alevlerine hüküm giymiş günahkarların yuvarlandığı ateş püskürten, açık bir çeneye indirgenir.

---

* Vahiy 12:7-10. (çev.)

** Yeni Ahit'in son bölümü. (çev.)

*** Kitonik: Yeraltına ilişkin. Eski Yunanca χθόνιος (khthonios: 'dünyanın/yerin içinde ya da altında') sözcüğünden. (χθών [khthōn] 'dünya/yer'). (çev.)

Eruslan göldeki ejderha ile savaşıyor. 19. yüzyıl baskısı.
Russki lubok XVII-XIX VV (Leningrad, 1962)'den.

Aziz Egorii ile ejderha arasındaki savaş da Rus ikonalarında resmedilir. Bu kitabın ön kapağındaki gibi bazı illüstrasyonlarda Aziz, ejderhaya kargısını saplarken gösterilir. Bu sahne 12. ve 18. yüzyıllar arasına tarihlendirilen ikonaların birçoğunda bulunabilir. Çok daha nadiren rastlanan diğerlerinde ise Aziz'in kurtarmış olduğu bakire Elizaveta, yenilmiş ejderhayı tasmalı bir köpek gibi götürmektedir ve Aziz arkasından gelmektedir. Bu özel konuda; Tanrı tarafından ceza olarak gönderilen, insan yiyen ejderhanın mahvettiği pagan bir ülkenin öyküsünü anlatan 'Cesur Egorii ve Güzel Elizaveta' hakkındaki kutsal beyitlerin yankıları duyulur. Ejderha tarafından yenme sırası çarın Hıristiyan kızı Elizevata'ya gelmiştir, ama beyaz atıyla geçmekte olan bir asker tarafından, Egorii tarafından kurtarılır.

Rus folklorunun ejderhaları erkek (*zmei*) ya da dişi (*zmeya*) olabilir. Cinsiyet farkı ejderhaların amaçlarını ve eylemlerini olduğu gibi kahramanlarla ilişkilerini de etkiler. *Byliny*'nin merkezindeki ejderha dişiyken; *skazki*'de oğullarını yok eden kahramanı kovalayan kinci anne ejderha istisnası dışında, ejderhalar genellikle erkektir.

***Byliny*'de Ejderha**

10. ve 14. yüzyıllar arasında Kiev devrindeki *byliny*; Kiev Ruslarının dış düşmanlara karşı kahramanca savunulmasını; 10. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan ve Kievli I. Vladimir'in amcası olan tarihsel Dobyryna figürüyle özdeşleştirilen, ejderha-öldüren Dobrynya Nikitich'i konu edinir.

Dobryna'nın ejderhayla savaşı hakkındaki *bylina* popülerdi ve bu yüzden pek çok uyarlaması vardı. Bu uyarlamalar genellikle bir ebeveyn uyarısıyla başlar. Dobrynya'nın annesi, acımasız bir ejderhanın yaşadığı Puchai Irmağı'na yıkanmaya gitmesini yasaklar. Dobrynya annesine karşı gelir, atını sürerek uzaktaki ırmağa gider ve çıplak olarak dalgalara atlar. Ejderha gözükür ve savunmasız kahramana saldırır. Dobrynya uzanabildiği ilk 'silah'ı eline alır; ırmak kenarında duran, 'Yunan ülkesinden gelen şapka'sını. Dişi ejderhayı alt eder ve onunla pazarlık ederek bir anlaşmaya varır: ejderha Rus topraklarına uçmayı kesecektir ve Dobrynya da onun yaşamını bağışlayacaktır. Ne var ki hain ejderha sözünü tutmaz ve Vladimir'in öz yeğeni (ya da kızı) Zabava'yı kaçırır. Dobrynya'ya onu kurtarma görevi verilir. Dobrynya ejderhanın peşine düşer ve ikinci kez onunla savaşa tutuşur. Sonunda, atı güçten kesildiğinde kırbaçlamak için ipek bir kırbaç ve kendi yüzünü silmek için ipek bir mendil olmak üzere annesinden aldığı büyülü nesnelerin yardımıyla onu yener. Ejderha öldüğünde Dobrynya onun dağdaki inini bulur ve orada bir yuva dolusu bebek ejderhayı öldürür,

Zabava'yla birlikte ejderha tarafından rehin tutulan diğer Rusya sakinlerini kurtarır. Dağlara ek olarak (*byliny*'de olduğu gibi halk öykülerinde de) ejderha su ve ateşle de ilişkilendirilmiştir. Ejderhanın bölgesinin sınırlarını gösteren Puchai Irmağı alev ve duman püskürtür; hızlı, 'kızgın' bir akıntısı vardır. Ejderha da ateş solur ve Dobrynya'ya kıvılcımlar saçar.

Epik ejderhanın rolü farklı şekillerde yorumlanabilir. Bir yandan diğer tinsel varlıklar gibi ateşten ırmağın ötesindeki uzak bir öbür dünyada yaşayan, kirli, şeytani yaratıktır. Ama *byliny*'de fantastik öğeler olduğu gibi tarihsel öğeler de vardır. Dobrynya'nın ejderha ile savaşı, Hıristiyanlığın halen paganizmin canavarlarıyla mücadele ettiği düalist inanç döneminde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ejderhanın paganizmin sembolü ve Dobrynya'nın Hıristiyanlığın savunucusu olduğunu anlamak zor değildir. Bazı uzmanlar Puchai Irmağı'nın, Kiev sakinlerinin 988 yılında zorla vaftiz edildiği rivayet edilen, Kiev yakınlarındaki Pochaina isimli ırmağın çarpıtılması olduğunu ileri sürmüşlerdir. Böyle bir bağlamda Dobrynya'nın düşmanına vurmakta kullandığı esrarengiz 'Yunan ülkesinden gelen şapka' Hıristiyanlığın sembolü olarak yorumlanmıştır. Öyleyse bu sıradan bir şapka değil, 'Yunan ülkesi'nden yani Bizans'tan alınan, Ortodoks Kilisesi rahipleri tarafından ve kimi zaman da Kutsal Toprakları ziyaret eden hacılar tarafından giyilen karakteristik başlıktır.

Dobrynya şüphesiz Kutsal Rus şövalyesidir. Savaşa tutuşmadan önce Aziz Mikola'ya (Nikolai) dua eder ve Tanrı'dan, Kurtarıcı'sından kendisine merhamet etmesini diler. Daha önce de gördüğümüz gibi (sayfa 29) ejderhanın kanında boğulmaktan ilahî müdahaleyle kurtarılır. Epik ejderha, Kiev Ruslarının tarihsel yazgılarıyla ve düşmanlarına karşı kendilerini savunmalarıyla bağlantılıdır; 11. ve 12. yüzyıllarda güney steplerini istila eden göçebe Kıpçaklar ya da 13. yüzyılda Rusya'yı kasıp

kavuran, Kiev'i yağmalayan ve ihtişamını yerle bir eden Tatar-Moğol yığınları gibi. Dobrynya Kievli Prens Vladimir'in seçkin muhafız kıtasından bir *bogatyr*"dir. Üstün savaş atının, atın donatısının (saçaklı yular, Çerkez eyeri) ve silahlarının (gergin yayı ve iyi atılan okları, keskin kılıcı, uzun kargısı ve sopası) ayrıntıları hayranlıkla tasvir edilmiştir. Ejderhanın davranışlarındaki beklenmedik akınlar, sığırların çalınması, köle ve cariye olarak tutsak alınması gibi birçok öğe, pagan Kıpçaklar ve diğer step göçebelerinin yansıması olabilir. Vakayinameler Kıпçaklardan yemin-bozanlar ve 'yılanlar' diye bahseder. Ejderhanın dağın derinliklerindeki ininin tasviri, bir ortaçağ zindanını ya da işkence odasını andırır. Bir metinde, Dobrynya'nın kurtarmak üzere gönderildiği prenses, ellerine ve ayaklarına çakılan demir çivilerle, duvarda çarmıha gerilmiştir.

Sarhoşluğu ve kötü sonuçlarını gösteren bu 19. yüzyıl gravüründe ejderhanın, yani İblis'in kanı votkadır.

Dobrynya hakkındaki *byliny*'de dişi bir ejderhanın karşısına, bebeklerini öldüren ve ırkının devamını tehdit eden erkek bir kahraman konmuştur. Karşılaşmalarında açıkça cinsel bir şey olmasa da bazı uyarlamalarda ejderhanın kadın tutsaklarının, ejderhanın erkek çocuklarına ya sütanne ya da eş olarak hizmet etmek için orada olduklarına dair imalar vardır. Bir uyarlamada tutsak prenses, evliliği için bir ağıt söyler ve evlilik gününde gelini hazırlarken örgülü saçının çözülmesi geleneğine atıf yaparak 'örgümü çözecek küçük yılanlar' der.

Mucizevi öykülerde ejderha

Halk öykülerinde yer alan ejderhanın habis işleri arasında hem insanları hem de sığırları öldürmek, yemek, çayırları ve ekinleri yakmak, suyu ve gün ışığını çalmak, kuraklığa neden olmak ve ele geçirdiği toprakları genelikle yakıp yıkmak vardır. Ne var ki hepsinden öte bir etkinliği öykülerdeki yerini tanımlar: insanları kaçırmak, ejderha tarafından yenmeye veya onun metresleri olmaya yazgılı kadınların kendisine verilmesini talep etmek ya da onları baştan çıkarmak.

Byliny'de ejderha, etkinlikleri Kiev devletinin bütünlüğünü tehdit eden bir yağmacıdır. Böylece Dobrynya ona karşı çıkmakla ülkesinin bir düşmanının karşısına çıkmış olur. Zabava'yı onun elinden kurtarması sonucunda bir eş kazanamaz, doğrusu kazanmayı beklememiştir de. *Skazki*'de benzer mitolojik öğeler kahramanın isteklerini gerçekleştirme ve varoluşsal sorunlara çözüm arayışı çerçevesinde sunulur. Bunlar arasında, bir gelin aramak önemli rol oynar. Diğer bir deyişle kur yapma mucizevî öykülerdeki eylemin ana hareket ettiricilerinden biridir. Hatta bazı durumlarda ejderha kahramanın doğrudan rakibi olabilir; par excellence* bir erkek yırtıcı olarak,

---

* par excellence: türünün en iyi örneği. (çev.)

kahramanın potansiyel eşlerine kur yapar veya onları kaçırır, hatta kahramanın karısını evlendikten sonra baştan çıkarabilir. Bunun dışında, kahramanın annesini veya kız kardeşini kaçırabilir. Bu, intikam için oldukça kişisel bir yönelim oluşturur.

Bazı öyküler arasında çakışmalar olsa da ejderha motifiyle sıkı sıkıya bir araya gelen birçok öykü grubu saptanabilir. Bunlar arasında 'Üç Krallık; Bronz, Gümüş ve Altın Krallığı', 'Pokatigoroshek' ('Yuvarlanan Bezelye') ve Ivan Popyalov (Ivan Köz) veya anneleri büyülü bir kaynak tarafından aynı anda gebe bırakılan üç kahraman yoldaş hakkındaki öyküler vardır. Ivan Bykovich'in (Ivan Boğanın-Oğlu) öyküsünde çarın karısı, bir mutfak hizmetçisi ve bir inek 'altın pullu balıktan [levrek]' yedikten sonra gebe kalırlar. İki Ivan (bir askerin oğulları) ve 'Hayvanların Sütü' gibi iki erkek kardeşe ilişkin öykülerden de bahsedilebilir.

Her öykü türü ejderhanın biraz farklı bir yanını ortaya koyar. Üç krallık hakkındaki öykülerde ejderha, Ivan-tsarevich'in annesi Altın Örgü'den Nastasya'yı uçarak kaçırır. Burada, *byliny*'de olduğu gibi ejderha dağlarla ilişkilendirilmiştir. Öykünün bir uyarlamasında annesini arayan Ivan-tsarevich, tepesine varmanın hiçbir yolu yokmuş gibi görünen yüksek sıradağlara varır. Ama tsarevich atını öyle bir kırbaçlar ki 'duran ormandan daha yükseğe ve sürüklenen bulutlardan biraz aşağıya' kadar sıçrar ve zirveye iner. Yukarıda üç, altı, dokuz ve oniki başlı ejderhaların sarayları vardır. Bir değirmen gibi dönen ve oradan tüm evrenin göründüğü, 'tüm krallıkların ve toprakların insanın avucundaymışçasına serildiği' elmas sarayda Ivan annesini bulur. Pokatigoroshek hakkındaki öyküler büyük ölçüde Ukrayna ve Beyaz Rusya kökenlidir. Ailenin en genç üyesinin, annesinin bir bezelye yuttuğunda ona gebe kaldığı genç rençper Pokatigoroshek'in, bir ejderhadan erkek kardeşini ve kız kardeşini kurtarmasıyla ilgilidirler. İki erkek kardeş hakkındaki öykülerin temelinde yatan olay genellikle bir

deniz ejderhasının haraç olarak düzenli bir şekilde genç kadınları almadığı takdirde tüm ülkeyi yakıp yıkmakla tehdit etmesidir. 'Hayvanların Sütü'nde ise ejderha, Prens Ivan'ın karısıyla birlikte kocasından kurtulma planları yapan kurnaz bir baştan çıkarıcıdır.

Ejderhalar hakkındaki en ilginç halk öykülerinden biri Ivan Bykovich ile 'erkek kardeşleri'nin öyküsüdür. Bu öyküde, coşkun Smorodina Irmağı üzerinde bulunan, iki düşman dünyayı birbirine bağlayan kartopu ağacı odunundan yapılmış köprünün üstündeki ünlü savaş sahnesi bulunur. Bu hikâye diğerlerinden kahramanların önceden herhangi bir kışkırtma olmaksızın, kasten ejderhayı bulmak ve onunla ölümcül bir savaşa tutuşmak üzere yola çıkmalarıyla ayrılır. Yolları üzerinde, onlara ejderhaların tüm ülkeyi nasıl harabeye çevirdikleri anlatan dişi dev Baba-Yaga'dan öğüt alırlar. Kısa bir süre sonra, ejderhaların ölümlü insanların dünyasına saldırmak üzere atlarıyla geçtikleri kartopu ağacından köprüye geldiklerinde ve ırmak kıyısında yığılmış kafatasları ile insan kemiklerini gördüklerinde bunu kendileri de anlarlar. Ivan Bykovich'in savaştığı, her biri bir öncekinden daha büyük ve güçlü olan üç ejderhanın bir takım karakteristik özellikleri vardır. Bu ejderhalar uçmamaktadır, ama kanatlı atları vardır. Oniki başlı ejderhanın oniki kanatlı, gümüş tüylü, altın yeleli ve kuyruklu bir atı vardır. Başka bir uyarlamada at siyahtır ve alnında altın bir ay, yanlarında yıldız kümeleriyle süslenmiştir. Bu nitelikler öbür dünyanın üç krallığının, ejderhaların dağların derinliklerindeki hazinelerinin ve gece göğünün yankılarını taşımaktadır.

Byliny'de ve halk öykülerinde yer alan ejderhalar, benzer şekilde su, ateş, hava ve doğanın karanlık güçleriyle yakın teması olan, doğal güçlere sahip yaratıklar olarak tasvir edilir. Onlar yaklaşırken kartallar meşe ağaçlarının tepelerinden çığlıklar atar, şimşek çakar, gök gürler ve şiddetli rüzgârlar ırmak ile denizleri dalgalandırır.

Demircilikte ve rençperlikte ejderhalar

Ejderhalar hakkındaki halk öykülerinde karşılaşılan iki olayın, kültür mitlerinin kalıntısı olması muhtemeldir. İlkinde, ister Pokatigoroshek ister Ivan Popyalov ya da Fırtına Savaşçı, İneğin Oğlu olsun ana kahraman kendini, oğullarını öldürdüğü bir ana ejderhadan kaçarken bulur. Umutsuzluk içinde, bir demirci dükkânına girer ve demirciler kapıları arkasından kilitler. Sahne, metal işçiliğinin önemini vurgulamaktadır; demirci dükkânının kapıları demirdendir, ek güvenlik olarak demirciler binayı demir kuşaklarla çevirebilirler, ejderhayı yenmek için metal bir kırbaç yaparlar ve dilini kapıdan uzattığı sırada, doğrudan demir fırınından çekip çıkarılmış kızgın maşalarla dilini yakalarlar. İkinci olay ilkinin devamıdır; yenilen ejderha demircide yapılan sabana koşulur ve sabanı Kiev'den denize kadar sürerek dev bir oluk açar.

Bu olayı içeren anlatıların çoğunda etiyolojik* bir işlev vardır; Dinyeper kıyılarında ve Ukrayna'nın bazı bölgelerinde, muhtemelen steplerden gelen istilacılara karşı oluşturulmuş savunma hattının parçası olan ve 'ejderhaların siperleri' olduğu söylenen büyük toprak setlerin varlığını açıklarlar. Buna başka bir örnek Güney Rus ve Ukraynalı kahraman Sepici Nikita (Nikita Kozhemyaka) hakkındaki öykülerdir. Sepici, ejderha ile aralarındaki toprağı bölmek üzere bir anlaşma yapar ve sınırı saban sürerek çizer. Ardından, ejderhayı benzer şekilde denizi bölmesi için ikna eder ve ejderha yüzerek okyanusun ortasına geldiğinde ejderhayı boğar ve öldürür. Diğer uyarlamalarda ejderha o kadar susamıştır ki Dinyeper'i kurutana kadar içer ve patlar. Bu saban sürme motifi, demirciliğin koruyucu azizleri Kuzma ve Demyan (Cosmas ve Damianus) veya halk inancında

---

* Etiyoloji: nedenbilim. (çev.)

ilk sabanın yapılışı mucizesinin atfedildiği azizler Boris ve Gleb hakkındaki efsanelerde de görülür.

Baba-Yaga

Byliny'nin aksine *skazki*, insanın kendisini kuşatan dünyaya ilişkin kavramları oluşmaya devam ederken varoluşunun daha eski bir dönemini yansıtan karakterler, nesneler ve motiflerle doludur. Örneğin; *skazki*'de insanlar ve hayvanlar arasındaki sınırlar bulanık görünmektedir. Birlikte yaşayabilirler ve Ayı Kulağı Ivan gibi muazzam kahramanlar doğururlar. Birçok karakter, insanların ve hayvanların niteliklerini paylaşır; Finist Parlak Doğan, kurbağa prenses veya kuğu kızlar gibi çabasızca bir formdan diğerine dönüşebilirler. Bazı hayvanlara büyülü güçler, konuşabilme yeteneği veya büyük bilgelik bahşedilmiştir. Kahramanın kılavuzu ve arkadaşı olabilirler. Gri kurt, kanatlı at, kartal veya büyük Nogay kuşu gibi bazıları insanların dünyasından ruhlar âlemine geçerken kahramanı sırtlarında taşırlar. Ateşkuşu gibi bazıları ise efsanevi bir ödül, kahraman tarafından 'üç kere dokuz ülkenin ötesinde' aranan kıymetli nesnelerden biri olabilir. *Skazki*'de en sıradan nesneler dahi büyülü güçlere sahip olur: bir yüzük bronz, gümüş ve altın krallıklarını taşır; bir mendil yere atıldığında bir göl veya deniz oluşturur. Serüvenleri sırasında kahraman birçok sıra dışı karakterle karşılaşır: Don, Güneş veya Rüzgâr gibi kişileştirilmiş öğeler; insanüstü görme, işitme, yeme veya içme yetenekleri olan mitik varlıklar; ruhu ölümden sağ çıkan ve bedeninin dışında var olmaya devam eden kötü büyücü Ölümsüz Koshchei; ve elbette dişi dev Baba-Yaga.

Baba-Yaga Rus halk öykülerinde karşılaşılan mitolojik figürlerin en iyi bilineni olmasına rağmen en az anlaşılanıdır. Benzer bir karakter Almanya'da ve Yunanlar, Finler ile Baltık halkları arasında bulunabilir. Tüm Doğu, Güney ve Batı Slavları

onu tanır (bkz: Çeklerde; *jezinka*). Kişiliği ve işlevi öyküden öyküye değişir ve kökenleri ile anlamına ilişkin pek çok farklı uzman görüşü vardır. Mitolojik okulun takipçileri onu temel olarak göksel bir varlık olarak görmüşler ve en azından hakkındaki öykülerin bir kısmının yağmur bulutları ile fırtınalar hakkındaki mitlerden türetilmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örneğin Beyaz Rusya'da gökteki ilerleyişine şimşek ve yıldırımların eşlik ettiği varsayılıyordu. Bazıları tarafından ormanın ve orada yaşayan vahşi hayvanların hanımı olarak, bazıları tarafındansa ekinlerini büyüten ve sığırlarını güden bir yeraltı tanrıçası olarak tasvir edilmiştir. Daha yeni psikolojik bir yaklaşım, çelişkili olsa da onu Slavların bilinçaltındaki annelik görüşüyle ilişkilendirmeyi denemiştir. Bu görüş çelişkilidir, ne de olsa Baba-Yaga küçük çocukları yemektedir!

Baba-Yaga'nın temel rolüne ilişkin en popüler kuramlardan biri onu ölüler dünyasının girişinin koruyucusu olarak tanımlar. Bazılarının iddia ettiği gibi onun pagan Slav ölüm tanrıçasının soyundan geldiğine ilişkin çok az kanıt olsa da bu kuram bugünkü birçok uzman tarafından ilkece kabul görmektedir. Bu kuram, 19. yüzyılda ortaya çıkmış olmasına rağmen, Baba-Yaga'yı sembolik ölüm ve yeniden doğuş yoluyla yetişkinliğe geçişlerinde genç erkeklere kılavuzluk eden, kabile toplumundaki mürşit rahiplere bağlayan Rus halkbilimci Vladimir Propp'un çalışmalarıyla ilişkilendirilmiştir.

Baba-Yaga'nın görünüşü ve nitelikleri

Baba-Yaga'nın karakteristik özellikleri her zaman yaşlı, gri saçlı ve görünüş olarak itici olmasıdır. Ondan 'kemikli bacak Baba-Yaga' olarak söz edilir, cılızlığı iskeleti çağrıştırır. Demirden dişleri olabilir. Bir hayvan gibi keskin koku alma duyusuna sahiptir ve bu, yabancıların varlığını algılamasını sağlar. Elbette kadındır, ama kahramanı kovalarken omzuna attığı büyük,

sarkık göğüsleri iştah kaçırıcıdır. Hayatında herhangi bir kocaya ya da eşe yer yoktur, ama kızları vardır. Bazen kahraman onlara anneleri tarafından kısraklara dönüştürülmüş bir sürü olarak rastlar. Baba-Yaga'nın nadiren oğulları vardır, bunun yanında atları arasında bir tane 'uyuz tay' bulunabilir ve paradoksal olarak bu tay aralarındaki en hızlı at olup çıkar. Baba-Yaga'nın anaerkil dünyadaki konumunun bir başka göstergesi de üç kız kardeşten biri olması olgusunda görülebilir.

Baba-Yaga havan ve havaneliyle ormandan geçiyor.
I. Bilibin'in 'Güzel Vasilisa' öyküsü için illüstrasyonu (Moskova, 1965).

Baba-Yaga'nın ulaşım biçimi kendisine özgüdür. Bir havana binerek büyük bir hızla gider, bir havaneliyle kürek çeker ve bıraktığı izleri süpürgesiyle süpürür. Fırtınalar onun gelişini haber verir ve bu bize rüzgârın şeytani varlıklar tarafından araç

olarak kullanıldığı hatırlatır. Büyük bir havan ile havaneli bir köylü evinin olağan gereçlerinden biridir ve tahıl dövmek için kullanılır. Havan, havaneli ve Baba-Yaga'nın bazen uğraştığı eğirme, dikiş dikme ve örme gibi etkinlikler bu sıra dışı yaratığın gündelik kırsal yaşamın sıradanlığıyla olan yakınlığını göstermeye yarıyor olabilir. Ne var ki mitolojik öneme sahip olduğu da şüphesizdir. Havan ve havanelinin folklorun metaforik dilinde erotik imaları vardır. Köylü düğün törenlerindeki şarkı ve ayinlerde cinsel ilişkiyi simgelemektedir. Kahramanın gelin arayan genç bir adam olarak, Baba-Yaga'ya akıl danıştığı öykülerde Baba-Yaga daha pozitif yönünü açığa çıkarır.

Vasilisa yolunu aydınlatmak için gözleri ateş saçan kafatasını kullanarak Baba-Yaga'nın tavuk bacakları üzerinde duran evinden kaçar. I. Bilibin'in 'Güzel Vasilisa' öyküsü için illüstrasyonu (Moskova, 1965).

Baba-Yaga'nın evi

Baba-Yaga'nın evi *izbushka,* birçok yönden tipik köylü evini andırır. Evin içine ve geleneksel Rus ocağı gibi içinde bulunanlara ilişkin elimizde bulunan az sayıda ayrıntı bununla çelişmez. Ne var ki evin oldukça kendine has özellikleri de vardır. Öncelikle 'bir tavuğun bacağı' ya da 'tavuk bacakları' üzerinde durmaktadır. Evin temeline ilişkin bu garip atıf hiçbir zaman tatmin edici biçimde açıklanamamıştır. Propp *izbushka*'nın2 neophyte'lerin daha sonra yetişkin olarak 'kusulmak' üzere 'canavar' tarafından sembolik olarak yutulduğu zoomorfik* kabile inisiyasyonlarının yapıldığı kulübelerin uygarlaştırılmış hali olduğunu ileri sürdü. Diğerleri ise bunu yeni bir binanın temellerinde yapılan geleneksel tavuk kurbanlarına bir gönderme olarak gördü. Alternatif olarak, neme karşı koruma sağlamak amacıyla bir kulübenin dört köşesine düzgün taşlardan bir yığın ve hatta budanmamış, köklerinden ayrılmamış ağaç gövdeleri koyarak yükseltiliyor olması ilkel inşa yöntemlerinin görsel bir imgesi olabilir. Bu, kulübenin bacakları ve ayakları olduğu izlenimini yaratmıştır.

Baba-Yaga'nın evinin başka garip özellikleri de vardır. Kahraman, "*izbushka, izbushka,* arkanı ormana ve önünü bana dön" emrini verdiğinde ev tavuk bacağı ya da bacakları üzerinde döner. Bazen de 'kapısız, penceresiz' olarak tasvir edilir. Genellikle ev sahibine göre oldukça küçük görünür ve boyutlarının bir tabutun boyutları kadar olduğu düşüncesini uyandırır. *İzba*'nın dış görünümü korkunç ve tehditkârdır; Baba-Yaga'nın eski bir kabristanın korkunç koruyucusu olduğu algısını güçlendirir. Güzel Vasilisa hakkındaki *skazka*'da kötü üvey annesi tarafından ışık bulup getirmeye yollanan genç kadın kahraman

---

* Eski Yunanca ζωον (zōon; hayvan) ve μορφη (morphē; biçim) sözcüklerinden; hayvanbiçimli/hayvanbiçimci. (çev.)

eve yaklaştığında *izba*'nın etrafındaki çitlerin ve kapısının insan kemiklerinden yapılmış olduğunu görür. Parlayan gözleri olan insan kafatasları ise fener işlevi görmektedir. Baba-Yaga'nın evini bulmak kolay değildir. İnsanların yerleşim yerlerinden çok uzaklardadır. Ateşten bir ırmağın veya derin bir hendeğin ötesinde, büyük bir denizin kıyılarında ya da bir bataklığın orta yerinde olabilir. Yeraltında da olabilir. Ama genellikle halk inancındaki alacakaranlık bölgede; insanların oradaki yaratıklar tarafından sınanmak üzere hayatları pahasına girdikleri, karanlık ve geçilmesi olanaksız bir ormanın kenarındadır.

İnsan eti yiyen ve acımasız düşman Baba-Yaga

Yer aldığı öykülerin çoğunda Baba-Yaga insanlarla karşılaştırılır. Bölgesi işgal edildiğinde, evine izni olmadan girildiğinde veya bir şekilde saldırıldığında ya da meydan okunduğunda Baba-Yaga kinci ve acımasız bir düşman haline gelir. Baba-Yaga'nın bir yeraltı krallığının hükümdarı olduğu bazı öyküler tipiktir. Yeraltı dünyası ile insanların dünyası arasında kolaylıkla yolculuk eder, bir kayanın altından veya düz bir taşın üstünden çıkıverir. Geldiğinde, dört erkek kardeşle veya bir orman kulübesinde yalıtılmış bir varoluş süren arkadaşlarla şiddetli bir savaşa tutuşur. Baba-Yaga her gün kulübeyi ziyaret eder (bazen genç adamlar onun kendi kulübesini istemişlerdir) yiyecek çalar, kahramanları döver ve sırtlarından bir dilim et keser. Liderleri, Baba-Yaga'yı yeraltına dek izlediğinde orada acımasızlığının bir başka kanıtını, sığırları topraklarına girdiği için kör ettiği yaşlı çobanı görür.

Bazı öykülerde Baba-Yaga terzileri ile ayakkabıcılarının büyüyle oluşturduğu ordusunun yardımıyla otuz yıl bir savaşı sürdürebilen, yorulmak bilmez bir Amazon olarak resmedilir. Baba-Yaga'nın negatif bir karakter olarak göründüğü hemen her öyküde muazzam iştahına değinilir: evinin kileri tamamen

doludur; kurbanlarını ağzı sonuna kadar açık bir şekilde kovalar veya yakalamak için dilini çıkarır; kahraman ona rastladığında Baba-Yaga dişlerini biliyor olabilir. Bu özelliği de Baba-Yaga'yı halk imgesindeki 'aç' ölüme bağlar.

En itici imgesi; avlarını savunmasızken, evde kendi başlarına bırakılmışken ya da uzaklaşıp ormana girdiklerinde yakalayan, çocuk yiyen dişi devdir. Onları elma uzatarak kandırır, annelerinin sesini taklit etmek için sesini tizleştirir ya da küçük kayığını ırmakta yüzdüren çocuğu annesinin kullandığı şarkıyla çağırır. Çocuğu evine getirip kilitlediğinde onu yeme niyetindedir. Ne var ki yetişkin bir kahraman gibi çocuk kahraman da her zaman dişi devi alt edecek kurnazlığa sahiptir. Baba-Yaga'nın kızlarını tavanın üzerine oturmaya ikna edebilir ve dişi dev, evine döndüğünde yanlışlıkla kendi dölünü yer. Bu tip öykülerde Baba-Yaga, çirkin, kuzeyli *ved'ma* tipinin yerine geçebilir.

'Baba-Yaga timsahla savaşıyor'. Satirik bir 19. yüzyıl kakması. Bir domuz üzerinde I. Katerina Baba-Yaga olarak, inandırıcı olmayan bir 'timsah'a saldırıyor. Peter I. Lubok: russkie narodnye kartinki XVII-XIX VV (Moskova, 1968).

Birçok öykü korkunç bir kovalamayla biter. Baba-Yaga kandırıldığını ve avının genellikle değerli bir nesneyle birlikte kaçmakta olduğunu fark eder. Havaneli ve havanıyla onları yakalamaya çalışır. Sivri pençelerini ve dişlerini paldır küldür koşuşturmasını engelleyen ağaçların veya sazların arasında yol açmak için kullanabilir ya da kaçakların ardından kavurucu alevler yollamak için büyülü kalkanını kullanır.

Baba-Yaga kahramana yardım eder

Baba-Yaga'nın korkutucu ve negatif yönleri vurgulanma eğilimindeyse de kendisi bölünmüş bir kişiliği olan bir karakterdir ve birçok öykü onun pozitif yanını açığa çıkarır. Bu durumlarda kahraman ve daha az rastlanan kadın kahraman, öğüt almak ya da bir sorunu çözmek, tehlikeden kaçınmak, yaşam suyu, gençlik elmaları gibi büyülü bir nesneyi veya aradıkları kayıp bir kişiyi -gelin, aşık, kız kardeş- bulmak için yardım almak üzere Baba-Yaga'ya yaklaşır. Baba-Yaga 'üç kere dokuz ülkenin ötesinde, üç kere on krallıktaki' tinsel varlıkların uzak dünyasına ulaşmak için yön gösterebilir ve yolculuğu kolaylaştıracak büyülü hediyeler sağlayabilir: kahramanın önünde yuvarlanarak ona yolu gösteren bir top, uçan bir halı, bir köprüye dönüşebilen bir havlu. Bu öykülerde her biri diğerinden daha yaşlı ve bilge olan Baba-Yaga ve üç kız kardeşinin evleri öteki dünyaya giden yolun üzerindeki gişeler gibidir. Kahraman ancak Baba-Yaga'yı gözünün ondan korkmadığına inandırdığında ve onunla nasıl pazarlık edeceğini biliyorsa yoluna devam edebilir. Bu tip öykülerin en iyi bilinenlerinden ikisi 'Kurbağa Prenses' ile 'Finist Parlak Doğan'ın Tüyü'dür. İlkinde Baba-Yaga, şekil değiştirebilen karısını onun kurbağa derisini yakarak kaybeden Ivan-tsarevich'e onu nasıl tekrar bulacağını ve insan biçiminde tutabileceğini öğretir. İkincisinde ise genç bir kadın, aşığı Finist'i kurtarıp yeniden kazanmak için Baba-Yaga'dan

altın ve gümüş örekeler, gümüş bir çanak, altın bir yumurta ile altın bir gergef ve iğne alır.

Baba-Yaga'nın karakterinde Rus mitolojisinin birçok başat teması bir araya gelir; rüzgârla yolculuk eder, topraklarını *leshii*'yle paylaşır, insanların dünyası ve tinsel varlıkların dünyası arasında bir bağ sağlar, ölümle bağlantılıdır, ejderhaların annesi olabilir ve bazı öykülerde *ved'ma*'nın yerini alır.

Sonuç

Bu kitapta Rus mitinin sadece iyi geliştirilmiş birkaç temasına değinmek mümkün oldu. Bunlar arasında en önemlileri, hepsi de birbiriyle bağlantılı olan, ölüler kültü, animist bir doğa görüşü ve büyüye olan inançtır. Bunlar önemlerini çağlar boyunca ve bir ölçüde bu yüzyıla kadar korurken, Kiev Ruslarının resmî pagan tanrıları çabucak unutuldular.

Bu temaları izlemekteki amaç, Rusların geleneksel dünya kavrayışını belirleyen karmaşık iç bağlantıların bir kısmını ortaya çıkarmaktı. Canlı ile cansız, insan ile doğa, gerçek ile doğaüstü, yaşayan ile ölü arasında rasyonel sınırların neredeyse olmadığı bir dünyaydı bu; tüm pozitif ve negatif belirişleriyle kutsal boyutlara ilişkin bir farkındalığın, bir ev inşa etmeden yıkanmaya, birinin yulaf lapası yapmasından evlenmeye kadar gündeliğin her yönüne dokunduğu bir dünyaydı bu. Bu dünya görüşünün olağandışı dayanıklılığının Rusya'nın medeniyet merkezlerinin ötesinde kalan tüm enginliği de dahil olmak üzere şüphesiz birçok nedeni vardı. Ortodoks Kilisesi'nin, pa-

ganizmin 'şeytani' kalıntılarına karşı sürekli savaş halinde olmasına karşın Latin muadiline kıyasla misyoner gayretkeşlikten göreli olarak yoksun oluşu şüphesiz bunda önemli bir rol oynadı. Rusya'nın Hıristiyanlaştırılması eski dinin ve eski mitlerin yok olup yeniyle yer değiştirmesine yol açmadı. Daha ziyade eski yeniyi kapsadı ve onu dönüştürerek bazen 'halk Ortodoksluğu' da denen, pagan olan ile Hıristiyan olanın özgün bir simbiyozunu oluşturdu.

İlave Okuma İçin Öneriler

Bu kitap halkbilim ve etnografyanın birçok yönünü kapsadığı için bu konulardaki çalışmalar zorunlu olarak sınırlı kaldı. Kiev Ruslarının erken tarihi ve kültürleri için: G. Vernadsky, *Kievan Russia*, New Haven, 1976; B.D. Grekov, *Kievan Russia*, Moscow, 1959; F. Vyncke, 'The Religion of the Slavs', C.J. Bleeker ve G. Widengren (editörler), *Historia religionum*, I. cilt, Leiden, 1969 içinde, ve şu eserlerdeki pagan inancıyla ilgili bölümler: M. Gimbutas, *The Slavs*, London, 1971; N. Andrew, 'Pagan and Christian elements in Old Russia', *Slavic Review*, 21. cilt, no. I, 1962, s. 16-24. 'Geçen Yılların Öyküsü' ve ilgili diğer ilk metinlerden alıntılar için: Serge A. Zenkovsky (ed.), *Medieval Russia's Epics, Chronicles and Tales*, New York, 1963. Şu iki çalışma sırasıyla Rus halkbilimi ve etnografyası için kapsamlı birer giriş oluşturur: Yu. M. Sokolov, *Russian Folklore*, çev: C.R. Smith, Hartboro, USA, 1960 (Moscow, 1941) ve D.K. Zelenin, *Russische*

(ostslavische) Volkskunde, Berlin-Leipzig, 1927. Paganizm, cadılık, büyü, halk inançları ve mitolojik karakterler hakkında yorumlar şuralarda bulunabilir: W.F. Ryan, *The Bathhouse at Midnight: Magic Russia*, Stroud, 2000; L.J. Ivanits, *Russian Folk Belief*, New York-London, 1989; Felix J. Oinas, *Essays on Russian Folklore and Mythology*, Columbus, Ohio, 1985 (mekân ruhları, büyücüler, cinler, ölülerin ruhları vs. hakkında tartışmalar için); J.L. Perkowski, *The Darkling: A Treatise on Slavic Vampirism*, Columbus, Ohio, 1976. 'Mitolojist' W.R.S Ralston'un *The Songs of the Russian People* (London, 1872) adlı kitabı pagan tanrıları, mekân ruhları, cenaze törenleri, Baba-Yaga, büyüler ve daha birçok konuda eşi bulunmaz bir bilgi kaynağıdır. Halk öyküleri ve *byliny* için: *Russian Fairy Tales*, der: Aleksandr Afanasyev, çev: Norbert Guterman, London, 1976; W.R.S. Ralston, *Russian Folk Tales*, London, 1873 *legendy* ve *bylichki* içermektedir; *An Anthology of Russian Folk Epics* (çev: James Bailey ve Tatyana Ivanova, Armonk, New York, and London, 1998)'te harika yorumlar vardır. Halk öyküsü kahramanları ve öbür dünyaya ilişkin tartışmalar şurada bulunabilir: Maria-Gabriele Wosien, *The Russian Folk-Tale: Some Structural and Thematic Aspects*, Munich, 1969. Şu da ilgi çekicidir: Alex E. Alexander, *Bylina and Fairy Tale: The Origins of Russian Heroic Poetry*, The Hague, 1973.

Bu kitabın hazırlanmasında kullanılan Rusça eserlerden küçük bir seçki aşağıdadır: F.D. Ryazanovskii, *Demonologiya y drevne-russkoi literature*, Moscow, 1915; N. Galkovskii, *Bor'ba khristianstva s ostatkami yazychestva v drevnei Rusi*, 2 cilt, Kharkov, 1916; B.A. Rybakov, *Yazychestvo drevnei Rusi*, Moscow, 1987; S.A. Tokarev, *Religiozyne verovaniya vostochnoslavyanskikh narodov*, Moscow-Leningrad, 1957; V.N. Ivanov and V.V. Toporov, *Issledovaniya v oblasti Slavyanskikh drevnostei*, Moscow, 1974: L.N. Maikov, Velikorusskie zaklinaniya, St Petersburg-Paris, 1992 (st Petersburg, 1862); E.V. Barsov, Prichitaniya

Severnogo Kraya, 2 cilt, Moscow, 1872; A.N. Afanasyev, Narodnye russkie legendy, Novosibirsk, 1990 (Moscow, 1859); *Poeticheskie vozzreniya slavyan na prirodu*, 3 cilt, Moscow, 1865-6; S.V. Maksimov, *Nechistaya, nevedomaya i krestnaya sila*, St Petersburg, 1903: V. Dal, O pover'yakh, sueveryakh, i predrassudkakh russkogo naroda, St Petersburg and Moscow, 1880; A.N. Sobolev, *Zagrobnyi mir po drevne-russkim predstavleniyam*, Sergiev-Posad, 1913; D.K. Zelenin, *Ocherki russkoi mifologii: vypusk 1, Umershie neestestvennoi smert'yu i rusalki*, Petrograd, 1916; E.V. Pomerantseva, *Mifologicheskie personazhi v russkom fol'klore*, Moscow, 1975; V. Ya. Propp, *Istoricheskie korni volshebnoi skazki*; N.V. Novikov, *Obrazy vostochoslavyanskoi volshebnoi skazki*, Leningrad, 1974; *Slavyanskie drevnosti*, ed. N.I. Tolstoi, 1. ve 2. ciltler, Moscow 1995 ve 1999.

Dizin

Afanasyev, 27, 30, 132, 133
atalar kültü, 17, 56
ateş, 25, 27, 33, 40, 41, 42, 43, 44, 56, 84, 110, 113, 117, 122
ateşkuşu, 88
azizler: Avraamii, 23; Boris ve Gleb, 119; Egorii (Georgii/George), 30, 31, 62, 80, 111; Kuzma ve Demyan, 118; Nikolai/Mikola, 35, 37, 74, 113; Vlasii, 30, 48
Baba-Yaga, 7, 11, 42, 43, 51, 87, 89, 109, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 132
bannik, 61
bereginya, 17
Bizans, 9, 13, 20, 21, 53, 113
bolotnik, 65
büyü, 62, 89, 91, 97, 103, 106, 107, 132
büyücü, 74, 79, 80, 82, 93, 95, 96, 97, 100, 102, 105, 106, 108, 119
bylichka, 10, 78, 80, 96, 99
bylina, 11, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 48, 50, 74, 82, 103, 106, 109, 112
cadı, 92, 94, 95, 96, 105, 108
cehennem, 84, 86, 87
cennet, 74, 76, 84, 85, 87
Cesur Egorii ve Güzel Elizaveta, 111
cinler, 31, 132
Dazhbog, 14, 15, 20, 23, 25, 27
deniz çarı, 36
Dobrynya, 46, 103, 104, 105, 112, 113, 115
Doğu Slavları, 9, 10, 14, 18, 20, 22, 27, 40, 95
domovoi, 41, 42, 56-60, 64, 69, 71, 72, 73
düalist inanç, 113
dvorovoi, 58
ejderhalar, 28, 30, 31, 36, 46, 51, 74, 86, 87, 88, 89, 98, 103, 105, 106, 109-118, 127
Eruslan Lazarevich, 110

festivaller: Büyük Perhiz, 29, 100; Epifani, 16, 28, 34, 65; Haçın Yüceltilmesi, 46; Müjde, 4; Noel, 28, 35, 77; Paskalya, 35, 65, 99, 100; Shrovetide, 28, 29, 94; Teslis (Troitsa), 65, 71
Fırtına Savaşçı, 118
Finist Parlak Doğan, 119, 126
Geçen Yılların Öyküsü, 14, 20, 25, 96, 106, 131
güneş, 15, 19, 23, 25, 27, 44, 56, 69, 85, 88
hava, 23, 49, 50, 51, 102, 117
Haydut Bülbül (Solovei), 50, 51, 109
Hayvanların Sütü, 116, 117
Igor, 19, 20, 21, 23, 24, 49
Ilya, 30, 31, 45, 48, 50, 51
Ivan Bykovich, 116, 117
Ivan Kupala, 44, 96, 97
Ivan Popyalov, 116, 118
Ivanov, 31, 57, 85, 132
Ivan-tsarevich, 74, 88, 116, 126
intihar, 39, 51, 69, 75, 78
kem göz, 80, 92, 102
Khors, 14, 15, 16, 20, 23, 25, 85
Kıpçaklar, 10, 19, 23, 24, 49, 113, 114
Kiev, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 19, 20, 22, 26, 27, 30, 39, 50, 93, 104, 105, 107, 112, 113, 115, 118, 129, 131
Kiev Rusları, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 30, 112, 113, 129, 131
Kitezh, 35

koldun/koldun'ya, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 102 (ayrıca bkz. büyücü, cadı)
Korkunç Ivan, 95, 104
Koshchei, 74, 87, 88, 119
kurbanlar, 14, 33
kurt, 30, 61, 74, 102, 107, 119
kutsal ağaçlar, 18
kutsal beyitler, 11, 28, 33, 81, 84, 85, 87, 111
kutsal pınarlar ve kuyular, 33, 34
kültür mitleri, 118
legenda, 11, 28, 54, 74, 81, 84, 85, 87, 89, 132, 133
leshii, 54, 62, 63, 64, 69, 71, 72, 127
lobasta, 70
mekân ruhları, 54, 71, 132
mertvyak, 78
Mikhailo Potyk, 82
mit, 31
mitolojik okul, 56
Moğollar, 10, 33-35, 114
Mokosha, 14, 15, 25, 26
Moskova, 10, 13, 19, 22, 24, 41, 95, 104, 121, 122, 125
nechistaya sila, 53
Novgorod, 9, 19, 22, 36, 86, 100
ocak, 41, 42, 71, 93
omutnik, 65
orman, 10, 27, 30, 51, 54, 61, 64, 124
ovinnik, 40, 60
öbür dünya, 73, 74, 78, 81, 84, 85, 87, 88, 89, 113, 117, 132
ölüler kültü, 73, 129
ölülerin ruhları, 10, 17, 25, 68, 71, 87, 132
pagan tanrılar, 10, 16, 30, 129, 132
Paraskeva-Pyatnitsa, 25, 28, 35
Pereplut, 16
Perun, 14, 16, 18, 20, 21, 22, 30, 31, 50, 54, 85
Pokatigoroshek, 116, 118
polevik, 60
Procopius, 22
Propp, 90, 120, 123, 133
rai, bkz. cennet
Rod, 18
rusalka, 67, 68, 70, 71, 72
rüzgârlar, 19, 50, 51, 78, 117
Sadko, 36, 37, 74
Sepici Nikita (Kozhemyaka), 118
Simargl, 14, 15, 25, 26
Skazka, 11
Stribog, 14, 15, 20, 23
su, 10, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 65, 66, 67, 69, 70, 80, 82, 83, 85, 88, 93, 113, 117
Sukhman, 38, 39
sunu, 67
Svarog, 25, 27
Svarozhich, 17, 27
Svyantovit, 15
Svyatogor, 109
şeytanlar, 51, 53, 54, 65, 66, 79, 98
Toporov, 31, 132
Ukrayna, 15, 44, 70, 93, 116, 118
upyri, 17
vakayinameler, bkz. Geçen Yılların Öyküsü
vampir, 17, 77
Varang, 14
ved'ma, 93, 97, 99, 102, 125, 127
vily, 17
vodyanoi/vodyanikha, 65, 66, 67, 69, 71, 72
Vasilisa, 42, 43, 121-3
Vladimir (kent), 10
Vladimir, Kiev Prensi, 38, 39, 105, 114
Vladimir I (Svyatoslavovich), Kiev Prensi, 9, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 34, 50, 54, 56, 90, 104, 112, 120
Volkh Vseslavyevich, 103, 106, 109
Volos, 14, 17, 20, 21, 23, 30, 31, 48, 54, 85
yerel ruhlar, bkz. mekân ruhları
yeryüzü, 14
yıldırım, 23
zalozhnye, 78, 79
Zbrucz, 15
Zelenin, 131, 133
Zmei Gorynych, 105
zmei/zmeya, bkz. ejderhalar

Rus Mitleri

Elizabeth Warner

10. yüzyılın sonlarında Kiev Knezliği'ne Hıristiyanlığın gelmesi, Rus uygarlığının gelişmesinde muazzam bir etki yarattı. Pagan tanrılara tapınmaktan vazgeçilmesine rağmen, hem Hıristiyan hem de pagan inançlar ve uygulamalar yüzyıllarca varlığını bir arada sürdürdü. Yazar, başlıca mitolojik motiflerin gelişmesine ışık tutan ve Rus mitolojisini oluşturan -toprağın, suyun, ateşin ve havanın yüceliği; cinlerin, tinsel varlıkların doğadaki mevcudiyeti; ölüm inancı ve cadılık gibi konuları içeren- kaynaklardan yararlanmaktadır.

9 786055 738372

www.phoenixkitap.com